

• БУХГАЛТЕР КУТУБХОНАСИ •

УзД.2
65
Б-97/2

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

2

СОЛИҚЛАР ВА
БОЖХОНА ХАБАРЛАРИ

УЗБ.2
65
Б-94
2

Бухгалтерия ҳисоби ва унинг хусусиятлари

2-қисм

«Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи
Тошкент — 1999

Тузувчилар

В. С. Беганов, Д. И. Шаулов, У. Т. Кан

Таҳрир кенгаши:

Раис

В. С. Беганов, А. М. Мурадов,
 Ж. Х. Абдуллаев, М. М. Пертер,
 Э. Ф. Гадов, Д. И. Шаулов,
 У. Т. Кан, Л. П. Югай

Б 97

Бухгалтерия ҳисоби ва унинг хусусиятлари:
 2-қисм // Тузувчилар: В. С. Беганов, Д. И. Шаулов, У. Т. Кан;
 Таҳрир кенгаши: В. С. Беганов (раис) ва бошқ. — Т.: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси», 1999. — 256 бет.

Муайян молиявий операцияларни акс эттириш тартибини бошқарувчи меъёрий ҳужжатлар жорий этилиши муносабати билан ишга босиб чиқарилган наърларни қайта шшлаш зарурати сезилди. Ушбу наърдан мақсад — бухгалтерия ҳисоби тизимини, корхоналар раҳбарлари ва бош бухгалтерлари олдига қўйилган ватифаларни ҳал этиш учун бухгалтерия операцияларини ўтказиш қондаларини тушунарли шаклда кенг ёритишдир.

Муаллифлар бухгалтерия ҳисоби бўйича таълимий ва йўл-йўриқ материаллари мажмуини тавсиялар кўринишида тушунарли шаклда баён этганлар.

Бироқ муаллифлар яна бир марта таъкид тайдиларки, маъкур материаллар тавсия бериш ва таълимий тусда бўлиб, меъёрий ҳужжатлар ҳисоблашмайди.

Муаллифлар ушбу маълумот берувчи қўлланмани тайёрлашда шнгирок этган барча кишиларга миннатдорчилик билдирадизлар.

ББК 65.052

58-§. Корхонада унинг ўзида ишлаб чиқарилган ярим тайёр маҳсулотлар ҳисобини юритиш*

Корхонанинг ўзида ишлаб чиқарилган ярим тайёр маҳсулотларнинг бухгалтерия ҳисоби «Ўзида ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар» деган 21-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ шундай маҳсулотлар ҳисобини алоҳида юритувчи корхоналарда уларнинг ўзлари ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар мавжудлиги ва ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Хусусан, мазкур ҳисобварақда корхона ишлаб чиқарган (ишлаб чиқариш цикли тўлиқ бўлганда) куйидаги ярим тайёр маҳсулотлар қайд этилиши мумкин: қора металлургияда — қайта ишлов бериладиган чўян; резина саноатида — хом резина ва елим; кимё саноатидаги азотли ўғит комбинатларида — сульфат кислотаси; тўқимачилик саноатида — калава иш ҳамда хом мато ва бошқалар.

Бошқа корхоналарда бундай бойликлар тугалланмаган ишлаб чиқариш таркибида, яъни «Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақда қайд этилади.

«Ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар» деган 21-ҳисобварақнинг дебет қисмида «Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақ билан корреспонденцияда ярим тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ харажатлар акс эттирилади. «Ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар» деган 21-ҳисобварақнинг кредити бўйича кейинчалик қайта ишлаш учун берилган («Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақ билан корреспонденцияда) ва бошқа корхоналарга сотилган («Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ билан корреспонденцияда) ярим тайёр маҳсулотлар киймати акс эттирилади.

«Ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар» деган 21-ҳисобварақ бўйича таҳлилий ҳисоб ярим тайёр маҳсулотлар сакланадиган жойлар ва уларнинг алоҳида номлари (тури, нави, ҳажми ва бошқалар)га кўра юритилади.

* 1-57-§лар 1 қисмида берилган.

59-§. Корхонада ёрдамчи ишлаб чиқариш бўйича харажатлар ҳисобини юритиш тартиби

Ёрдамчи ишлаб чиқариш харажатларининг бухгалтерия ҳисоби «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақда юритилади. Бу ҳисобварақ корхонанинг асосий ишлаб чиқариши ёки асосий фаолияти учун ёрдамчи ҳисобланадиган ишлаб чиқариш харажатлари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Хусусан, мазкур ҳисобварақдан қуйидагиларни таъминловчи ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини юритишда фойдаланилади:

- энергиянинг ҳар хил турлари (электр энергияси, буғ, газ, ҳаво ва бошқалар) билан хизмат кўрсатиш;
- транспорт хизматлари кўрсатиш;
- асосий воситаларни таъмирлаш;
- асбоб-ускуналар, штамплар, эҳтиёт қисмлар, қурилишбон деталлар, конструкциялар тайёрлаш ёхуд қурилиш материалларини бойитиш (асосан қурилиш корхоналарида);
- тош, шағал, қум ва бошқа норуца материалларни қазиб олиш;
- ёғоч тайёрлаш, тахта тилиш;
- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тузлаш, қуритиш ва консервалаш (асосан савдо корхоналарида) ва бошқалар.

«Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақнинг дебет қисмида маҳсулот ишлаб чиқариш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш билан бевосита боғлиқ бўлган тўғридан-тўғри харажатлар, шунинидек ёрдамчи ишлаб чиқаришларни бошқариш ҳамда уларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бевосита чиқимлар ва сифатсиз маҳсулот брақка чиқарилиши билан боғлиқ йўқотишлар акс эттирилади. Бевосита маҳсулот ишлаб чиқариш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ тўғридан-тўғри харажатлар ишлаб чиқариш захиралари, ҳолимларга иш

хақи тўлаш ва бошқалар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар кредитидан «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади. Ёрдамчи ишлаб чиқаришларни бошқариш ва уларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ билвосита харажатлар «Умумишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-ҳисобварақдан «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади. Агар мақсадга мувофиқ бўлса, ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш чиқимлари ҳисоб-китоби бевосита «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақда юритилиши мумкин (бунда улар дастлаб «Умумишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-ҳисобварақда тўпланмайди). Брак сабаб бўлган йўқотишлар «Ишлаб чиқаришдаги брак» деган 28-ҳисобварақнинг кредит қисмидан «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади.

«Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақнинг кредити бўйича тугал ишлаб чиқарилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар ҳақиқий таннархининг суммалари акс эттирилади. Бу суммалар «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақдан куйидаги ҳисобварақлар дебетига ҳисобдан ўчирилади:

- 20 «Асосий ишлаб чиқариш» — асосий ишлаб чиқаришга ёки асосий фаоллият турига маҳсулот (ишлар, хизматлар) берилганда;
- 46 «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» — бошқа (чет) корхоналар учун ишлар бажарилганда ва хизматлар кўрсатилганда;
- 37 «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш» — ишлаб чиқариш харажатлари ва бошқалар ҳисобини юритиш учун мазкур ҳисобварақдан фойдаланилганда.

«Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақ бўйича ой охиридаги қолдиқ тугалланмаган ишлаб чиқариш қийматини кўрсатади.

«Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақ бўйича тахлилий ҳисоб ишлаб чиқариш турларига кўра юритилади.

60-§. Корхонада умумишлаб чиқариш харажатларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Ҳисобварақлар режасига мувофиқ умумишлаб чиқариш харажатларининг бухгалтерия ҳисоби «Умумишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхонанинг асосий ва ёрдамчи ишлаб чиқаришларига хизмат кўрсатиш харажатлари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Хусусан, мазкур ҳисобварақда қуйидаги харажатлар акс эттирилиши мумкин:

- машина ва ускуналарни сақлаш ҳамда улардан фойдаланиш чиқимлари;
- асосий ишлаб чиқариш воситаларини тўлиқ тиклаш учун амортизация ажратмалари ҳамда уларни ремонт қилиш харажатлари;
- ишлаб чиқариш мол-мулкни суғурта қилиш харажатлари;
- ишлаб чиқариш биноларини иситиш, ёритиш ва сақлаш харажатлари;
- ишлаб чиқариш бинолари, машина ва ускуналар ҳамда ишлаб чиқаришда фойдаланилувчи бошқа ижарага олинадиган воситалар учун ижара ҳақи;
- ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш билан банд бўлган ишлаб чиқарувчи ходимларга иш ҳақи тўлаш;
- шунга ўхшаш мақсадлардаги бошқа харажатлар.

Умумишлаб чиқариш харажатлари ишлаб чиқариш захиралари, ходимларга иш ҳақи тўлаш бўйича ҳисоб-китоблар ва бошқалар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақларнинг кредит қисмидан олиб «Умумишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-ҳисобварақда акс эттирилади. «Умумишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-ҳисобварақда ҳисобга олинган харажатлар «Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақ ва «Ёрдамчи ишлаб чиқариш» деган 23-ҳисобварақнинг дебетига ҳисобдан ўчирилади.

Умумишлаб чиқариш харажатларини ҳисоби алоҳида юритиладиган объектлар ўртасида тақсимлаш тартиби тегишли меъёрий ҳужжатларда ақс эттирилган.

«Умумишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-ҳисобварақнинг тахлилий ҳисоби корхонанинг алоҳида бўлинмалари ва харажатлар моддалари бўйича юритилади.

61-§. Давр харажатларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Давр харажатларининг бухгалтерия ҳисоби «Давр харажатлари» деган 26-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ бевосита ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган бошқарув ҳамда хўжалик харажатлари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Хусусан, мазкур ҳисобварақда қуйидаги харажатлар ақс эттирилиши мумкин:

- бошқарув ходимлари меҳнатига ҳақ тўлаш;
- бошқарув ходимларини ижтимоий суғурталаш учун ажратмалар;
- корхона ва унинг таркибий бўлинмалари бошқарув аппарати ходимларига маош тўлаш, улар фаолияти учун моддий-техникавий ва транспорт хизматлари кўрсатиш, шу жумладан хизмат енгил автотранспортини сақлаш харажатлари ҳамда хизмат сафарларига боришда шахсий енгил автомобиллардан фойдаланганлик учун компенсациялар (белгиланган меъёрлар доирасида ва ундан ортиқ);
- корхона ва унинг таркибий бўлинмаларида ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш харажатлари;
- бошқаришнинг техник воситалари, алоқа узеллари, оғоҳ этиш воситалари, ҳисоблаш марказлари ва бошқаришнинг ишлаб чиқаришга алоқаси йўқ бошқа техник воситаларини сақлаш ҳамда уларга хизмат кўрсатиш харажатлари;
- маъмурий мақсадлардаги асосий воситалар (бино, иншоотлар ва бошқалар)ни сақлаш ҳамда таъмир-

лаш харажатлари, шунингдек уларга доир амортизация ажратмалари;

- вазирликлар, идоралар, уюшмалар, концернлар, шунингдек давлат ва хўжалик бошқарувининг бошқа органлари бошқарув аппаратини сақлашга ажратмалар;

- корхонанинг штатлар жадвалида у ёки бу функционал хизматлар кўзда тутилмаган ҳолларда ишлаб чиқаришни бошқариш бўйича бошқа (чет) ташкилотлар кўрсатадиган хизматлар ҳақини тўлаш;

- бошқарув ходимларининг хизмат сафарлари учун белгиланган меъёрлар доирасида ва ундан ортиқ харажатлар;

- белгиланган меъёрлар доирасидаги ва ундан ортадиган вакиллик харажатлари;

- хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликларни сақлаш харажатлари (умумий овқатланиш корхоналарига хоналарни текнига бериб туриш, коммунал хизматлар қийматини тўлаш ва бошқалар);

- табиатни муҳофаза қилиш мақсадларида ташкил этилган ҳамда бевосита ишлаб чиқариш жараёнига алоқадор бўлмаган фондларни сақлаш ва улардан фойдаланишга доир жорий харажатлар, жумладан инфлослаштирувчи моддаларни атроф мухитга йўл қўйиш мумкин бўлган энг юқори меъёрлар доирасида ва ундан ортиқ миқдорда чиқариш (ташлаш);

- бевосита ишлаб чиқариш жараёнига дахлдор бўлмаган мол-мулкни ва ходимларни мажбурий сурғурталаш;

- ходимларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш харажатлари;

- қонуларда кўзда тутилган, ишчиларни ишга қабул қилиш билан боғлиқ харажатлар;

- асосий фондлар сифатида капиталлаштирилиши талаб қилинмайдиган даражада ишлаб чиқаришни тайёрлаш, ўзлаштириш ва ривожлантиришга йўнал-

тирилувчи, ишлаб чиқариш тусидаги харажатлар, шу жумладан туркум қилиб ёки оммавий ишлаб чиқаришга мўлжалланмаган маҳсулот ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва ўзлаштириш харажатлари;

▪ технологияни ва ишлаб чиқариш ташкил этилишини такомиллаштириш, шунингдек маҳсулот сифатини яхшилаш, унинг ишончлилигини, чидамлилигини ва бошқа фойдаланиш хусусиятларини ошириш билан боғлиқ бўлган, ишлаб чиқариш жараёнида амалга ошириладиган нокапитал тусдаги харажатлар;

▪ тажрибавий-экспериментал ишларни олиб бориш, ихтиролар ҳамда рационализаторлик таклифлари бўйича моделлар ва намуналарни тайёрлаш, синовдан ўтказиш билан боғлиқ бўлган ишлаб чиқариш тусидаги ихтирочилик ва рационаллаштириш йўналишидаги; ихтирочилик ва рационализаторлик бўйича кўргазма ҳамда кўриклар, танловлар, сертификатлашлар ва бошқа тадбирлар ташкил қилиш; муаллифлик тақдирлашларини тўлаш билан боғлиқ ва бошқа харажатлар;

▪ маҳсулотни сотишга доир харажатлар, шу жумладан уни ўраб боғлаш, саклаш, жўнатиш пунктига етказиш, транспорт воситаларига юклаш (фақат мазкур чикимларни харидорлар маҳсулот нархидан ташқари тўлайдиган ҳолатлар бундан мустасно), тасдиқланган меъёрлар доирасида ва ундан ортиқ ҳажмда реклама қилиш, хусусан кўргазмалар, ярмаркаларда қатнашиш харажатлари; контрактлар, битимлар ва бошқа ҳужжатларга мувофиқ бевосита харидорларга ёки воситачи ташкилотларга бепул берилган ҳамда қайтарилиши талаб қилинмайдиган товар намуналарининг қиймати ва шунга ўхшаш бошқа харажатлар (ЎзР Молия вазирлигининг 68-сон ва ЎзР ДСҚнинг 96-88-сон, 1996 йил 31 октябрдаги қўшма хати); сотув бозорларини ўрганиш ҳамда товарнинг бозор сари ҳаракати билан боғлиқ бўлган,

белгиланган меъёрлар доирасидаги ва ундан ортиқ харажатлар (маркетинг харажатлари);

- бошқа сотувлар билан боғлиқ, юқорида айтиб ўтилмаган бошқа харажатлар;

- туркумли ва оммавий тарзда ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг янги турларини ишлаб чиқаришга тайёрлаш ҳамда технологик жараёнларни ўзлаштириш харажатлари;

- янги корхоналар, ишлаб чиқаришлар, цехлар, агрегатларни ўзлаштириш, жумладан машина ва механизмларнинг айрим турларини алоҳида синовдан ўтказиш ҳамда ўрнатиш-созлаш (монтаж) ишлари сифатини текшириш мақсадида алоҳида турдаги машина-ускуналар ва техник қурилмаларни комплекс тарзда (салт юритиб) синаб кўриш харажатлари;

- машина-ускуналарни етказиб берувчи заводлар ёки уларнинг топшириғига кўра ихтисослаштирилган корхоналар амалга оширадиган ўрнатиш-созлаш (шефmontаж) ишлари;

- кон қазىш тармоқларида тайёргарлик ишларига доир харажатлар, агар улар капитал харажатлар бўлмаса (яъни агар асосий фондлар сифатида капиталлаштирилмаса);

- янги корхоналар, ишлаб чиқариш линиялари, заводларни ривожлантириш (такомиллаштириш) харажатлари;

- қурилаётган корхона дирекциясини (маъмурий харажатлар), агар дирекция бўлмаса, техник назорат гуруҳини сақлаш харажатлари, шунингдек янги корхона ва объектларни фойдаланишга қабул қилиш билан боғлиқ харажатлар;

- янги ишга туширилаётган корхонада ишлангучи ходимлар тайёрлаш харажатлари;

- лойиҳалар ва қурилиш-монтаж ишларидаги камчиликларни, шунингдек ускуналар объект ҳузуридаги оғборга ташвилаётганда юз берган шикастланишларни бартараф этишга доир харажатлар, занглаш-

дан сақловчи қоплама кўчиши оқибатида машина-ускуналарни текшириш (қисмларга ажратиш) чиқимлари ҳамда шунга ўхшаш бошқа харажатлар товар етказиб бериш ва ишлар бажариш шартларини бузган корхоналар ҳисобидан қопланади. Бундай қоплаш мазкур харажатлар товар етказиб берувчи ёки камчилик, шикастланиш ёхуд зарар кўрилиши учун масъул бошқа корхоналар ҳисобидан қопланиши мумкин бўлмаган даражада амалга оширилади.

▪ илмий-тадқиқот, тажриба-конструкторлик ишларини олиб бориш, хом ашё ва материалларнинг янги турларини яратиш, ишлаб чиқаришни қайта жиҳозлаш билан боғлиқ бўлган, янги технологияларни барпо этиш ҳамда қўлланилаётганларини такомиллаштириш, шунингдек маҳсулот сифатини яхшилаш харажатлари;

▪ бошқарув тизим ва воситаларини яратиш ҳамда такомиллаштириш харажатлари;

▪ қонунда кўзда тутилган ҳолларда мажбурий бекор туриш вақти ёки камроқ ҳақ тўланадиган ишлар бажарилгани учун ҳақ тўлаш;

▪ меҳнат қобилияти вақтинча йўқотилган ҳолларда қонунда белгиланган тартибда амалда иш ҳақи олгунча бериладиган қўшимча тўловлар;

▪ бошқа корхона ва ташкилотлардан муайян муддат давомида аввалги иш жойидаги лавозим маоши сақланган ҳолда ишга жойлаштирилган (қонунга мувофиқ), шунингдек вақтинча бошқа лавозимда ишлаётган ходимларга тўланадиган маошдаги фарқ;

▪ ишчиларга уларнинг асосий иш жойларидан тўланадиган, корхона ва ташкилотларнинг ишчи ҳамда мутахассисларига улар ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда малака ошириш ва ходимларни қайта тайёрлаш тизимида ўқиётган даврида тўланадиган иш ҳақи;

▪ ишлаб чиқаришга алоқаси йўқ ходимларга (бошқарув аппарати ва бошқалар) амалдаги қонунларга мувофиқ кўп йил ишлагани учун тўланадиган бир мар-

- талиқ тақдирлашлар (мазкур хўжаликда ўз мутахассислиги бўйича ишлаган йиллари учун устамалар);
- моддий бойликлар табиий камайиши натижасидаги меъёрдан ортиқ йўқотиш ва камомадлар;
  - маслаҳат ва ахборот хизматлари ҳақини тўлаш;
  - аудиторлик хизматлари ҳақини тўлаш, шунингдек: корхона ишгирокчи (мулкдор)ларидан бирининг тащаббусига кўра шу корхона молиявий-хўжалиқ фаолиятини тафтиш қилиш билан боғлиқ харажатлар (ЎзР Молия вазирлигининг 68-сон ва ЎзР ДСҚнинг 96-88-сон 1996 йил 31 октябрдаги қўшма хати);
  - соғлиқни сақлаш объектлари, қариялар ва ногиронлар уйлари, болалар мактабгача тарбия муассасалари, соғломлаштириш оромгоҳлари, маданият ва спорт объектлари, халқ таълими муассасалари, шунингдек уй-жой фонди объектларини сақлаш харажатлари (жумладан амортизация ажратмалари ва барча турдаги таъмирлаш ишларини олиб бориш учун харажатлар);
  - маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган ишлар (шаҳар ва қўрғонларни ободонлаштириш, кишлоқ хўжалигига ёрдам бериш ҳамда бошқа турдаги ишлар)ни корхонанинг ўзи бажариши ёки у мазкур ишлар (хизматлар) ҳақини тўлаши харажатлари;
  - ўқув муассасаларини сақлаш ва уларга бепул хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ чиқимлар;
  - ходимлар ишлаб чиқариш жараёнида қатнашиши билан бевосита боғлиқ бўлмаган, соғлиқни муҳофаза қилиш ҳамда ҳордиқ чиқарилишини ташкил этиш тадбирлари;
  - маҳсулот таннархига киритилмаган мукофотлар;
  - моддий ёрдам (шу жумладан кооператив ва шахсий уй-жой қурилишига биринчи бадални тўлаш, кооператив ва шахсий уй-жой қуришга берилган кредитни қисман қоплаш учун ходимларга қайтариш шартсиз бериладиган моддий ёрдам), турар-жой шароитини яхшилаш, уй-рўзғор буюмлари

сотиб олиш ва бошқа ижтимоий эҳтиёжлар учун
фоизсиз қарзлар (ссудалар);

- жамоавий шартнома бўйича ходимларга, жумладан болаларни тарбиялаётган аёлларга қўшимча равишда (қонунда кўзда тутилганидан ортиқ) берилган таътиллар ҳақини тўлаш, ходимнинг ойда аъзолари таътидан фойдаланиш жойига бориши ва у ердан қайтиши учун йўл ҳақи тўлаш. Қонунга мувофиқ, бола икки ёшга тўлгунча қадар уни парвартириш юзасидан ҳар ойда нафақа тўлаш харажатлари (ЎЗР Молия вазирлигининг 68-сон ва ЎЗР ДСҚнинг 96-88-сон 1996 йил 31 октябрдаги қўшма хати);

- пенсияларга устамалар, пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига бир марта тўланадиган нафақалар;

- нарх-наво ошиши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорларига кўра даромадларни индексациялаш ҳажмларидан ортиқ тўланадиган компенсациялар, ошхона, буфет ва профилакторийларда овқатланиш қиймати қимматлаштириш муносабати билан компенсация ёки таомларни имтиёзли нархларда ёхуд бепул бериш (қонувларда кўзда тутилган ходимларнинг айрим тоифалари учун махсус овқатланишдан ташқари);

- ходимларнинг иш жойига умумий фойдаланишдаги транспортда, махсус маршрутларда, идорага қарашли транспортда келиши ҳақини тўлаш;

- корхонадаги умумий овқатланиш учун ёрдамчи хўжаликлар ишлаб чиқарадиган ёки корхона ходимларига берадиган махсулот (ишлар, хизматлар) нархларидаги фарк;

- даволаниш ва дам олиш учун йўлланмалар, экскурсия ва саёҳатлар, спорт секциялари, тўгараклар, клублардаги машғулотлар, маданий-гомюша ҳамда жисмоний тарбия (спорт) тадбирларига бориш, обуна бўлиш ҳамда ходимлар шахсан фойдаланиши учун товарлар ҳақини тўлаш ва шунга ўхшаш бошқа тўловлар;

- корхона ва ташкилотлар қайта ташкил этилиши, ходимлар ва штатлар сони қисқариши муносабати билан ишдан бўшайдиган ходимларга тўловлар;
- бекор қилинган ишлаб чиқариш буюртмалари бўйича харажатлар;
- консервацияланган ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларни сақлаш харажатлари (бошқа манбалар ҳисобидан қопланадиган харажатлар бундан мустасно);
- ишлаб чиқариш захиралари ва тайёр маҳсулотни қайта баҳолаш натижасида белгиланган меъёрлар доирасидаги ва ундан ортиқ йўқотишлар;
- идишларга доир операциялар бўйича кўрилган зарар;
- суд чикимлари;
- бошқа корхоналар, шунингдек алоҳида шахслар билан ҳисоб-китоблар бўйича шубҳали қарзлардан кўрилган зарар. Шубҳали қарзлар суммаси қонунларга мувофиқ резервланиши керак;
- даъво муддати тугаган дебиторлик қарзларини ҳамда ундирилиши нореал бўлган бошқа қарзларни ҳисобдан чиқариш натижасидаги зарарлар;
- аввалги йилларда бажарилган операциялар бўйича ҳисобот йилида аниқланган зарарлар;
- табиий офатлар натижасида юз берган, компенсацияланмайдиган арзимас йўқотишлар (ишлаб чиқариш захиралари, тайёр буюмлар ва бошқа моддий бойликлар йўқ бўлиб кетиши ҳамда ишдан чиқishi, ишлаб чиқариш тўхтаб қолиши натижасидаги йўқотишлар ва бошқалар), жумладан табиий офатлар оқибатларининг олдини олиш ёки уларни тугатиш билан боғлиқ харажатлар;
- экстремал шарт-шароит оқибатидаги ёнғин, авария ва бошқа фавқулодда вазиятлар натижасида кўрилган, компенсацияланмайдиган арзимас зарарлар;
- солинган ёки эътироф этилган жарималар, пенялар, бурдсизлик тўлови (неустойкалар) ҳамда хўжалик шартномалари шартларини бузганлик учун (жумладан товар етказиб берувчилар ва де-

биторларнинг айби билан) бошқа турдаги жазо чоралари, шунингдек етказилган зарар ўрнини қонлаш харажатлари;

- бозорда яққаҳоким (монопол) мавқеини эгаллаган хўжалик юригувчи субъектлар рўйхатига киритилган корхоналар маҳсулоти нархларини ошириб юбориш натижасида асоссиз фойда олингани учун жарима ва пенялар;

- солиқ қонуларини бузганик учун жарима ва пенялар (ЎзР Молия вазирлигининг 68-сон ва ЎзР ДСҚнинг 96-88-сон 1996 йил 31 октябрдаги қўшма хати);

- айбдорлари аниқланмаган ёки зарур суммаларни айбдор томон ҳисобидан тўлатишнинг имкони бўлмаган ҳолларда талон-тарож билан боғлиқ зарарлар;

- корхонанинг асосий воситалари ва бошқа мол-мулкнинг сотишдан кўрилган зарар;

- банк хизматлари учун ҳақ тўлаш;

- бюджетга мажбурий тўловлар, қонунда белгиланган тартибда бюджетдан ташқари фондларга тўланадиган солиқлар, йиғимлар, ажратмалар (ЎзР Молия вазирлигининг 22-сон ва ЎзР ДСҚнинг 97-54-сон 1997 йил 15 майдаги қўшма хати);

- экология, соғломлаштириш ва бошқа хайрия фондларига (агар бу фондлар юридик шахс сифатида рўйхатга олинган бўлса), маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига бадаллар (ЎзР Молия вазирлигининг 68-сон ва ЎзР ДСҚнинг 96-88-сон 1996 йил 31 октябрдаги қўшма хати).

«Давр харажатлари» деган 26-ҳисобвараққа қуйидаги илова ҳисобварақлар жорий этилади:

- сотиш харажатлари (савдо ташкилотлари учун) — «Муомала чиқимлари»;

- маъмурий харажатлар;

- бошқа умумхўжалик ва операция харажатлари;

- келажакда солиққа тортиладиган базадан чиқариб ташланадиган ҳисобот даври харажатлари.

«ДАВР ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИП» 15-КАЙДНОМАСИ

Таҳдидий ҳисоб моделлари	Ҳисобварақлар кредитидан 26-ҳисобварақ дебети бўйича оборотлар										Бошқа жур- нал-ордерлар- дан сума		Ой учун жами	Кредит бўйича ой учун оборот	
	02	05	10	12	13	23	69	70	76	N	N	N			
1. Сотили ҳаражатлари															
— Моддий ҳаражатлар															
— Иш ҳақини тўлаш ҳаражатлари															
— Ижтимоий ажратмалар учун ҳаражатлар															
— Асосий воситалар ва номоддий активлар амортизацияси															
— Бошқа ҳаражатлар															
2. Маъмурий чиқимлар															
— Моддий ҳаражатлар															
— Иш ҳақи тўлаш ҳаражатлари															
— Ижтимоий ажратмалар учун ҳаражатлар															
— Асосий воситалар ва номоддий активлар амортизацияси															
— Бошқа ҳаражатлар															
3. Бошқа умумҳужjatик ва операция чиқимлари															
— Моддий ҳаражатлар															
— Иш ҳақи тўлаш ҳаражатлари															
— Ижтимоий ажратмалар учун ҳаражатлар															
— Асосий воситалар ва номоддий активлар амортизацияси															
— Бошқа ҳаражатлар															
4. Келажикда солиққа тортиладиган баъдан чиқариб ташланадиган ҳисобот дaвpи ҳаражатлари															
— Моддий ҳаражатлар															
— Иш ҳақи тўлаш ҳаражатлари															
— Ижтимоий ажратмалар учун ҳаражатлар															
— Асосий воситалар ва номоддий активлар амортизацияси															
— Бошқа ҳаражатлар															
26-ҳисобварақ бўйича жами															

62-§. Ишлаб чиқаришда йўл қўйилган брак ҳисобини юритиш тартиби

Ишлаб чиқаришда йўл қўйилган бракнинг бухгалтерия ҳисоби «Ишлаб чиқаришдаги брак» деган 28-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ ишлаб чиқаришда бракка йўл қўйилиши оқибати бўлган йўқотишлар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

«Ишлаб чиқаришдаги брак» деган 28-ҳисобварақнинг дебет қисмида ички ва ташқи брак бўйича аниқланган харажатлар (тузатиб бўлмайдиган, яъни узил-кесил брак қиймати, бракни тузатишга қилинган харажат ва бошқалар), шунингдек кафолатли таъмирлаш учун **меъёрдан** ортиқ қилинган харажатлар тўпланади.

«Ишлаб чиқаришдаги брак» деган 28-ҳисобварақнинг кредитида брак оқибатидаги йўқотишларни камайтиришга йўналтирилдиган суммалар (бракка чиқарилган маҳсулотнинг фойдаланиш мумкин бўлган баҳодаги қиймати, брак айбдорларидан ушлаб қолганини керак бўлган суммалар, сифатсиз материаллар ёки ярим тайёр маҳсулотлар етказиб бергани ва улардан фойдаланиш натижасида бракка йўл қўйилгани учун товар етказиб берувчилардан ундирилиши керак бўлган суммалар ва ҳ.к.), шунингдек брак оқибатидаги йўқотишлар сифатида ишлаб чиқариш харажатлари деб ҳисобдан чиқариладиган суммалар қайд этилади.

«Ишлаб чиқаришдаги брак» деган 28-ҳисобварақ бўйича тахлилий ҳисоб корхонанинг алоҳида цехлари, маҳсулот турлари, харажат моддалари, брак сабаблари ва айбдорлари бўйича юритилади.

63-§. Корхонада хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришдаги харажатлар ҳисобини юритиш тартиби

Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришдаги харажатларнинг бухгалтерия ҳисоби «Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақда юри-

тылади. Мазкур ҳисобварақ корхонанинг хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлари ва хўжаликлари маҳсулот чиқариши, ишлар бажариши ва хизматлар кўрсатиши билан боғлиқ харажатлар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўължалланган.

Корхонанинг хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлари ва хўжаликлари деганда мазкур корхонани ташкил эттиридан мақсад қилиб қўйилган маҳсулот ишлаб чиқариши, ишлар бажариши ва хизматлар кўрсатиши билан боғлиқ фаолият олиб бормайдиган ишлаб чиқаришлар ҳамда хўжаликлар тушунилади. Хусусан, мазкур ҳисобварақда корхона балансида турган қуйидаги тузилмаларнинг харажатлари аке эттирилиши мумкин: уй-жой-коммунал хўжалиги (тураржойлардан, ётоқхоналардан, кирхона ва хаммомлардан фойдаланиши ва х.к.); тикувчилик ҳамда манший-хизматга доир бошқа устахоналар; ошхона ва буфетлар; болалар мактабгача тарбия муассасалари (боғчалар, яслилар); дам олиш уйлари, санаторийлар ва соғломлаштириши ҳамда маданий-оқартув мақсадларидаги бошқа муассасалар; илмий-тадқиқот ва конструкторлик бўлинмалари.

«Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақнинг дебет қисмида бевосита маҳсулот ишлаб чиқариши, ишлар бажариши ва хизматлар кўрсатиши билан боғлиқ тўғридан-тўғри харажатлар, шунишдек ёрдамчи ишлаб чиқаришларнинг харажатлари аке эттирилади. Бевосита харажатлар ишлаб чиқариши захиралари, ходимларга иш хақи тўлаш бўйича ҳисоб-китоблар ва бошқалар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақларнинг кредитидан «Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади. Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар харажатлари «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақнинг кредитидан «Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади.

«Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақнинг кредит қисмида ту-

гал ишлаб чиқарилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг ҳақиқий таннархи суммалари акс эттирилади. Ушбу суммалар «Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақдан чиқарилиб, куйидаги ҳисобварақларнинг дебет қисмига ёзилади:

- хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар чиқарган моддий бойликлар ҳамда тайёр маҳсулотлар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар;
- 46-«Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» (хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар бажарган ишлар ҳамда кўрсатган хизматлар бошқа корхоналарга сотиладиган ҳолларда);
- 76-«Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисобкитоблар» (квартирадан ҳақ тўлаб фойдаланувчилар ёки ижарачилардан уларга кўрсатилган хизматлар эвазига олинadиган суммалар);
- 26-«Давр харажатлари» — болалар мактабгача тарбия муассасаларини ҳамда ижтимоий мақсадлардаги бошқа объектларни сақлаш харажатлари ўрнини қоплаш манбалари ҳисобини юритиш.

«Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақ бўйича ой охиридаги қолдиқ тугалланмаган ишлаб чиқариш қийматини кўрсатади.

«Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақда таҳлилий ҳисоб ҳар бир хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш ва хўжалик бўйича ҳамда ана шу ишлаб чиқариш ва хўжаликларнинг алоҳида харажатлар моддалари бўйича юритилади. Бунда уй-жой-коммунал хўжалик харажатлари таҳлилий ҳисобини ташкил этиш (тураржойлардан фойдаланиш харажатлари борасида) фойдаланишга оид ва мақсадли харажатлар (сув билан таъминлаш, ёритиш, канализация, газ, иситиш) тўғрисида маълумот олиш имкониятини таъминлаш лозим.

64-§. Нокапитал ишлар бўйича харажатлар ҳисобини юритиш тартиби

Нокапитал ишлар бўйича харажатларнинг бухгалтерия ҳисоби «Нокапитал ишлар» деган 30-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ нокапитал ишлар бажарилиши (муваққат титулли ва титулсиз иншоотлар барпо этиш ва бошқалар) билан боғлиқ харажатлар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Мазкур ҳисобварақдан пудратчи корxonалар, шунингдек хўжалик усулида бинолар қуриш билан шуғулланадиган қурувчи ташкилотлар фойдаланади.

Қурилиш майдончасини ободонлаштириш, иншоотларнинг қисмларини, материаллари ҳамда конструкцияларини синаш, меҳнатни муҳофаза қилиш ва техника хавфсизлиги, ўзига қарашли ва ижарага олинган бино ҳамда иншоотларни (жумладан титулсизларини) таъмирлаш билан боғлиқ ва шу каби бошқа харажатлар «Нокапитал ишлар» деган 30-ҳисобварақда ҳисобга олинмайди. Улар «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақ, «Давр харажатлари» деган 26-ҳисобварақ, «Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақ ва бошқаларда акс эттирилади.

«Нокапитал ишлар» деган 30-ҳисобварақда қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 30-1 «Муваққат (титулли) иншоотларни барпо этиш»;
- 30-2 «Муваққат (титулсиз) иншоотларни барпо этиш»;
- 30-3 «Бошқа нокапитал ишлар» ва ҳ.к.

«Муваққат (титулли) иншоотларни барпо этиш» деган 31-1-илова ҳисобварақда муваққат (титулли) бино ва иншоотлар қуриш, шунингдек бошқа бино ва иншоотларни қурилишга хизмат кўрсатиш учун қайта жиҳозлаш ҳамда мослаштириш ишларини бажариш харажатлари ҳисобга олинади. Бунда юқорида айтилган харажатлар қурилиш корxonасининг қурдирувчи билан ҳисоб-китобла-

ри қурилиш-монтаж ишлари сметасига ва объектлар сметасига киритилган муваққат (титулли) бино ва иншоотлар қуриш харажатларини ҳисобга олган ҳолда умуман тугалланган комплекс (тайёр қурилиш маҳсулоти) учун амалга оширилаётган ҳолларда «Муваққат (титулли) иншоотларни барпо этиш» деган 30-1-ҳисобварақда акс эттирилади.

Агар муваққат (титулли) бино ва иншоотлар қуриш билан боғлиқ харажатлар қурилиш-монтаж ишлари смета кийматига ҳамда объект сметасига киритилмаган, улар бўйича ҳисоб-китоблар эса алоҳида қилинаётган бўлса, у ҳолда бундай объектлар бўйича харажатлар ҳисоби қурилиш корхоналари томонидан алоҳида қурилиш объектлари билан бўлгани каби умумий тартибда «Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақда юритилади. Бундай объектлар қабул қилинганидан кейин уларни қурдирувчи балансида акс эттирилади ҳамда мазкур қурдирувчи бу объектларни қурилиш корхонасига ижарага бериши мумкин.

«Муваққат (титулсиз) иншоотларни барпо этиш» деган 30-2-илова ҳисобварағида муваққат (титулсиз) иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар (объект хузуридаги омборхоналар, иш олиб боровчиларнинг идоралари, бостирмалар, иш олиб борилаётган ҳудуд доирасида буғ, ҳаво ва электр билан таъминлаш қурилмалари ва ҳ.к.) барпо этиш билан боғлиқ харажатлар ҳисоби юритилади.

«Бошқа нокапитал ишлар» деган 30-3-илова ҳисобварағида бошқа нокапитал ишларни бажариш (қурилиш, тўхтатилган объектларни бузиш, демонтаж қилиш ва бошқалар) билан боғлиқ харажатлар ҳисоби юритилади.

«Нокапитал ишлар» деган 30-ҳисобварақнинг дебет қисмида нокапитал ишлар бажарилишига доир харажатлар акс эттирилади. Муваққат (титулсиз) иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар барпо этиш борасидаги нокапитал ишлар бўйича фақат бевосита чиқимлар (қўшимча харажатлар бунга кирмайди), қолган нокапитал ишлар бўйича эса — бевосита чиқимларга мутаносиб равишда объектлар ўртасида тақсимланадиган бевосита харажатлар ва қўшимча харажатлар ҳисобга олинади.

Нокапитал ишлар тугаллангани (муваққат (титулли ва титулсиз) иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар фойдаланишга топширилгани) сайин уларни барпо этиш харажатлари ҳисоби қуйидаги ҳисобварақларга ҳисобдан ўчирилади:

- асосий воситалар ҳисобланувчи муваққат (титулли) бино ва иншоотлар бўйича — «Асосий воситалар» деган 01-ҳисобварақ дебетиға. Айни пайтда мазкур бино ва иншоотлар эскириши ҳисоблаб борилади ва бу «Асосий воситалар эскириши» деган 02-ҳисобварақнинг кредитида ва «Бўлғуси харажат ва тўловлар резервлари» деган 89-ҳисобварақнинг дебет қисмида акс эттирилади;
- асосий восита ҳисобланмайдиган муваққат (титулли) иншоотлар бўйича — «Арзон ва тез эскирувчан буюмлар» деган 12-ҳисобварақ дебетиға. Бир вақтнинг ўзида мазкур буюмлар эскириши ҳисоблаб борилади ва бу ҳолат «Арзон ва тез эскирувчан буюмлар» деган 13-ҳисобварақ кредитида ва «Бўлғуси харажатлар ва тўловлар резервлари» деган 89-ҳисобварақнинг дебет қисмида акс эттирилади;
- инвентар тусда бўлмаган объектлар бўйича — «Бўлғуси харажатлар ва тўловлар резервлари» деган 89-ҳисобварақнинг дебетиға;
- муваққат (титулсиз) иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар бўйича — «Арзон ва тез эскирувчи буюмлар» деган 12-ҳисобварақ дебетиға;
- қурилиши тўхтатилган объектларни бузиш ва демонтаж қилиш билан боғлиқ ишлар бўйича, пудратчи корхоналарда — «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ дебетиға;
- қурилишни хўжалик усулида олиб бораётган қурувчи корхоналарда — «Капитал қўйилмалар» деган 08-ҳисобварақ дебетиға.

65-§. Корхонада келгуси даврлар харажатлари ҳисобини юритиш тартиби

Ҳисобварақлар режасига мувофиқ корхонада келгуси даврлар харажатларининг бухгалтерия ҳисоби «Келгуси даврлар харажатлари» деган 31-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ шу ҳисобот даврида қилинган, лекин келгуси ҳисобот даврларига тааллуқли бўлган харажатлар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Хусусан бу ҳисобварақда қуйидагилар билан боғлиқ харажатлар акс эттирилиши мумкин:

- тоғ-кон тайёргарлик ишлари;
- саноатнинг мавсумий тармоқларида ишлаб чиқаришга тайёргарлик; янги корхоналар, ишлаб чиқаришлар, қурилма ва агрегатларни ўзлаштириш ишлари;
- ерларни рекультивация қилиш;
- асосий воситаларни йил давомида маромсиз ремонт қилиш (яъни, корхонада тегишли резерв ёки фонд ташкил қилинмайдиган ҳолларда);
- келгуси даврлар учун ижара ҳақи тўланиши ва бошқалар.

«Келгуси даврлар харажатлари» деган 31-ҳисобварақда ҳисобга олинган харажатлар «Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақ, «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» деган 23-ҳисобварақ, «Умумишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-ҳисобварақ, «Давр харажатлари» деган 26-ҳисобварақларнинг дебет қисмига ҳисобдан ўчирилади.

«Келгуси даврлар харажатлари» деган 31-ҳисобварақ бўйича таҳлилий ҳисоб харажатлар турларига кўра юритилади.

66-§. Чикарилган махсулот (ишлар, хизматлар) меъёрий таннархининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Ҳисобварақлар режасига мувофиқ чикарилган махсулот (ишлар, хизматлар) меъёрий таннархининг бухгалтерия ҳисоби «Махсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чикариш» деган 37-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ ҳисобот даврида ишлаб чикарилган махсулот, буюртмачиларга топширилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар, шунингдек мазкур махсулот, ишлар, хизматларнинг ҳақиқий ишлаб чикариш таннархи меъёрий (режадаги) таннархдан четга чиқиши (тафовути) аниқланган ҳолатлар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Бу ҳисобварақдан зарурат туғилганда фойдаланилади.

«Махсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чикариш» деган 37-ҳисобварақнинг дебет қисмида ишлаб чикарилган махсулот, топширилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг ҳақиқий ишлаб чикариш таннархи акс эттирилади («Асосий ишлаб чикаришлар» деган 20-ҳисобварақ, «Ёрдамчи ишлаб чикариш» деган 23-ҳисобварақ, «Хизмат кўрсатувчи ишлаб чикаришлар ва хўжаликлар» деган 29-ҳисобварақлар билан корреспонденцияда).

«Махсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чикариш» деган 37-ҳисобварақнинг кредит қисмида ишлаб чикарилган махсулот, топширилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг меъёрий (режадаги) таннархи акс эттирилади («Тайёр махсулот» деган 40-ҳисобварақ, «Махсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ ва бошқа ҳисобварақлар билан корреспонденцияда).

«Махсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чикариш» деган 37-ҳисобварақ бўйича ойнинг биринчи кундаги дебет ва кредит оборотларини таққослаш орқали ишлаб чикарилган махсулот, топширилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг ҳақиқий ишлаб чикариш таннархи билан уларнинг меъёрий (режадаги) таннархи орасидаги фарк

(тафовут) аниқланади. Тежаи, яъни меъёрий (режадаги) таннархнинг ҳақиқий таннархдан юқори бўлиши «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш» деган 37-ҳисобварақ кредити ва «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ дебети бўйича сторно қилинади. Ортиқча сарф, яъни ҳақиқий таннархнинг меъёрий (режадаги)сидан ортиб кетиши «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш» деган 37-ҳисобварақдан «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ дебетиға қўшимча ёзув билан киритилади.

«Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш» деган 37-ҳисобварақ ҳар ойда ёпилади ва ҳисобот санасида сальдоси чиқарилмайди.

67-§. Корхонада ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Тайёр маҳсулот — корхона ишлаб чиқариш жараёнининг пировард маҳсули. Унга корхонада товар етказиб бериш шартномаларига мувофиқ ишлаб чиқарилган, шу корхонада тугал ишлов бериш циклидан ўтган ҳамда белгиланган давлат андозалари ва техник талабларга жавоб берадиган саноат буюмлари ва озиқ-овқат маҳсулотлари кирилади.

Ҳисобварақлар режасига мувофиқ корхонада ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотнинг ҳақиқий таннархи бўйича бухгалтерия ҳисоби «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ тайёр маҳсулот мавжудлиги ва ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Бу ҳисобварақдан моддий ишлаб чиқариш тармоқларига тегишли корхоналар фойдаланади.

Жойнинг ўзида буюртмачиларга топширилиши керак бўлган, қабул қилиш даволатномаси билан расмийлаштирилмаган маҳсулот тугалланмаган ишлаб чиқариш сифатида қолади ва тайёр маҳсулот таркибига киритилмайди.

Бутлаш учун сотиб олинган (қиймати корхона маҳсулотининг таннархига киритилмайдиган) ёки сотиладиган товар сифатида келтирилган тайёр маҳсулотлар ҳисоби «Товарлар» деган 41-ҳисобварақда юритилади. Чет ташкилотлар учун бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар қиймати «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақда акс эттирилмайди, улар бўйича амалда қилинган харажатлар эса ишлаб чиқариш чиқимлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлардан бевосита «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади. Жойнинг ўзида буюртмачиларга топширилиши керак бўлган ва қабул қилиш далоялатномаси билан расмийлаштирилмаган маҳсулот тугалланмаган ишлаб чиқариш таркибида қолади ва «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақда ҳисобга олинмайди.

Тайёр маҳсулот ҳисоби «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақда ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи бўйича юритилади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари деҳқончилик, чорвачилик ва хом ашёни қайта ишлаш маҳсулотлари характери ҳисобини йил давомида режадаги таннарх бўйича юритиладилар; тайёр маҳсулотнинг амалда вужудга келган ва режалаштирилган таннархи ўртасида йил охирида аниқланган тафовутнинг ҳисобот йили охирида ана шу маҳсулот қолдирғига тегишли қисми маҳсулот ҳисобига киритилади.

Ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини юритиш учун «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш» деган 37-ҳисобварақдан фойдаланилганда тайёр маҳсулот «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақда меъёрий (режадаги) таннархи бўйича акс эттирилади.

Бундай маҳсулот оморларга келиб тушганда у 40-ҳисобварақнинг дебетида ва «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш» деган 37-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади. Ҳисобот даврида ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи билан меъёрий (режадаги) таннарх ўртасида юзага келган фарқнинг ҳаммаси 46-ҳисобварақ дебетида ёзилади.

Ҳақиқий таннархнинг ортиб кетиши кўшимча ёзув билан қайд этилади, камайиши (тежаш) эса сторно қилинади.

45-хисобварақда ҳисоби юритиладиган тайёр маҳсулот товарларнинг ишлаб чиқариш таннархи бўйича, сотиб олинадиган материаллар ва буюмлар эса уларнинг харид нархлари ёки улар товарлар ҳамда материаллар захиралари ҳисоби юритиладиган тегишли ҳисобварақларда ҳисобга олинган бошқа нархлар бўйича баҳоланади.

Сотиш учун тайёрланган (олинган) тайёр маҳсулот, жумладан қисман корхонанинг ўз эҳтиёжлари учун мўлжалланган маҳсулот ҳақиқий таннарх бўйича қирим қилиниши «Тайёр маҳсулот» деган 40-хисобварақнинг дебет қисмида, ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар («Ишлаб чиқариш харажатлари» деган 25-хисобварақ) билан корреспонденцияда акс эттирилади. Агар тайёр маҳсулотнинг ҳаммаси корхонанинг ўзида фойдаланишга йўналтирилса, у «Тайёр маҳсулот» деган 40-хисобварақда қирим қилинмаслиги, балки «Материаллар» деган 10-хисобварақда ва шу маҳсулот қандай мақсадларга мўлжалланганига қараб, шунга ўхшаш бошқа ҳисобварақларда ҳисобга олиниши мумкин.

Харидор (буюртмачи)ларга юклаб жўнатилган ёки жойнинг ўзида топширилган, ҳисоб-китоб ҳужжатлари мазкур харидор (буюртмачи)ларга тақдим этилган тайёр маҳсулот сотув тартибида «Тайёр маҳсулот» деган 40-хисобварақдан «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-хисобварақнинг дебет қисмига ҳисобдан ўчирилади.

Агар товар етказиб бериш тўғрисидаги шартномада жўнатилган маҳсулотга эгаллик қилиш, ундан фойдаланиш ва тасарруф этиш ҳуқуқи ҳамда у корхонадан харидор (буюртмачи)га ўтаётганда тасодифан йўқ бўлиб кетиши хатари юқорида айтилганидан бошқачароқ (масалан, маҳсулот экспорт қилинаётганда) белгиланган бўлса, у ҳолда шундай ҳолат юз бергунга қадар мазкур маҳсулот ҳисоби «Юкланган товарлар» деган 45-хисобварақда юритилади. У ҳақиқатда юклаб жўнатилаётган вақтда «Тайёр маҳсулот» деган 40-хисобварақнинг кредит қисмига ва «Юкланган товарлар» деган 45-хисобварақнинг дебет қисмига тегишли ёзув қилинади.

Воситачилик ёки шунга ўхшаш бошқа асосларда сотиш учун ўзга корхоналарга берилган тайёр маҳсулот «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақ ҳисобидан чиқарилиб, «Юкланган товарлар» деган 45-ҳисобварақнинг дебет қисмига ҳисобдан ўчирилади.

Тайёр маҳсулот «Тайёр маҳсулот» деган 40-жамлама ҳисобварақда ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи бўйича ҳисобга олинган ҳолларда тахлилий ҳисобда унинг айрим турлари ҳаракати ҳисобга олинган нархларда (режалаштирилган таннарх, сотув нархлари ва х.к.) аке эттирилиб, буюмларнинг ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи билан уларнинг ҳисобга олинган нархлари орасидаги фарқ алоҳида ажратиб кўрсатилиши мумкин. Бундай тафовутлар тайёр маҳсулотнинг бир турдаги гуруҳлари бўйича ҳисобга олинади. Мазкур гуруҳлар корхона томонидан айрим буюмларнинг ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи билан уларнинг ҳисобга олинган нархлар бўйича қиймати орасидаги тафовут даражасига қараб шакллантирилади.

Тайёр маҳсулот «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақдан чиқарилаётганда шу маҳсулотнинг ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи билан тахлилий ҳисобда қабул қилинган нархлар бўйича қиймати орасидаги фарқ суммаси тегишлича ҳисобланган фонз бўйича белгиланади. Мазкур фонз ҳисобот даври бошидаги тайёр маҳсулот қолдиғига доир фарқ ва ҳисобот охири мобайнида оморга келиб тушган маҳсулотга доир фарқ билан шу маҳсулотнинг ҳисобга олинган нархлар бўйича қиймати орасидаги нисбатга қараб ҳисоблаб чиқилади. Юкланган ва сотилган тайёр маҳсулотнинг ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи билан унинг ҳисобга олинган нархлар бўйича қиймати орасидаги фарқлар суммаси «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақнинг кредитида ва тегишли ҳисобварақларнинг дебет қисмида юқоридаги фарқ ортиқча сарф ёки тежамкорликка боғлиқлигига қараб қўшимча ёхуд сторно ёзуви билан аке эттирилади.

«Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақ бўйича тахлилий ҳисоб тайёр маҳсулот қаерда сақланишига ва унинг алоҳида турларига қараб юритилади.

**ХИСОБВАРАҚЛАР КРЕДИТИ БЎЙИЧА
11-ЖУРНАЛ-ОРДЕР**

- 40 — Тайёр маҳсулот
 26 — Давр харажатлари
 45 — Юкланган товарлар
 46 — Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши
 47 — Асосий воситалар сотилиши ва бошқача реализацияси
 48 — Бошқа активлар сотилиши
 62 — Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар
 19__ йил _____ учун

Ҳисоб-варақлар кредитидан	40 Тайёр маҳсулот	26 Давр хараж.	46 Маҳсул. (ишлар, хизматлар) сотилиши	47 Асосий воситалар сотилиши ва бошқача реализацияси	48 Бошқа активлар сотилиши	62 Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар	Жами
Ҳисоб-варақлар дебетига							
1	2	3	4	5	6	7	8
01 — Асосий воситалар							
02 — Асосий воситалар эскириши							
04 — Номоддий активлар							
05 — Номоддий активлар эскириши							
07 — Қурилма-ускуналари							

Ҳисоб- варақлар кредитидан	40 Тайёр маҳ- сулот	26 Давр ха- раж.	46 Маҳсул. (ишлар, хизмат- лар) соти- лиши	47 Асосий восита- лар со- тилиши ва бош- қача реали- зация- си	48 Бош- қа ак- тив- лар со- ти- ли- ши	62 Хари- дорлар ва бу- юртма- чилар билан ҳисоб- китоб- лар	Жа- ми
Ҳисоб- варақлар дебетига							
1	2	3	4	5	6	7	8
46 — Маҳсу- лот сотили- ши							
47 — Асосий воситалар сотилиши ва бошқача реализация- си							
48 — Бошқа активлар сотилиши							
51 — Ҳисоб- китоб ҳисобварағи							
60 — Маҳсу- лот етказиб берувчилар ва пудратчи- лар билан ҳисоб- китоблар							
62 — Хари- дорлар билан ҳисоб- китоблар							
76 — Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб- китоблар							
80 — Фойда- лар ва зарарлар							
Жами							

46-ҲИСОБВАРАК УЧУН ТАҲЛИЛИЙ МАЪЛУМОТЛАР

Кўрсаткичлар номлари	Тайер маҳсу- лот	Ассети матери- аллар	Харидорлар ҳисобидан транспорт харажатлари	Жа- ми
46-ҳисобварақда ҳисобот оғи учун				
а) сотилган маҳсулот ва молдний бойликларининг ҳақиқий таннарихи				
б) тушган, ҳисобдан чиқарилган суммалар				
в) сотилган маҳсулотнинг реждаги таннарихи				
г) қўшилган қиймат солиғи				
д) сотин харажатлари				
е) сотув ҳисобварағи дебетига ҳисобдан ўчирилган бошқа харажатлар				
Фойда				
Зарар				

16-КАЙДНОМА

1. Тайёр буюмлар ҳаракати ҳисобиши юритилиш, тайёр маҳсулот ва моддий бойликларни юклаб жўнатилиш ҳамда сотилиш

N	Кўрсаткич	А буюм		Б буюм		Умумий сумма	
		ҳисобга олинган нарҳда	ҳақиқий таннарх бўйича	ҳисобга олинган нарҳда	ҳақиқий таннарх бўйича	ҳисобга олинган нарҳда	ҳақиқий таннарх бўйича
1	Ой бошидаги қолдиқ						
2	Ишлаб чиқаришдан келиб тушган						
3	Бошқа тушумлар						
4	Қолдиқ ва ишлаб чиқаришдан тушган тайёр буюмлар ҳақиқий таннархи билан уларнинг ҳисобга олинган нарх бўйича қиймати ўртасидаги нисбат, %						
5	Сотув тартибида юклаб жўнатилган ва берилган						
6	Ой охиридаги маҳсулот қолдиғи						

2. Маҳсулот, мол-мулк ва моддий бойликларни юклаб жўнатилиш, берил ва сотилиш

19__ йил учун

N	Ҳисоб ва рақ санаси	Тўлов топшириқномаси	Буйруқ буюрма	Буюртмачи, харидор	Маҳсулотлар номи ёки гуруҳи бўйича миқдор						Тўлов ҳужжатлари бўйича суммалар					Тўлов тўғрисида белги			
					маҳсулот			бошқа сотув			тайёр маҳсулот учун	транспорт харажатлари	жамми	ҚҚС	жамми	сана	ҳисоб-тоб ҳисоб-ва-рағи	бошқа ҳисоб-ва-рақлар	вексель
					A46	B46	B46	Г46	47	48									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1																			
2																			
				Жами															
				сотув нарҳларида															
				ҳақиқий таннарх бўйича															

Ассети махсулотни сотиш

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
				Жами юклар жўнатилди															
				сотув нархида															
				Ҳақиқий таннархи бўйича															
				_____ойида сотилди															
				сотув нархида															
				ҳақиқий таннархи бўйича															
				ой охири- даги қолдиқ															
				сотув нархида															
				ҳақиқий таннархи бўйича															

3. Пули тўланган, ҳисобдан чиқарилган, пули тўланмаган ва ҳисобдан чиқарилмаган суммалар бўйича йиғма маълумотлар

3.1. Корреспонденциялашувчи ҳисобварақлардан чиқарини тўлови		
Дебетланадиган ва кредитланадиган ҳисобварақлар номлари	Қайднома бўйича жами	
	ҳисобот охи учун	аввалги ой учун
45-ҳисобварақ (сотув бўйича оборот сифатида акс эттирилмайдиган суммалар) кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига:		
50 Касса		
51 Ҳисоб-китоб ҳисобварағи		
62 Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар		
46-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига:		
50 Касса		
51 Ҳисоб-китоб ҳисобварағи		
62 Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар		
76 Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар		
80 Фойда ва зарарлар		
62-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига:		
50 Касса		
51 Ҳисоб-китоб ҳисобварағи		
60 Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар		

3.2. Тўланмаган, ҳисобдан чиқарилмаган — ҳисобга олин
гуруҳлари бўйича

Кўрсаткич	Ҳисобга олин гуруҳлари			
	тайёр маҳсулот учун	транспорт харажат- лари	ҚҚС	жами
Тўланмаган:				
Жорий ой учун қайднома бўйича				
Аввалги ой учун қайднома бўйича				
Шу жумладан:				
Маҳсулот харидор жавобгарлигида сақлаш учун қол- дирилгани муноса- бати билан ҳисоб- дан чиқарилмаган:				
Жорий ой учун қайднома бўйича				
Аввалги ой учун қайднома бўйича				
Ҳисобот оин учун 3-жадвал бўйича жами				

16-ҚАЙДНОМА

1. Тайёр маҳсулотлар ҳаракати ҳисобини юритиш, тайёр маҳсулот ҳамда моддий бойликларни юқлаб жўнатиши ва сотиши

N	Кўрсаткич	А маҳсулот		Б маҳсулот		Умумий сумма	
		ҳисобга олинган нархларда	ҳақиқий таннархда	ҳисобга олинган нархларда	ҳақиқий таннархда	ҳисобга олинган нархларда	ҳақиқий таннархда
1	Ой бошидаги қолдиқ						
2	Ишлаб чиқаришдан келиб тушди						
3	Бошқа тушумлар						
	Жами тушумлар, қолдиқ билан						
4	Қолдиқ ва ишлаб чиқаришдан тушган тайёр маҳсулотнинг ҳақиқий тайнархи билан уларнинг ҳисобга олинган нархлардаги қиймати орасидаги нисбат, %						
5	Сотиш тартибида юқлаб жўнатиш ва берилган						
6	Ой охиридаги маҳсулот қолдиғи						

68-§. Савдо, таъминот ва сотиш корхоналари харид қилган товарларнинг бухгалтерия ҳисоби юритиш тартиби

Корхоналар харид қилган товарларнинг бухгалтерия ҳисоби «Товарлар» деган 41-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ сотиш учун товарлар сифатида харид қилинган товар-моддий бойликлар, шунингдек ижара (прокат) предметлари мавжудлиги ҳамда ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Мазкур ҳисобварақдан асосан таъминот ва савдо-сотиқ корхоналари, шунингдек умумий овқатланиш корхоналари фойдаланадилар.

Саноат ва бошқа ишлаб чиқариш корхоналарида бирон-бир буюм, материал, озик-овқат маҳсулотлари сотиш учун махсус харид қилинадиган ёки саноат корхоналарида бутлаш учун сотиб олинган тайёр маҳсулотлар қиймати ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таннарҳига киритилмасдан, балки харидорлар томонидан алоҳида қопланиши керак бўлган ҳолатларда «Товарлар» деган 41-ҳисобварақдан фойдаланилади.

Таъминот, савдо-сотиқ корхоналари «Товарлар» деган 41-ҳисобварақда сотиб олинadиган ва ўзларида ишлаб чиқариладиган идишлар ҳисобини ҳам юритадилар. Бундан ишлаб чиқариш ёки хўжалик эҳтиёжларида фойдаланиладиган, «Асосий воситалар» деган 01-ҳисобварақда ёки «Арзон ва тез эскирувчи буюмлар» деган 12-ҳисобварақда ҳисоби юритилadиган инвентарь идишлар мустасно.

Масъулиятли сақлаш учун ҳамда консигнация шартномалари бўйича қабул қилинган товарлар ҳисоби «Масъулиятли сақлаш учун қабул қилинган товар-моддий бойликлар» деган 002-балансдан ташқари ҳисобварақда юритилади.

Таъминот, савдо-сотиқ корхоналарида товарлар ҳисоби «Товарлар» деган 41-ҳисобварақда харид ёки сотув нархлари бўйича олиб борилади. Товарлар ҳисоби

сотув нархларида юритилганда уларнинг харид киймати билан сотув нархларидаги киймати орасида чиқадиган фарк (сийловлар, қўшимча нархлар) «Савдо устамаси» деган 42-хисобварақда алоҳида акс эттирилади. Товарлар тайёрлаш ва етказиб бериш чиқимлари «Давр харажатлари» деган 26-1-хисобварақда ҳисобга олинади.

«Товарлар» деган 41-хисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 41-1 «Омборлардаги товарлар»;
- 41-2 «Чакана савдодаги товарлар»;
- 41-3 «Товар солинган ва бўш идишлар»;
- 41-4 «Харид қилинадиган буюмлар»;
- 41-5 «Ижара (прокат) буюмлари» ва бошқалар.

«Омборлардаги товарлар» деган 41-1-илова ҳисобварақда улгуржи ва тақсимлаш базаларида, умумий овқатланиш корхоналарининг омборларида, сабзаёт сақлаш жойларида, музлатгичлар ва бошқа жойларда турган товар захиралари мавжудлиги ҳамда ҳаракати ҳисобга олинади.

«Чакана савдодаги товарлар» деган 41-2-илова ҳисобварақда чакана савдо корхоналари (дўконлар, чодирлар, ларёклар, киосклар ва бошқалар)да ва умумий овқатланиш корхоналарининг буфетларида турган товарлар мавжудлиги ҳамда уларнинг ҳаракати ҳисоби юритилади. Шу илова ҳисобварақнинг ўзида чакана савдо корхоналарида ва умумий овқатланиш корхоналарининг буфетларида турган ҳамда ҳаракатда бўлган шиша идишлар (шишалар, банкалар ва бошқалар)нинг ҳам ҳисоби юритилади.

«Товар солинган ва бўш идишлар» деган 41-3-илова ҳисобварақда товарлар солинган ҳамда бўш турган идишлар (чакана савдо корхоналарида ва умумий овқатланиш корхоналарининг буфетларида турган шиша идишлардан ташқари) мавжудлиги ва ҳаракати ҳисобга олиб бўрилади.

Савдо корхоналари товар солинган ва бўш турган идишлар ҳаракатининг ҳисобини ўртача ҳисоб нархлари бўйича юритишлари мумкин. Бундай ҳисоб нархлари

идишларнинг таркиби ва нархига кўра бўлинадиган гуруҳ (тур)лари бўйича белгиланади. Бунда идишларнинг харид нархлари билан уларнинг ўртача ҳисоб нархлари орасидаги тафовутлар «Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ («Савдо устамаси (сийлов, кўшимча нарх)» деган илова ҳисобварақда қайд этилади. Бу тафовутлар сальдоси навбатдаги инвентарлашлар жараёнида текширилиши ва зарурат бўлганда «Фойдалар ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ маълумотларига қараб тузатилиши керак (идишлар билан операциялар натижаси сифатида).

«Товарлар» деган 41-ҳисобварақдан фойдаланадиган саноат корхоналари ва бошқа ишлаб чиқарувчи корхоналар «Харид қилинадиган буюмлар» деган 41-4-илова ҳисобварақда товарлар мавжудлиги ва ҳаракати ҳисобини юритадилар (ишлаб чиқариш захираларини ҳисобга олиш учун қўзда тутилган тартиб асосида).

«Ижара (прокат) буюмлари» деган 41-5-илова ҳисобварақда ижара буюмлари мавжудлиги ва ҳаракати ҳисобга олинади. Ижара буюмларининг эскириши ҳисоби «Арзон ва тез эскирувчан буюмларнинг эскириши» деган 13-ҳисобварақда юритилади.

Омборга келиб тушган товарлар ва идишларнинг кирим қилиниши «Товарлар» деган 41-ҳисобварақнинг дебет қисмида, «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ ва «Давр харажатлари» деган 26-1-ҳисобварақнинг дебет қисми билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Ой охирида йўлда қолган (омборга етиб келмаган), пули тўланган товарлар қиймати ой охирида «Товарлар» деган 41-ҳисобварақнинг дебети ва «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади (бунда мазкур товарлар омборга кирим қилинмайди). Кейинги ой бошида бу суммалар сторно қилинади ҳамда жорий ҳисобда «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ бўйича дебиторлик қарни сифатида қайд этилади.

Товарлар ва идишлар келиб тушини ҳисоб ҳужжатларида материаллар билан операциялар ҳисобга олинган тартибда «Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш» деган 15-ҳисобварақдан фойдаланиб ақс эттирилиши мумкин.

Харидор (буюртмачи)ларга берилган ёки юклаб жўнатилган товарлар, агар уларнинг ҳисоб-китоб ҳужжатлари шу харидор (буюртмачи)ларга тақдим этилган ёхуд улар томонидан пули тўланган бўлса, сотув тартибда «Товарлар» деган 41-ҳисобварақдан «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ дебетиға ҳисобдан ўчирилади.

Агар товар етказиб бериш тўғрисидаги шартномала берилган (жўнатилган) товарға эғалик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф этиш ҳуқуқи ҳамда у корхонадан харидор (буюртмачи)ға ўтаётганда тасодифан йўқ бўлиб кетиши хатари юқорида айтилганидан бошқачароқ белгиланган бўлса, у ҳолда шундай ҳолат юз бергунға қадар мазкур товарлар ҳисоби «Юкланган товарлар» деган 45-ҳисобварақда юритилади. У амалда берилаётган (юклаб жўнатилаётган) вақтда «Товарлар» деган 41-ҳисобварақнинг кредит қисмиға ва «Юкланган товарлар» деган 45-ҳисобварақнинг дебет қисмиға тегишли ёзув қайд этилади.

Қайта ишлаш учун бошқа корхоналарға берилган товарлар «Товарлар» деган 41-ҳисобварақдан чиқарилмайди, балки улар ҳисоби алоҳида юритилади.

«Товарлар» деган 41-ҳисобварақ бўйича таҳлилий ҳисоб жавобгар шахслар, товарлар номлари (навлари, туркумлари, тўпламлари) бўйича, зарурат бўлганда эса, қаерда сақланаётганиға қараб олиб борилади.

69-§. Савдо устамалари ва сийловлари ҳисобини юритиш тартиби

Савдо устамалари ва сийловларининг бухгалтерия ҳисоби «Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ товарлар ҳисоби сотув нархла-

ри бўйича юритиладиган ҳолларда уларнинг савдо устамалари (қўшимча нарх, сийловлар) тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Умумий овқатланиш корхоналарида мазкур ҳисобварақда омборлар, буфетлар, ошхонада турган товарлар ва озик-овқат маҳсулотларига белгиланган савдо сийловлари ҳамда қўшимча нархларининг суммалари, шунингдек ошхона ва буфет маҳсулотлари қийматига сотув нархлари бўйича белгиланган ҳажмда қўшиладиган қўшимча нархлар суммалари ҳисобга олинади.

«Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақда маҳсулот етказиб берувчилар товарларнинг эҳтимол тутилган йўқотилиши бўйича, шунингдек қўшимча транспорт харажатларини қоплаш учун савдо ташкилотларига берадиган сийловлар ҳам ҳисобга олинади.

«Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 42-1 «Савдо устамаси (сийлов, қўшимча нарх)»;
- 42-2 «Маҳсулот етказиб берувчилар транспорт харажатларини қоплаш учун белгилаган сийлов» ва бошқалар.

«Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақнинг кредит қисмида товарлар кирим қилинганда савдога оид ва қўшимча сийловлар (қўшимча нархлар) қайд этилади, дебет қисмида эса сотилган, берилган ёхуд табиий камайиш, брак, ишдан чиқиш, камомад ва шу кабилар оқибатида ҳисобдан чиқарилган товарлар бўйича савдога оид ҳамда қўшимча сийловлар (қўшимча нархлар) суммалари акс эттирилади.

Сийлов (устама)лар суммасининг корхоналарда сотилган товарларга тегишли қисми «Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ кредитида ва «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ дебетидега сторно қилинади. Сийлов (устама)лар суммасининг омбор ҳамда базалардан сотилган ва берилган қисми ёзилган ҳисобварақ-фактураларга мувофиқ аниқланади ҳамда юқоридагига ўхшаш тартибда ҳисобдан чиқарилади (сторно қилинади).

Сийлов (устама)ларнинг сотилмаган товарларга оид суммалари белгиланган ҳажмларга мувофиқ товарлар бўйича берилиши керак бўлган сийлов (устама)ни белгилаш йўли билан инвентарлаш рўйхатлари асосида аниқланади.

Чакана савдо корхоналарида сотилмаган товарлар қолдиғи учун сийлов (устама)лар суммаси ой бошидаги товарлар қолдиғи сийлови (устамаси) суммаси ва «Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ кредити бўйича оборотларнинг «Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ дебети (бошқа турдаги ҳисобдан чиқаришлар) оборотлари суммасига камайтирилган ҳажми билан ой давомида сотилган товарлар суммаси (ҳисоб нархлари бўйича) ва ой охиридаги товарлар қолдиғи (ҳисоб нархлари бўйича) ўртасидаги нисбатга кўра ҳисобланган фойз бўйича белгила-ниши мумкин.

Агар умумий овқатланиш корхоналарининг буфетлари ва ишлаб чиқаришдаги, омборхоналардаги озиқ-овқат маҳсулотлари ҳисоби сотув нархлари бўйича (устамаси билан) юритилса, у ҳолда сотилган товарларнинг савдо сийлови (устамаси) чакана савдо корхоналарида қабул қилинган тартибда белгиланади. Башарти омборлардаги озиқ-овқат маҳсулотлари ҳисоби сотув нархида ёки ўртача ҳисобланган нархларда (устамаларсиз), ишлаб чиқариш ва буфетларда эса сотув нархларида (устамаси билан) юритилса, у ҳолда сотилган товарларнинг устамалари ёки савдо сийловлари алоҳида ҳисобланади.

Кам чиққан ва талон-тароҳ қилинган товар-моддий бойликлар ҳисобдан чиқарилаётганда уларнинг сийлов (устама)лари суммаси савдо, таъминот ва сотиш корхоналарида «Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ дебетида ва «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-ҳисобварақ кредитида («Айбдор шахслардан ундирилиши керак бўлган сумма билан кам чиққан бойликлар бўйича баланс киймати ўртасидаги фарқ» деган илова ҳисобварақ) қайд этилади.

«Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ бўйича таҳлилий ҳисоб омборхона ва базаларда, чакана савдо ва

умумий овқатланиш корхоналарида турган товарларнинг ҳамда юклаб жўнатилган товарларнинг сийлов (устама) суммалари ва нархлардаги фарқлари алоҳида акс эттирилишини таъминлаши лозим.

70-§. Корхона томонидан сотилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Ўзбекистон Республикасининг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи тўғрисидаги меъёрий ҳужжатларига мувофиқ маҳсулот, товарлар сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан олинadиган тушумни белгилашнинг икки усулини қўллашга руҳсат этилар эди.

▪ *касса усули* — бунда сотувдан олинган тушум юклаб жўнатилган маҳсулот учун ҳақ сифатида пул келиб тушишига қараб эътироф этиб борилади;

▪ *юклаб жўнатиш усули* — бунда маҳсулот харидорларга жўнатилиб, уларга ҳисоб-китоб ҳужжатлари (ҳисобварақ-фактура, транспорт юкхатлари ва бошқа шунга ўхшаш ҳужжатлар) топширилишига қараб бу маҳсулот сотилган ҳисобланади.

Бироқ, *Солиқ кодекси жорий этилганидан кейин* 1998 йилдан бошлаб маҳсулот сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан олинган тушумни ҳисоблаш усули сифатида *юклаб жўнатиш усули* қабул қилинган.

Касса усули қўлланилганда сотув жараёнини акс эттириш учун иккита ҳисобварақдан фойдаланилади, яъни:

▪ «Юкланган товарлар» деган 45-ҳисобварақ — маҳсулот, ишлар, хизматларни топширишнинг моддий-ашёвий жараёни ҳисобини юритиш учун;

▪ «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ — маҳсулот, ишлар, хизматлар ҳақини тўлаш ҳисобини юритиш учун.

Ушбу усул қўлланилганда маҳсулотни топшириш ва унинг ҳақини тўлашга доир хўжалик операциялари бажарилгандан кейингина маҳсулот сотиш ишлари тугаллан-

ган ҳисобланади. Бу операциялардан фақат биттаси бажарилса, сотиш иши якунланган деб ҳисобланиши мумкин эмас.

Юқлаб жўнатиши усули қўлланилганда маҳсулот ва товарлар жўнатилиб, ишлар ва хизматлар бажарилганидан кейин уларнинг ҳисоб-китоб ҳужжатлари харидор (буюртмачи)га тақдим этилган бўлса, ана шундай маҳсулот ва товарлар (ишлар, хизматлар) сотилган ҳисобланади. Ҳисоб-китоб ҳужжатлари харидор (буюртмачи)га шартномада кўзда тутилган усулда берилган вақтдан эътиборан бу ҳужжатлар харидор (буюртмачи)га тақдим этилган ҳисобланади. Агар шартнома шартларига кўра харидор (буюртмачи) маҳсулотни бевосита ишлаб чиқарувчи корхонанинг ўзида қабул қилса, у ҳолда бундай маҳсулот харидор (буюртмачи)га топширилиб, шартномада кўзда тутилган ҳужжатлар расмийлаштирилиб, ҳисоб-китоб ҳужжатлари харидор (буюртмачи)га ёхуд унинг вакилига тақдим этилганидан кейин сотилган ҳисобланади.

Сотувдан олинган тушум маҳсулотнинг нуқсонлари борлиги, сифатсизлиги аниқланиши, у муддатидан олдин етказиб берилиши туфайли ва бошқа сабабларга кўра харидорлар қабул қилмасдан қайтарган товарлар, тайёр маҳсулот қиймати суммасига камайтирилиши мумкин.

Сотилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар бухгалтерия ҳисоби «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақда юритилади. Ушбу ҳисобварақ тайёр маҳсулот, товарлар сотиш, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар ҳақини олвиш жараёни тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш, шунингдек мазкур бойликларни сотиш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш)нинг молиявий натижаларини аниқлаш учун мўлжалланган. Мазкур ҳисобварақда, хусусан, қуйидагилар бўйича таннарх ҳамда тушум (даромад) қайд этилади:

- саноат, кишлоқ хўжалиги ва бошқа корхоналарнинг ўзида ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулот ҳамда ярим тайёр маҳсулотлар;

- саноат тусидаги ишлар ва хизматлар;
- носаноат тусидаги ишлар ва хизматлар;
- сотиб олинган (бутлаш учун харид қилинган) буюмлар;
- қурилш, монтаж, лойиҳа-қидирув, геология-разведка, илмий-тадқиқот ва шу каби ишлар;
- савдо, таъминот ва сотиш корхоналаридаги товарлар;
- транспорт корхоналарида юк ва йўловчи ташиш хизматлари;
- енгил автомобилларни ижарага бериш ҳамда автомобилларни манзилга етказиб бериш хизматлари;
- транспорт-экспедиция ва юк орттириш-тушириш операциялари;
- алоқа корхоналарининг хизматлари.

Саноат корхоналари юклар жўнатилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар учун харидор (буюртмачи)ларга ҳисоб-китоб ҳужжатлари тақдим этилишига қараб бу ҳужжатлар суммаларини «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ кредитида ва «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ дебетида акс эттириб бордилар. Айни пайтда юклар жўнатилган маҳсулот, ишлар ва хизматлар таннари «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақ кредитидан чиқарилиб, «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ дебетида киритилади.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарида «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақнинг кредит қисмида («Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ билан корреспонденцияда) маҳсулот, ишлар, хизматлар сотишдан олинган тушум, дебет қисмида эса уларнинг режадаги таннари (йил давомида, ҳақиқий таннарх ҳали аниқланмаган пайтда) ҳамда сотилган маҳсулот, ишлар, хизматларнинг режадаги ва ҳақиқий таннари орасида юзага келган фарқ (йил охирида) қайд этилади. Сотилган маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг режадаги таннари, шунингдек тафовут сумма-

лари «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-хисобварақнинг дебет қисмига бу маҳсулот (ишлар, хизматлар) ҳисоби юритиб келинган хисобварақлар билан корреспонденцияда киритилади (ёки сторно қилинади).

Курилиш корхоналарида «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-хисобварақ кредитида куриб битказилган объектлар ёки пудрат ва ёрдамчи пудрат шартномалари бўйича бажарилган ишлар қиймати акс эттирилади («Харидорлар ва буюртмачилар билан хисоб-китоблар» деган 62-хисобварақ билан корреспонденцияда). Бу қиймат буюртмачилар билан пудратчилар ёки ёрдамчи пудратчилар ўртасида хисоб-китоблар учун асос бўлиб хизмат қиладиган ҳужжатларга қараб белгиланади. 46-хисобварақнинг дебет қисмида эса топширилган ишларнинг ҳақиқий таннарни қайд этилади («Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-хисобварақ билан корреспонденцияда).

Геология-разведка ишларини олиб боровчи корхоналарда «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-хисобварақнинг кредит қисмида бажарилган ва хисоб-китоб ҳужжатлари буюртмачиларга тақдим этилган ишларнинг шартномавий қиймати («Харидорлар ва буюртмачилар билан хисоб-китоблар» деган 62-хисобварақ билан корреспонденцияда), дебет қисмида эса шу ишлар бўйича амалда қилинган харажатлар («Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-хисобварақ билан корреспонденцияда) акс эттирилади.

Лойиҳалаш ва қидирув ишлари билан шуғуланувчи ташкилотларда «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-хисобварақнинг кредит қисмида буюртмачиларга топширилган тўлиқ тугалланган лойиҳалар ёки ишлар турлари бўйича лойиҳа-смета ҳужжатларининг шартномавий (смета) қиймати («Харидорлар ва буюртмачилар билан хисоб-китоблар» деган 62-хисобварақ билан корреспонденцияда), дебет қисмида эса шу ишларнинг ҳақиқий таннарни («Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-хисобварақ билан корреспонденцияда) акс эттирилади.

Илмий-тадқиқот ташкилотларида «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-хисобварақ кредити-

да буюртмачиларга топширилган илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларининг шартномавий (смета) қиймати («Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ билан корреспонденцияда), дебет қисмида эса — шу ишларнинг ҳақиқий тайнархи («Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақ билан корреспонденцияда) акс эттирилади.

Савдо, таъминот ва сотиш корхоналарида «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақнинг кредит қисмида сотилган товарларнинг сотув қиймати (пул маблағлари ва ҳисоб-китоблар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда), дебет қисмида эса уларнинг ҳисобга олинган қиймати («Товарлар» деган 41-ҳисобварақ билан корреспонденцияда) акс эттирилади ва айни пайтда сотилган товарларга тегишли сийлов (устама) суммалари сторно қилинади (товарлар сотув нархида ҳисобга олинadиган ҳолларда — «Савдо устамаси» деган 42-ҳисобварақ билан корреспонденцияда).

Юқорида айтилган корхоналар «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақда товарларни транзит йўли билан сотиш ва айни пайтда шу товарлар учун ҳисоб-китобларда иштирок этиш бўйича операцияларни акс эттирадилар: 46-ҳисобварақнинг дебет қисмида товарларнинг уларни етказиб берувчилар ҳисоб-китоб хужжатларида кўрсатилган қийматлари қайд этилади («Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ билан корреспонденцияда), кредит қисмида эса шу товарларнинг сотув қиймати ёзилади («Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ билан корреспонденцияда). «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақнинг кредитида, шунингдек, ҳисоб-китобларда иштирок этмасдан товарларни транзит усулида сотишдан олинган яши даромад ҳам қайд этилади. Ҳисоб-китобларда қатнашмасдан товарларни транзит йўли билан сотиш бўйича оборот ҳисоби тизимдан ташқарида юритилади.

Транспорт ва алоқа корхоналарида «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақнинг кредит қисмида кўрсатилаётган хизматлар учун ҳисобланган суммалар («Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ ёки «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақ билан корреспонденцияда), дебет қисмида эса транспорт ҳамда алоқа воситаларидан фойдаланиш бўйича, шунингдек экспедиция ва юк ортиш-тушириш операцияларига доир ҳақиқий харажатлар қайд этилади («Асосий ишлаб чиқариш» деган 20-ҳисобварақ билан корреспонденцияда).

Маҳсулот (товарлар, ишлар, хизматлар) сотиш натижалари ҳар ойда «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақдан чиқарилиб, «Фойда ва зарарлар» деган 80-ҳисобвараққа киритилади.

«Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ бўйича таҳлилий ҳисоб сотилаётган маҳсулот (товарлар), бажарилаётган ишлар ва кўрсатилаётган хизматларнинг ҳар бир тури бўйича юритилади. Бундан ташқари, мазкур ҳисобварақ бўйича таҳлилий ҳисоб маҳсулот сотиладиган минтақалар ҳамда корхонани бошқариш учун зарур бошқа йўналишлар бўйича юритилиши мумкин.

71-§. Асосий воситалар сотилиши ёки чиқиб кетишининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Асосий воситалар сотилиши ёки чиқиб кетишининг бухгалтерия ҳисоби «Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхонага тегишли асосий воситаларни сотиш ва бошқа тарзда чиқариб юбориш (туғатиш, ҳисобдан чиқариш, бепул бериб юбориш ва бошқалар) жараёни тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш, шунингдек уларни сотишнинг молиявий натижаларини белгилаш учун мўлжалланган.

«Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақнинг дебет қисмида чиқиб кетган асосий восита объектларининг дастлабки қиймати, шунингдек асосий воситалар чиқиб кетиши (бино, иншоотлар бузилиши ва қисмларга ажратилиши, машина-ускуналар демонтаж қилиниши ва бошқалар) муносабати билан қилинган харажатлар акс эттирилади.

«Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақнинг кредит қисмига асосий восита объектлари чиқиб кетаётганда ҳисобланган эскириш суммаси, мол-мулкни сотишдан олинган тушум ҳамда мол-мулк ҳисобдан чиқарилиши муносабати билан келиб тушган моддий бойликлар қиймати шу мол-мулкни сотиш ёхуд ундан фойдаланиш мумкин бўлган баҳода ёзилади. Мол-мулкни сотишдан келадиган тушум, яъни сотилган асосий воситалар учун корхона оладиган сумма «Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақнинг кредит қисмида «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Шу ойда бажарилган операциялар бўйича кўрилган ва 47-ҳисобварақда аниқланган зарар қуйидаги бухгалтерия проводкаси билан ҳисобдан чиқарилади:

Д-т 26 «Давр харажатлари»;

К-т 47 «Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси».

26-ҳисобварақда бу зарарлар «Корхонанинг асосий воситалари ва бошқа мол-мулкни сотишдан кўрилган зарар» моддасида акс эттирилади.

Асосий воситалар сотилиши ва бошқача реализациясидан олинган ҳамда 47-ҳисобварақда аниқланган фойда у ҳар ойда ёпилаётганда қуйидаги бухгалтерия проводкаси билан акс эттирилади:

Д-т 47 «Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси»,

К-т 80 «Фойдалар ва зарарлар».

Бундай фойда «Операциялардан олинган даромад ва тушумлар» деган 80-3-илова ҳисобвараққа киритилади ҳамда «Корхоналарнинг асосий фондлари ва бошқа мол-мулкни сотишдан олинган даромадлар» моддасига ёзилади.

Асосий восита объектлари узоқ муддатли ижарага берилганда «Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақ бўйича вужудга келадиган кредит сальдоси «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади.

Асосий восита объектлари кам чиққан ёки бузилган ҳолларда уларнинг дастлабки қиймати «Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақ дебетиغا, ҳисобланган эскириш суммаси эса шу ҳисобварақ кредитига киритилади. Бойликлар камомади сифатида акс эттириладиган қиймат қолдиги «Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақ кредитига «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва йўқотишлар» деган 84-ҳисобварақ билан корреспонденцияда ҳисобдан ўчирилади ҳамда кейин бу суммалар «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ дебетиغا («Моддий зарар ўрнини қоплашга доир ҳисоб-китоблар» деган илова ҳисобварақ) киритилади. Бойликлар камомади ёки бузилишига айбдор шахслар аниқланмаган ҳолларда бу суммалар «Фойдалар ва зарарлар» деган 80-ҳисобвараққа ташланади.

«Асосий воситалар сотилиши ёки бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақ бўйича тахлилий ҳисоб асосий воситаларнинг чиқиб кетаётган алоҳида инвентарь объектлари бўйича юритилади.

72-§. Бошқа активлар сотилиши ҳисобини юритиш

Бошқа активлар сотилишининг бухгалтерия ҳисоби «Бошқа активлар сотилиши» деган 48-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхонага тегишли бўлган, «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисоб-

варақнинг ҳамда «Асосий воситалар сотилиши ва бошқа-ча реализацияси» деган 47-хисобварақнинг изоҳларида айтилмаган бойликларни сотиш жараёни тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш, шунингдек бу бойликлар сотилишининг молнявий натижаларини белгилаш учун мўлжалланган. Ушбу ҳисобварақда, хусусан, қуйидагиларнинг баланс қиймати ва сотув нархи қайд этилади:

- номоддий активлар;
- амалдаги тартибга кўра оборотдаги маблағлар ҳисобланувчи товар-моддий бойликлар;
- валюта бойликлари;
- қимматли қоғозлар ва бошқа молнявий қўйилмалар.

«Бошқа активлар сотилиши» деган 48-хисобварақ дебетида чиқиб кетаётган бойликларнинг баланс қиймати, шунингдек шу муносабат билан қилинган чиқимлар (воситачилик ҳақи ва х.к.) аке эттирилади.

«Харажатлар таркиби тўғрисида низом»да кўзда тутилган харажат ва даромадлар таркибига мувофик, мазкур ҳисобварақда сотилаётган активлар турларига кўра бир нечта илова ҳисобварақ очини мақсадга мувофикдир. Масалан: 48-1 «Қимматли қоғозлар ва валюта сотиш», 48-2 «Бошқа мол-мулкни сотиш».

48-1-илова ҳисобварақда қимматли қоғозлар (корхонанинг ўзи чиқарганларидан ташқари) ҳамда валютани сотиш операциялари аке эттирилиши керак. 48-1-илова ҳисобварақнинг дебет қисмига қимматли қоғозлар ҳамда валютанинг улар сотилаётган вақтдаги баланс қиймати «Узоқ муддатли молнявий қўйилмалар» деган 06-хисобварақ, «Валюта ҳисобварағи» деган 52-хисобварақ, «Йўлдаги ўтказмалар» деган 57-хисобварақ, «Қисқа муддатли молнявий қўйилмалар» деган 58-хисобварақ билан корреспонденцияда ёзилади. 48-1-илова ҳисобварақнинг кредит қисмида қимматли қоғозлар ҳамда валюта бойликларини сотишдан амалда олинган тушум аке эттирилади.

«Қимматли қоғозлар ҳамда валюта сотиш» деган 48-1-илова ҳисобварақ ҳар ойда «Фойдалар ва зарарлар»

деган 80-хисобварақ, «Молиявий фаолиятдан кўрилган фойда ва зарар» деган 80-4-илова хисобварақ билан корреспонденцияда ёпилади.

Номоддий ва бошқа (асосий восита хисобланмайдиган) моддий активларни сотиш операциялари «Бошқа мол-мулкни сотиш» деган 48-2-илова хисобварақда акс эттирилади.

48-2-илова хисобварақда ҳар ойда аниқланган зарарлар «Давр харажатлари» деган 26-хисобвараққа хисобдан ўчирилади ҳамда «Корхонанинг асосий воситалари ва бошқа мол-мулкни сотишдан кўрилган зарар» моддасида акс эттирилади.

48-2-илова хисобварақда аниқланган фойда ҳар ойда «Фойда ва зарарлар» деган 80-хисобварақда очилган «Операцияларга оид даромад ва тушумлар» деган 80-3-илова хисобварақнинг «Корхонанинг асосий фондлари ва бошқа мол-мулкни сотишдан олинган даромад» моддасига ёзилади.

Номоддий активлар, арзон ва тез эскирувчан буюмлар бошқа тарзда чиқиб кетадиган ҳолларда «Бошқа активлар сотиши» деган 48-хисобварақнинг кредит қисмига шу объектлар бўйича улар чиқиб кетаётганда хисобланган эскириш суммаси ҳам («Номоддий активлар эскириши» деган 05-хисобварақ, «Арзон ва тез эскирувчан буюмларнинг эскириши» деган 13-хисобварақ билан корреспонденцияда) ёзилади.

73-§. Касса операциялари бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Касса операцияларининг бухгалтерия ҳисоби «Касса» деган 50-хисобварақда юритилади. Мазкур хисобварақ корхона кассаларида турган пул маблағлари ва уларнинг ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Касса операцияларини бажариш ва расмийлаштириш тартиби Марказий банк қондаларида белгилаб қўйилган.

Корхоналар ўз кассаларида уларга белгиланган лимитдан ортиқ нақд пулларни фақат иш ҳақи, мукофот, ижтимоий суғурта бўйича нафақалар, стипендия ва пенсияларни тўлаш учун, банк муассасасидан пул олинган кунни ҳам қўшиб ҳисоблаганда кўпи билан 3 иш кунидан ошмайдиган муддатда (банк муассасасидан анча олисда жойлашган жамоа хўжаликлари, давлат хўжаликлари ва бошқа корхоналар учун 5 иш куни) сақлаб туришлари мумкин.

Корхоналар нақд пулларни ҳисобот топшириш шарти билан операция ва хўжалик харажатлари учун, шунингдек экспедициялар, геология-разведка гуруҳлари, ваколатли корхона ва ташкилотлар, хўжалик ташкилотларининг алоҳида бўлинмалари, жумладан мустақил балансга эга бўлмаган ва ташкилот фаолият олиб борадиган жойдан ташқарида жойлашган филиаллар харажатлари учун, корхона раҳбарлари уларга касса хизматлари кўрсатувчи тижорат банки билан келишган ҳолда белгиланган миқдорларда берадилар.

Хизмат сафарлари билан боғлиқ харажатлар учун нақд пуллар хизмат сафарига жўнатилаётганларга республика ҳудудида амал қилувчи тартибга мувофиқ ана шу мақсадлар учун берилиши белгиланган суммалар доирасида, ҳисобот топшириш шарти билан берилади.

Ҳисобот топшириш шарти билан берилган, лекин сарфланмаган нақд пуллар шу маблағ берилган муддат тугагандан кейин кўпи билан 3 иш куни мобайнида корхона кассасига қайтарилиши керак.

Ҳисобот топшириш шарти билан нақд пул олган шахслар сарфланган суммалар тўғрисида корхона бухгалтериясига ёки марказлаштирилган бухгалтерияга ҳисобот беришлари шарт.

Илгари ҳисобот топшириш шарти билан берилган суммалар юзасидан тўлиқ ҳисобот берилганидан кейингина яна ҳисобот топшириш шарти билан нақд пул берилиши мумкин.

Корхоналар кассасидан нақд пуллар чиқим касса ордерлари асосида ёки тегишлича расмийлаштирилган

бошқа ҳужжатлар (тўлов қайдномалари, пул бериш тўғрисидаги аризалар, тўловнома ва бошқалар)га мувофиқ берилади. Бу ҳужжатларда чиким касса ордери реквизитлари туширилган штамп изи бўлиши лозим. Нақд пул олиш учун тўлдирилган ҳужжатларда корхона раҳбари ва бош бухгалтерининг ёки улар ваколат берган шахсларнинг имзоси бўлиши керак.

Чиким касса ордерларига илова қилинадиган ҳужжатлар, аризалар, тўловномалар (счётлар) ва бошқаларда корхона раҳбарининг ижозат берувчи устхати бўлган ҳолларда чиким касса ордерларида раҳбар имзоси бўлиши шарт эмас.

Тайёрлов ташкилотлари, жумладан матлубот кооперацияси ташкилотлари кишлоқ хўжалиги маҳсулоти ва хом ашё топирувчиларга нақд пул бериб, кейин — иш куни охирида кун давомида берилган барча суммалар учун тайёрлов квитанциялари бўйича умумий чиким касса ордери тузишлари мумкин.

Бюджет муассасаларига хизмат кўрсатувчи марказлаштирилган бухгалтерияларда берилган иш ҳақи умумий суммаси учун битта чиким касса ордери тузилади. Унинг санаси ва рақами ҳар бир тўлов (ҳисоб-китоб-тўлов) қайдномасига ёзиб қўйилади.

Чиким касса ордери ёки унинг ўрнини босувчи ҳужжат бўйича алоҳида шахсга пул бераётганда кассир пул олувчидан унинг шахсини тасдиқловчи ҳужжат кўрсатишини талаб қилади, ҳужжатнинг номи ва рақамини, у ким томонидан ва қачон берилганини ёзиб олади ҳамда пул олувчига имзо чектиради. Агар чиким касса ордерининг ўрнини босувчи ҳужжат бир неча шахсга пул бериш учун тузилган бўлса, у ҳолда олувчилар ҳам юқорида айтилган шахсни тасдиқловчи ҳужжатларини кўрсатадилар ҳамда тўлов ҳужжатларининг тегишли устунига имзо чекадилар.

Корхонада пул шу корхона берган гувоҳнома асосида берилиши мумкин. Бунинг учун мазкур гувоҳномада эгасининг сурати ва шахсий имзоси бўлиши керак.

Пул олингани тўғрисидаги имзо фақат олувчининг ўз кўли билан сиёҳли ёки шарикли ручкада қўйилиши ҳамда олинган сумма — сўмлар сўз билан, тийинлар рақам билан ёзилиши зарур. Пул қайднома бўйича олинаётганда сумма сўз билан ёзилмайди.

Корхонанинг ходимлари рўйхатиغا кирмаган шахсларга пул тузилган шартномалар асосида ҳар бир шахс учун алоҳида ёзиладиган чиқим касса ордери бўйича ёки алоҳида қайдномага мувофиқ берилади.

Қишлоқ хўжалиги ва юк ортин-тушириш ишларига, шунингдек табиий офат оқибатларини тугатиш учун жалб этилган шахсларга нақд пуллар қайднома бўйича берилиши мумкин. Қайдномалар юқорида айтилган ишларга ходимлари юборилган ҳар бир ташкилот бўйича алоҳида тузилади ҳамда ишларни ташкил этган корхона раҳбари ва бош бухгалтерининг имзоларидан ташқари тегишли ташкилот ваколат берган шахс имзоси билан ҳам тасдиқланади.

Кассир пулни фақат чиқим касса ордерида ёки унинг ўрнини босувчи ҳужжатда кўрсатилган шахсга беради. Агар пул белгиланган тартибда расмийлаштирилган ишончнома асосида берилаётган бўлса, бухгалтерия томонидан ордер матнида пул олувчининг фамилияси, исми, отасининг исмидан кейин пул олиш учун ишонч билдирилган шахснинг фамилияси, исми ва отасининг исми ёзиб қўйилади. Агар пул қайднома бўйича берилаётган бўлса, пул олинганини тасдиқлаб қўйиладиган имзо олдида кассир «Ишончнома асосида» деб ёзиб қўяди. Ишончномани кассир олиб қолади ва чиқим касса ордерига ёки қайдномага тикиб қўяди.

Касалиги туфайли ёки бошқа сабабларга кўра ўзи имзо чеколмайдиган шахсга пул берилаётганда унинг илтимосига кўра ўрнига бошқа шахс имзо чекиши мумкин. Лекин бу шахс шу корхона бухгалтерияси ёки кассасининг ходими бўлмаслиги керак. Чиқим касса ордерида амалда пул олувчининг ва унинг ўрнига имзо чекаётган кишининг шахсини тасдиқловчи ҳужжат номи, берилган санаси ҳамда жойи қайд этилади.

Кассир иш ҳақи, иш қобилиятини вақтинча йўқотган нафақаси, стипендия, пенсия ва мукофотларни ҳар бир олувчи учун чиқим касса ордери тузмасдан, тўлов (хисоб-китоб-тўлов) қайдномалари бўйича беради.

Тўлов (хисоб-китоб-тўлов) қайдномасининг сарварағи (биринчи саҳифаси)да пул беришга руҳсат этувчи устхат ёзилиб, корхона раҳбари ва бош бухгалтерининг ёки улар ваколат берган шахсларнинг имзолари, пул бериш муддатлари ҳамда сўз билан ёзилган сумма бўлиши лозим.

Иш ҳақи сифатида бир марта тўланадиган пуллар (таътилга чиқаётганда, касал бўлганда ва х.к.), шунингдек депонентдаги суммалар ҳамда бир неча шахсларга хизмат сафари харажатлари учун хисобот тоншириш шарти билан бериладиган пуллар ҳам шу тартибда расмийлаштирилиши мумкин.

Алоҳида шахсларга иш ҳақи сифатида бир марта бериладиган пуллар одатда чиқим касса ордерлари бўйича тўланади.

Иш ҳақи, меҳнат қобилиятини вақтинча йўқотганлик муносабати билан тўланадиган пуллар, стипендиялар, пенсиялар, мукофотларни тўлаш юзасидан белгиланган муддатлар тугаганидан кейин кассир:

а) тўлов қайдномасида иш ҳақи, меҳнат қобилиятини вақтинча йўқотганлик муносабати билан тўланадиган пуллар, стипендиялар, пенсиялар, мукофотларни олмаган шахсларнинг фамилияси рўнарасига «Депонентга ўтказилди» деган ёзувли штамп босади ёки шу сўزلарни кўлда ёзиб кўяди;

б) депонентга қўйилган суммалар рўйхатини тузади;

в) қайднома охирида иш ҳақи, меҳнат қобилиятини вақтинча йўқотганлик муносабати билан тўланадиган пуллар, стипендиялар, пенсиялар, мукофотлар бўйича амалда тўланган суммалар ҳамда эгаси олмаган ва депонентга ўтказилиши керак бўлган суммаларни ёзади, бу суммаларни тўлов қайдномаси бўйича умумий яқун билан солиштиради ҳамда ўз имзоси билан тасдиқлайди. Агар пулларни кассир эмас, бошқа шахс берган бўлса, у

ҳолда қайдномага қўшимча равишда «Қайднома бўйича пулларни _____ берди» деб ёзилиб, имзо чекилади. Пулни кассир ва тарқатувчи битта қайднома бўйича бериши тақиқланади;

г) касса дафтарига амалда тўланган суммани ёзади ҳамда қайдномага «Чиким касса ордери N» деган ёзувли штамп босади.

Бухгалтерия кассирлар тўлов қайдномаларига киритган ёзувларни текширади ҳамда берилган ва депонентга қўйилган суммаларни ҳисоблаб чиқади.

Депонентга қўйилган суммалар банкка топширилади ва топширилган суммалар учун битта умумий чиким касса ордери тузилади.

Бухгалтерия кирим касса ордерларини ва уларнинг квитанцияларини, шунингдек чиким касса ордерлари ва улар ўрнини босувчи ҳужжатларни сиёҳли ёки шарикли ручкада аниқ-равшан қилиб ёзиши, ёхуд ёзув ёки ҳисоблаш машинасида чиқариши керак. Мазкур ҳужжатларда бирор ёзув ўчирилиши, чапчилиши ёки ўзгартирилишига, ҳатто тузатиш тўғрилиги қайд этилган бўлса ҳам, йўл қўйилмайди.

Кирим ва чиким касса ордерларида уларни тузиш учун асос бўлган ҳамда илова қилинган ҳужжатлар кўрсатилади.

Кирим ва чиким касса ордерларини ёхуд улар ўрнини босувчи ҳужжатларни пул топшираётган ёки олаётган шахслар қўлига бериш тақиқланади.

Касса ордерлари бўйича нақд пул фақат улар тузилган куни қабул қилиниши ва берилиши мумкин.

Кирим ва чиким касса ордерларини ёки улар ўрнини босувчи ҳужжатларни олаётганда кассир қуйидагиларни текшириши шарт:

а) ҳужжатларда бош бухгалтер имзоси, чиким касса ордери ёки унинг ўрнини босувчи ҳужжатда эса корхона раҳбари ёки у ваколат берган шахснинг ижозат устхати борлиги ва ҳақиқийлиги;

б) ҳужжатлар тўғри расмийлаштирилгани;

в) ҳужжатларда қайд этилган иловалар мавжудлиги.

Агар шу талаблардан бирортасига риюя этилмаган бўлса, кассир бу ҳужжатларни тегишлича расмийлаштириш учун бухгалтерияга қайтаради.

Кирим ва чиқим касса ордерлари ёки уларнинг ўрнини босувчи ҳужжатлар олингани биланок ёхуд улар бўйича пул берилган заҳоти кассир томонидан имзоланади, уларга илова қилинган ҳужжатлар эса тегишли штамп босиш ёки «Пул тўланган» деб ёзиб, сана (кун, ой, йил)ни кўрсатиш йўли билан сўндирилади.

Кирим ва чиқим касса ордерлари ёки уларнинг ўрнини босувчи ҳужжатлар кассага топширишдан аввал бухгалтерия томонидан кирим ва чиқим касса ордерларини рўйхатга олиш дафтариди қайд этилади. Иш ҳақи тўлаш учун мўлжалланган тўлов (ҳисоб-кигоб-тўлов) қайдномаларида расмийлаштирилган чиқим касса ордерлари пул тўланганидан кейин рўйхатга олинади.

Кирим ва чиқим касса ҳужжатларини ҳисоблаш техникаси ёрдамида рўйхатга олиб бориш мумкин. Бунда тегишли кун учун тузиладиган «Кирим ва чиқим касса ордерларини рўйхатга олиш дафтарининг қистирма варағи» машинограммасида пул маблағлари кўзланган мақсадлар бўйича ҳаракатланишининг ҳисоби юритиш учун керакли маълумотлар ёзилиши ҳам таъминланади.

Ҳар бир корхонада битта касса дафтари тутилади. Бу дафтар саҳифалари рақамланган, ипча билан тикилган ва унинг учи сурғучли ёки мастикали муҳр билан тамғаланган бўлиши лозим. Касса дафтариди варақлар сони мазкур корхона ёки юқори ташкилот раҳбари ва бош бухгалтерининг имзолари билан тасдиқланади.

Дафтарга мастикали муҳр босилаётганда суюқ шиша асосиди елим («Силикатли», «Қоғоз елими», «Идора учун», «Суюқ шиша»), папиросникига ўхшаш қоғоз, штемпель бўғидиан фойдаланилади. Муҳр изи туширилган қоғознинг икки томонига елим суртилади, дафтарга муҳр босилганидан кейин яна бир қатлам елим суркалади.

Касса дафтарига ёзувлар нусха кўчириш қоғози (қорақоғоз) орқали шарикли ручкада, сиёҳ қаламда ёки

сиёҳ билан 2 нусхада ёзилади. Саҳифаларнинг иккинчи нусхалари қирқиб олинадиган бўлиши керак. Улар кассир ҳисоботи бўлиб хизмат қилади. Варақларнинг биринчи нусхалари касса дафтарида қолади. Варақларнинг биринчи ва иккинчи нусхаларига бир хил рақамлар қўйилади.

Касса дафтаридаги ёзувлар ўчирилиши ҳамда тасдиқланмаган ўзгартишлар киритилиши ман этилади. Киритилган тузатишлар кассир, шунингдек корхона бош бухгалтери ёки унинг вазифаларини бажариб турган шахс имзолари билан тасдиқланади.

Касса дафтарига ёзувларни кассир ҳар бир ордер ёки унинг ўрнини босувчи ҳужжат бўйича пул олинган ёки берилган заҳоти киритади. Ҳар куни, иш куни охирида кассир шу кун давомида бажарилган операциялар якунини ҳисоблайди, кассадаги пул қолдиғини кейинги кунига ўтказади ва кассир ҳисоботи сифатида қирқиб олинмаган иккинчи варақ (кун давомида касса дафтарига киритилган ёзувлар нусхаси)ни қирим ва чиқим касса ҳужжатлари билан бирга бухгалтерияга топшириб, бу ҳақда касса дафтарига имзо чектиради.

Корхоналарда кассирнинг розилигига кўра ва касса ҳужжатлари бут сақланиши тўлиқ таъминланса, касса дафтари автоматлаштирилган усулда юритилиши мумкин. Бунда унинг саҳифалари «Касса дафтарининг қистирма варағи» машинограммаси кўринишида тузилади. У билан бир вақтда «Кассир ҳисоботи» машинограммаси шакллантирилади. Ҳар икки машинограмма кейинги иш куни бошлангунига қадар тузилиши, бир хил мазмунга ҳамда касса дафтари шаклида кўзда тутилган барча реквизитларга эга бўлиши зарур. Касса дафтари варақлари бу машинограммаларда автоматик тарзда, йил бошидан эътиборан кўнаиб бориш тартибиде рақамланади.

Ой давомида охириги марта чиқариладиган «Касса дафтарининг қистирма варағи» машинограммасида ҳар бир ойда тўпланган касса дафтари варақларининг умумий сони, календарь йили учун охириги машинограммада йил

давомидаги касса дафтари варақларининг умумий сони автоматик тарзда ёзилиши керак.

«Касса дафтарининг қистирма варағи» ва «Кассир ҳисоботи» машинограммаларини олганидан кейин кассир касса дафтари ҳамда кассир ҳисоботи тўғри тузилганини текшириши, имзо чекиши ва уларни қирим ҳамда чиқим касса ҳужжатлари билан бирга бухгалтерияга топшириб, бу ҳақда касса дафтарининг қистирма варағига имзо чектириши шарт.

Бут сақланишини таъминлаш ва фойдаланишга қулай бўлиши учун «Касса дафтарининг қистирма варағи» машинограммаларининг ҳар ойлигини кассир йил давомида алоҳида-алоҳида сақлайди. Календарь йили тугаганидан кейин (ёки зарурат туфилганида) «Касса дафтарининг қистирма варағи» машинограммалари хронологик тартибда жузланади (брошюра қилиб тикилади). Йил давомида йиғилган варақлар умумий сони корхона раҳбари ва бош бухгалтерининг имзолари билан тасдиқланади ҳамда дафтар муҳрланади.

Касса дафтари тўғри юритилишини назорат қилиш вазифаси корхона бош бухгалтери зиммасига юкланади.

Пул олувчи чиқим касса ордерига ёки унинг ўрнини босувчи бошқа ҳужжатга имзо чекмагани ҳолда кассадан берилган пуллар кассадаги нақд пул қолдиғига ҳисобланмайди. Бу сумма камомад ҳисобланади ва кассирдан ундириб олинади. Қирим касса ордерлари билан асосланмаган нақд пуллар кассадаги ортиқча пул ҳисобланади ва даромадга қўшилади.

Кассир ишчи ва хизматчиларнинг моддий жавобгарлиги тўғрисида чиқарилган амалдаги қонунларга мувофиқ, ўзи қабул қилган барча бойликлар бут сақланиши учун тўла моддий жавобгар ҳисобланади ҳамда хоҳ атайин қилинган хатти-ҳаракатлар натижасида, хоҳ ўз вазифаларига бепарволик ёки ноҳалоллик билан қараш оқибатида корхонага етказилган ҳар қандай зарар учун жавоб беради.

Кассирни ишга тайинлаш тўғрисида буйруқ (қарор) чиқарилганидан кейин корхона раҳбари кассирни Касса

операцияларини бажариш тартиби билан таништириб, бу ҳақда унга имзо чектириши керак. Шундан сўнг кассир билан унинг тўлиқ шахсий моддий жавобгарлиги тўғрисида шартнома тузилади.

Кассир ўз зиммасига юклатилган вазифаларни бажаришни бошқа шахсга ишониб топшириши тақиқланади.

Битта кассир ишлайдиган корхоналарда, агар у вақтинча алмаштирилиши зарур бўлса, кассир вазифаларини вақтинча бажариб туриш корхона раҳбарининг ёзма буйруғи (қарори)га мувофиқ бошқа ходимга топширилади. Мазкур ходим билан моддий жавобгарлик тўғрисида тегишли шартнома тузилади.

Кассир тўсатдан ишни ташлаб кетишига тўғри келган ҳолларда (касалик сабабли ва ҳ.к.) унинг ҳисобдорлигидаги бойликлар қабул қилиб олувчи бошқа кассир томонидан корхона раҳбари ва бош бухгалтери ҳузурида ёки корхона раҳбари тайинлаган шахслардан иборат комиссия кўз ўнгида дарҳол қайта санаб чиқилади. Қайта санаш ва бойликларни топшириш натижалари тўғрисида далолатнома тузилиб, унга юқорида айтилган шахслар имзо чекади.

«Касса» деган 50-ҳисобварақда акс эттирилувчи касса операциялари ҳисобини юритиш учун корхоналарда 1-журнал-ордер тузилади.

Журнал-ордерлар ва қайдномаларга ёзувлар кассир ҳисоботлари асосида кунлик якунлар тарзида киритилади. Бу кассир ҳисоботлари уларга илова қилинган ҳужжатлар билан тасдиқланган бўлиши керак. Агар касса ҳужжатлари сони кам бўлса, операциялар рўйхатларга ҳар кунги эмас, балки кассирнинг бир неча ҳисоботлари бўйича умумий қилиб 3-5 кун учун ёзилиши мумкин. Бундай ҳолларда «Сана» устунида ёзувларга тааллуқли бўлган дастлабки ва охириги кунлар ёзилади. Масалан: 1-3, 15-17 ва ҳ.к.

Корреспонденцияланувчи ҳисобварақлар бўйича бир (бир неча) кун якунлари касса ҳисоботида ёки унга илова қилинган ҳужжатларда акс эттирилган бир турдаги

операциялар суммаларини кассир ҳисоботиға ёки ҳужжатларга олдиндан киритилган бухгалтерия ёзувларига мувофиқ ҳисоблаш йўли билан белгиланади.

Кассадаги маблағ қолдиғи қайдномада фақат ой боши ва ой охиридаги ҳолатта кўра кўрсатилади. Ой давомида назорат қилиш ҳамда оператив мақсадлар учун кассир ҳисоботларида кўрсатилган маблағ қолдиқлари тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланилади.

Транспорт ва алоқа корхоналарида «Касса» деган 50-ҳисобварақ таркибида «Корхона (ташкilot) кассаси» ва «Операция кассаси» илова ҳисобварақлари очилиши мумкин. «Операция кассаси» деган илова ҳисобварақда товар идоралари (пристанлар) ва фойдаланиш участкалари, тўхташ пунктлари, дарёларнинг кечув жойлари, кемалар кассаларида, портлар (пристанлар), вокзалларнинг чипга ва юк кассаларида, чипгалар сақланадиган кассаларда, алоқа бўлимлари кассалари ва бошқаларда турган пул маблағлари ҳамда уларнинг ҳаракати ҳисоби юритилади.

«Касса» деган 50-ҳисобварақ дебетида корхона кассасига келиб тушган пул маблағлари қайд этилади. «Касса» деган 50-ҳисобварақнинг кредит қисмида корхона кассасидан тўланган маблағлар акс этирилади.

Қонунларда рухсат этилган ҳолларда корхона хорижий валюта билан касса операциялари бажарадиган бўлса, нақд чет эл валютаси ҳаракати ҳисобини алоҳида юритиш учун «Касса» деган 50-ҳисобварақ таркибида тегишли илова ҳисобварақлар очилиши керак.

«Касса» деган 50-хисобварақ кредити бўйича

1-ЖУРНАЛ-ОРДЕР

199__ йил _____ учун

Сатр N	Сана	Операция мазмуни	50-хисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига							«Касса» деган 50- хисоб- варақ кредити бўйича жами	
			N 51 «Хисоб- китоб варағи»	N 69 «Ижтимоий суғурта бўйича ҳисоб- китоблар»	N 70 «Иш ҳақи тўлаш бўйича ҳодимлар билан ҳисоб- китоблар»	N 71 «Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб- китоблар»	N 75 «Муассисе- лар билан ҳисоб- китоблар»	N	N		N
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

1-ҚАЙДНОМА

199__ йил _____ учун

Ой бошидаги сальдо _____

Сатр N	Сана	Операция мазмуни	50-ҳисобварақ дебетида куйидаги ҳисобварақлар дебетига								«Касса» деган 50-ҳисоб-варақ дебети бўйича жами
			N 46 «Сотилиш»	N 51 «Ҳисоб-китоб варағи»	N 70 «Иш ҳақи тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар»	N 71 «Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб-китоблар»	N 75 «Муассислар билан ҳисоб-китоблар»	N	N	N	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Ой охиридаги сальдо _____

Тўлдирилган сана:

199__ йил «__» _____

Издирчи _____

(имзо)

Бош бухгалтер _____

(имзо)

74-§. Ҳисоб-китоб варағи бўйича нақд пулсиз операциялар бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Корхона ҳисоб-китоб варағи бўйича нақд пулсиз операцияларнинг бухгалтерия ҳисоби «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхонанинг банкдаги ҳисоб-китоб варағида турган миллий валютадаги пул маблағлари ва уларнинг ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Ҳисоб-китоб варағи бўйича операцияларни бажариш ва расмийлаштириш тартиби Марказий банк қондаларига асосан, яъни Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига, «Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўғрисида», «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида», «Ўзбекистон Республикасида корхоналар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунларига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг республика ҳудудида нақд пулсиз ҳисоб-китобларни тартибга солувчи бошқа меъерий ҳужжатлари асосида ишлаб чиқилган «Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тўғрисида»ги низомда белгилаб қўйилган.

Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар қилинаётганда пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларининг Марказий банк белгилаган қуйидаги шакллари қўлланилади:

- тўлов топшириқномаси (N 0505411002);
- тўлов талабномаси (N 0505411001);
- аккредитив аризаси (N 0505411009);
- инкассо топшириқномаси (N 0505411013);
- тижорат банкининг ҳисоб-китоб чеки (N 0505411005);
- мемориал ордери (N 0505411008).

Маблағларни тўловчи билан олувчи ўртасидаги ҳисоб-китоблар шакли тузилган шартнома (битим)да белгилаб қўйилади.

Пул-хисоб-китоб ҳужжатлари Марказий банк белгилаган талаблар ва андозаларга жавоб бериши керак. Уларда қуйидаги маълумотлар бўлиши лозим:

- ҳужжат рақами;
- ҳужжат санаси (ДҚ.ММ.ГТТ);
- тўловчи номи;
- тўловчи ҳисобварағининг рақами;
- солиқ тўловчи коди (чек ва аккредитивдан ташқари);
- тўловчи банкининг номи;
- тўловчи банкининг коди;
- олувчи номи;
- олувчи ҳисобварағининг рақами;
- олувчи банкининг номи;
- олувчи банкининг коди;
- тўлов суммаси рақам ва сўз билан;
- тўлов мақсади (чекда кўрсатилмайди).

Тижорат банкининг ҳисоб-китоб чекида қўшимча равишда қуйидаги маълумотлар бўлади:

- чек серияси ва рақами;
- жисмоний шахс паспортининг серияси ва рақами;
- чек «ДҚ.ММ.ГТТ»гача амал қилади.

Аккредитив аризасида қўшимча равишда қуйидаги маълумотлар бўлади:

- аккредитив амал қиладиган муддат;
- аккредитивни очиш учун асос бўлган шартнома рақами;
- буюртма рақами;
- буюртма санаси;
- товар ёки хизматлар номи;
- аккредитив бўйича пул тўлаш учун асос бўлган ҳужжат тури;
- қўшимча шартлар.

Пул-хисоб-китоб ҳужжатлари тўлдирилаётганда маблар тўловчи ва олувчининг номлари банк ҳамда ми-жоз ишнини қийинлаштирмайдиган қилиб оқилона қисқартирилишига йўл қўйилади.

Ўзларининг кўшилган қиймат солиғи солинадиган махсулот, иш ва хизматларини сотувчи хўжалик субъектлари тўловга тақдим этилган пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларида ҚҚС суммасини алоҳида сатрда кўрсатишлари шарт. Агар кўшилган қиймат солиғи тўлашдан озод қилинган бўлишса, «ҚҚС тўланмайди» деган сўзларни ёзадилар ёки шундай ёзувли штамп босадилар.

Пул-ҳисоб-китоб ҳужжатлари банк учун ва ҳисоб-китобларда қатнашувчи барча томонларга керакли миқдордаги нусхаларда қорақоғоз (копирка) орқали техник воситалар ёрдамида бир йўла ёзиб чиқарилади ёки аслидан нусха олинади.

Банк пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларини ижрога қабул қилиши учун қуйидагилар талаб қилинади:

- юридик шахслардан — ҳужжатнинг биринчи (асл) нусхасида имзо чекиш ҳуқуқига эга мансабдор шахслар имзолари ва муҳр изи бўлиши;
- юридик шахс мақомини олмаган тадбиркорлардан — пул ҳужжатларида имзо намунаси қўйилган карточкадаги битта имзо бўлиши. Бунда муҳр изи бўлиши талаб қилинмайди.

Имзолар улар эгасининг ўз қўли билан қўйилган бўлиши лозим. Ҳар қандай пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларида факсимиле қўйилиши қатъиян тақиқланади.

Ташаббускор банкда миқознинг ҳисобварағидан маблағ олиш учун фақат пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларининг биринчи нусхалари ёхуд «Банк-Миқоз» тизимидан фойдаланувчи миқозлардан алоқа каналлари бўйича келиб тушган пул-ҳисоб-китоб электрон ҳужжатлари асос бўла олади.

Миқознинг ҳисобварағига маблағлар электрон тўловлар тизими орқали олинган пул-ҳисоб-китоб электрон ҳужжатлари ҳамда тижорат банки берган ҳисоб-китоб чекиннинг асл нусхаси асосида киритилади.

Маблағларни ҳисобвараққа киритиш ёки ундан олиш учун асос бўладиган пул-ҳисоб-китоб ҳамда электрон пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларининг барча нусхалари банк бухгалтериянинг имзоси ва шу бухгалтерга бирикти-

риб қўйилган штамп билан тасдиқланиб, қабул қилиш ҳамда тўлаш саналари ёзиб қўйилади.

Тўлов топшириқномаси (кейинги ўринларда — «топшириқнома») миждоз ўзига хизмат кўрсатувчи банкка унинг ҳисобварағидан олувчи ҳисобварағига муайян суммани ўтказиш (жўнатиш) тўғрисида берган топшириқ ҳисобланади. Тўловчи ўз банкка топшириқномани белгиланган шаклда тақдим этади. Сотиб олинган товарлар, бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар учун ҳамда бошқа тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар топшириқнома бериш йўли билан амалга оширилиши мумкин. Топшириқнома санаси у банкка тақдим этилган сана билан бир хил бўлиши лозим. Акс ҳолда тўлов топшириқномаси ижрога қабул қилинмайди (бюджетта ва бюджетдан ташқари фондларга тўловлар бундан мустасно). Банк топшириқномани миждознинг депозит ҳисобварағида маблағ бўлган тақдирдагина қабул қилади (агар шартномада ва бошқа меъёрий ҳужжатларда ўзга ҳолат кўзда тутилмаган бўлса).

Кечиктириб бўлмайдиган эҳтиёжлар учун маблағлар хўжалик юритувчи субъектларнинг топшириқномалари асосида, тегишли меъёрий ҳужжатларда белгиланган тартибда берилади. Бунда топшириқноманинг тўлов мақсади кўрсатиладиган қисмига «Кечиктириб бўлмайдиган суммалар ҳисобидан» сўзлари ёзилади. Банклар кечиктириб бўлмайдиган эҳтиёжлар учун ажратиладиган маблағлар суммалари тўғри ҳисобланганини назорат қилиб боқадилар.

Миждоз топшириқномани банкка қуйидаги тартибда тақдим этади:

а) тўловчига ҳам, пул олувчига ҳам битта банкда хизмат кўрсатиладиган бўлса, уч нусхада:

- биринчи нусха пул тўланганидан кейин банкнинг қундалик ҳужжатларига тикиб қўйилади;
- иккинчи нусха маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинади;
- учинчи нусха тўловчи шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинади.

- товарлар юклар жўнатилган (берилган) сана ҳамда товар-транспорт ёки қабул қилиш-топшириш ҳужжатларининг рақамлари ва транспорт тури, товарлар Почта ва телекоммуникациялар агентлиги корхоналари орқали жўнатилганда эса — почта квитанцияларининг рақамлари;

- товар харидорнинг транспортида олиб кетилган бўлса, «Жўнатиш усули. Қв/юкхат N..» сатрида «Харидор транспортида олиб кетилди. Ишончнома N..» сўзлари ёзилади;

- бошқа реквизитлар.

Талабномага товар-транспорт ҳужжатлари ёки уларнинг ўрнини босувчи бошқа ҳужжатлар илова қилиниши лозим. Бу ҳужжатларда маҳсулот етказиб берувчи юклар жўнатилган (берилган) товарлар ёки кўрсатилган хизматлар нархини асослаши шарт (агар товар етказиб берувчи билан тўловчи ўртасидаги шартномада бошқа ҳолат кўзда тутилмаган бўлса).

Маҳсулот етказиб берувчи товарни жўнатганидан (хизматлар кўрсатганидан) кейин талабномани шартномада айтилган муддатдан кечиктирмасдан товар-транспорт ҳужжатлари ёки улар ўрнини босувчи бошқа ҳужжатлар билан бирга инкассо учун топшириши зарур.

Томонлар келишувига кўра талабномалар бўйича тўловлар акцентли ёки акцентсиз тарзда амалга оширилиши мумкин.

Маҳсулот етказиб берувчи бир операциянинг ўзи учун такроран талабнома тақдим этишга ҳақли эмас. Фақат қуйидаги ҳолатлар бундан мустасно:

- биринчи талабнома банкка келиб тушмагани тўғрисида билдирув хати олинганда;

- талабнома юк жўнатилганидан кейин манзили ўзгарган корхона пул тўлаши учун ёзилган бўлса. Бундай ҳолларда маҳсулот жўнатувчи дастлабки талабномани тўловчининг банкидан қайтариб олиши керак.

Маҳсулот етказиб берувчи ўзига хизмат кўрсатувчи банкка талабномани ҳисобварақлар реестри билан бирга тоштиради. Бунда:

- ҳисобварақлар реестри икки нусхада тузилиб, унда тўлов талабномаларининг барча реквизитлари бўлиши керак. Реестрнинг биринчи нусхасида корхона (ташкилот) раҳбари ҳамда бош бухгалтер имзолари қўйилган ва муҳр босилган бўлиши талаб қилинади;

- реестрнинг биринчи нусхаси маҳсулот етказиб берувчи банкида қолади. Унда мазкур ҳужжат қабул қилинган сана кўрсатилган, банк бухгалтери имзоси қўйилган ҳамда шу бухгалтерга бириктирилган штамп босилган бўлиши лозим;

- реестрнинг иккинчи нусхаси маҳсулот етказиб берувчига қайтарилади ва унда ҳам мазкур ҳужжат қабул қилинган сана кўрсатилган, банк бухгалтери имзоси қўйилган ҳамда шу бухгалтерга бириктирилган штамп босилган бўлади.

Талабнома қуйидагича тақдим этилади:

а) пул тўловчи ва олувчи битта банк хизматидан фойдаланадиган ҳолларда, уч нусхада:

- талабноманинг биринчи нусхаси пул тўланганидан кейин банкнинг кундалик ҳужжатларига тикиб қўйилади;

- иккинчи нусха пул тўланганидан кейин маблағ олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинади;

- учинчи нусха тўлов пули ўтказилганидан кейин тўловчи шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинади;

б) пул тўловчи билан олувчига турли банкларда хизмат кўрсатиладиган ҳолларда банклараро ҳисоб-китоб қилиш керак бўлса, икки нусхада:

- талабноманинг биринчи ва иккинчи нусхалари почта орқали тўловчи банкка юборилади. Бу ерда биринчи нусха банкда қолиб пул тўланишини кута-

ди, иккинчисига эса товар-транспорт хужжатлари ёки уларнинг ўрнини босувчи бошқа хужжатлар илова қилиниб, тўлов тўғрисида хабар бериш ва акцептлаш учун, хужжат қабул қилинган сана кўрсатилган ҳолда кейинги иш кунидан кечиктирмай тўловчига берилади ёки миқознинг почта кути-сига солиб қўйилади.

Тўловчи белгиланган муддатда талабномани акцепт белгиси қўйилган ҳолда банкка қайтариши керак. Акс ҳолда талабнома банк томонидан умумий тартибда ак-цептланади ва тўлов ўтказилганидан кейин:

- биринчи нусха банкнинг кундалик хужжатларига тикиб қўйилади;
- иккинчи нусха шахсий ҳисобварақдан кўчирма билан бирга тўловчига берилади.

Олувчи банкида электрон тўловлар тизими бўйича қабул қилинган талабнома икки нусхада қорозга тушири-лади:

- биринчи нусха банкнинг кундалик хужжатларига тикилади;
- иккинчи нусха маблар олувчининг шахсий ҳисоб-варағидан кўчирмага илова қилинади.

Тўловчининг депозит ҳисобварағида маблар бўлма-са, талабнома 2-картотекага солиниб, бу ҳақда товар ет-казиб берувчининг банкига хабар қилинади ва амалдаги қонунларга ҳамда тегишли меъёрий хужжатларга муво-фиқ белгиланган тартибда, ҳисобвараққа маблағлар келиб тушишига қараб тўлаб борилади.

Агар тўловчининг депозит ҳисобварағида маблар етарли бўлмаса, талабнома суммаси қисман тўланиши мумкин. Бундай ҳолларда талабнома 2-картотекага соли-нади. Бунда талабноманинг орқасига қисман тўланган сумма ёзиб қўйилади.

Маҳсулот етказиб берувчининг илтимосига кўра, унга хизмат кўрсатувчи банк тўловчи банкига тўлов та-лабномаси пули тўланмай қолгани сабаблари тўғрисида почта орқали сўровнома юборади.

Тўловчи банки сўровномани олган вақтдан бошлаб уч кун ичида жавоб бериши шарт.

Зарурат бўлса, банк товар етказиб берувчининг илтимосига биноан такрорий сўровнома юборади.

Тўловчи банки талабномани акцептлашнинг қуйидаги тартиби ва муддатларини белгилайди:

- бир шаҳарда жойлашган мижозлар учун — талабнома келиб тушган кунни ҳисобламаганда — уч иш куни;
- бошқа шаҳарларда жойлашган мижозлар учун — талабнома келиб турган кунни ҳисобламаганда — беш иш куни;
- тўловчининг асосли илтимосномасига кўра — ўн кунгача.

Акцептланганидан кейин пули тўланадиган талабномалар тўлов муддати келишини кутаётган ҳисоб-китоб ҳужжатлари картотекаси (1-картотека)га қўйилади.

Агар 1-картотека банкда қўлда юритилса, у ҳолда мазкур талабномалар олинган куни банк томонидан «Тўлов учун акцептланишини кутаётган ҳисоб-китоб ҳужжатлари» дафтарида қайд этилиб, унда қуйидаги реквизитлар кўрсатилади: олинган сана ва тўлов муддати, тўловчининг номи ва ҳисобварақ рақами, талабнома рақами ва суммаси. Журналда ҳар бир тўлов муддати бўйича талабномалар суммаларининг якунлари ҳамда ана шу якунлар суммаси кўрсатилиши лозим.

Тўлов тўғрисида тўловчиларга хабар бериш ва акцептлаш учун мўлжалланган талабнома нусхалари уларга илова қилинган товар-транспорт ҳужжатлари ёки улар ўрнини босувчи бошқа ҳужжатлар билан бирга бу талабномалар банкка келиб тушган куннинг эртасидан кечиктирмай тегишли тўловчиларга берилади.

Тўловчи пулни қисман тўлаши ёки акцептдан бутунлай бош тортиши тўғрисида белгиланган муддатда ўз банкига ёзма равишда маълум қилишга ҳақли (маҳсулот етказиб берувчи товар-моддий бойликлар етказиб бериш, хизматлар кўрсатиш ва бошқалар тўғрисидаги шартнома

шартларини, шунингдек тегишли қонун талабларини бузган ҳолларда).

Агар тўловчи акцептдан бош тортиши тўғрисида белгиланган муддатда ёзма хабар бермаса, у ҳолда талабнома акцептланган ҳисобланади.

Акцептдан бош тортиш тўғрисидаги аризаларни қабул қилиш ҳуқуқи берилган мансабдор шахслар доирасини банк раҳбари белгилайди. Банклар акцептдан бош тортиш сабабларига доир баҳс-мунозараларни кўриб чиқмайди.

Акцептлашдан ёзма равишда бош тортилган ҳолларда (бош тортиш сабаблари ҳам кўрсатилган бўлса), талабнома шу куниёқ 1-картотекадан чиқариб олиниб, бош тортилгани тўғрисидаги ёзма хабар кўчирма нусхаси ва барча иловалар билан бирга маҳсулот етказиб берувчи банкка ижросиз қайтариб юборилади.

Агар акцептлашдан қисман бош тортилса, талабноманинг тўловчи акцептлаган суммаси тўланади, башарти бунинг учун маблағ бўлмаса, у 2-картотекага қўйилади. Талабноманинг дастлабки суммаси доира ичига олиниб, унинг ёнига талабноманинг тўловчи акцептлаган суммаси ёзиб қўйилади.

Бунда банк маҳсулот етказиб берувчи (пулни олувчи) банкка тўловчи акцептлашдан қисман бош тортгани тўғрисида ёзма равишда хабар бериши шарт.

Коммунал хизматлар (газ, сув, электр ва иссиқлик энергияси сарфининг ҳисоб-ўлчов асбоблари асосида олинган кўрсаткичлари ва амалдаги тарифлар бўйича ҳақи), канализация, телефондан фойдаланиш, почта-телеграф харажатлари, шунингдек маиший чиқиндилар олиб кетилгани учун ҳисоб-китоб қилаётганда маблағлар тўловчиларнинг ҳисобварақларидан акцептсиз тартибда чиқариб олинади. Бунинг учун пулни акцептсиз олиш шарты томонлар ўртасида тузилган шартномада келишилган, талабномада «Акцептсиз» деган ёзув ёки штамп бўлиши, тўлов тафсилотлари қисмида «ҳисобга олиш асбобларининг кўрсаткичлари ёки тарифлар асосида» сўзлари ёзи-

лиши талаб қилинади. Агар шундай ёзувлар бўлмаса, талабномалар пули акцептлаш тартибида тўланади.

Талабномада тўлов мақсади, ҳисоб-китобларнинг бундай шакли қайси меъёрий ҳужжат ёки шартноманинг қандай бандига мувофиқ белгилангани ҳамда ўша ҳужжат санаси ва рақами кўрсатилиши шарт. Бунда банк фақат илова қилинган ҳужжатларнинг реквизиитлари талабномада кўрсатилганларига мос келишини текширади, лекин бу ҳужжатлар мазмуни ҳамда йўлда йўқолмаслиги учун жавоб бермайди.

Операция куни мобайнида банкка келиб тушган, акцептсиз тўланиши керак бўлган талабномалар суммаси шу куннинг ўзидаёқ тўланади. Агар тўловчининг ҳисобварағида маблағ кам ёки йўқ бўлса бу талабномаларнинг тўланмаган суммаси қайд этилиб, 2-картотекадаги «Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари» ҳисобварақларига қўшилади.

Операция куни тугаганидан кейин келиб тушган талабномаларга «Кечки» деган ёзувли штамп босилади ва улар пули тўланади ёки келаси иш кунига қолдирилиб, 2-картотекага кирим қилинади.

«Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақда акс эттириладиган нақд пулсиз операциялар бўйича бухгалтерия операциялари ҳисобини юритиш учун корхоналарда 2-журнал-ордер тўтилади.

Журнал-ордерлар ва қайдномаларга ёзувлар банк ҳисоб-китоб варағидан олинган кўчирмалар ва уларга илова қилинган ҳужжатлар асосида киритилади.

Журнал-ордер ва қайдномаларга ёзувлар корреспонденцияланадиган ҳисобварақлар бўйича банкнинг бир ёки бир неча кўчирмаларига доир яқунларга қараб киритилади. Ёзувлар бир неча кўчирмалар яқунлари бўйича киритилаётганда «Сана» устунида бу кўчирмаларнинг бошланғич ва сўнги саналари кўрсатилиши лозим.

Зарур яқунларни журнал-ордер ва қайдномада акс эттириш учун суммалар кўчирма ёки уларга илова қилинган ҳужжатлардаги тегишли маълумотларни уларда берил-

ган бухгалтерия разметкаларига мувофиқ ҳисоблаш йўли билан гуруҳланади. Ҳисобварақлар корреспонденцияси банк кўчирмаларида ҳам, ҳужжатларда ҳам кўрсатилади.

Банкдаги ҳисоб-китоб варағида қолган маблағлар суммаси қайдномада фақат ой боши ва ой охиридаги ҳолатга кўра берилади. Ой давомида оператив мақсадлар учун банк кўчирмаларида кўрсатилган маблағ қолдиқлари тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланилади.

«Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақнинг дебет қисмида корхона ҳисоб-китоб варағига келиб тушган пул маблағлари акс эттирилади. «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ кредитида корхона ҳисоб-китоб варағидан чиқариб олинган пул маблағлари акс эттирилади. Корхона ҳисоб-китоб варағининг кредити ёки дебет қисмига янглиш киритилган ва банк кўчирмалари текширилатганда аниқланган суммалар «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақда акс эттирилади.

Ҳисоб-китоб варағи бўйича операциялар бухгалтерия ҳисобида банк ҳисоб-китоб варағидан олинган кўчирмалар ҳамда уларга илова қилинган пул-ҳисоб-китоб ҳужжатлари асосида акс эттирилади.

Корхона _____

«Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ кредити бўйича
2-ЖУРНАЛ-ОРДЕР

199__ йил _____ учун

Сатр N	Ёзилган сана	Тўлов ҳужжати N	Операция номи	51-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетиға					Ҳисоб- варақ кредити бўйича жами
				N 50 «Касса»	N 60 «Маҳсулот етказиб берувчилар билан ҳисоб- китоблар»	N 69 «Сугурта бўйича ҳисоб- китоблар»	N__	N__	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
Жами									

2-КАЙДНОМА

199__ йил _____ учун

Ой бошидаги колдиқ _____

Сатр N	Ёзилган сана	Тўлов ҳужжати N	Операция номи	51-ҳисобварақ дебетиға қуйидаги ҳисобварақлар кредитидан					Ҳисоб- варақ дебети бўйича жами
				N 46 «Сотув»	N 50 «Касса»	N 60 «Маҳсулот етказиб берувчилар билан ҳисоб-китоблар»	N__	N__	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
Жами									

Ой охиридаги сальдо _____

Тулдирилган сана:

199__ йил «__» _____

Ижрочи _____

Бош бухгалтер _____

75-§. Корхонанинг валюта ҳисобварағи бўйича валюта операциялари бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Корхона валюта ҳисобварағи бўйича валюта операциялари бухгалтерия ҳисоби «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва чет элларда жойлашган банкларда очилган валюта ҳисобварақларида турган хорижий валютадаги пул маблағлари ва улар ҳаракати билан боғлиқ маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Валюта ҳисобварақлари бўйича операциялар ўтказиш ва уларни расмийлаштириш тартиби Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ҳамда меъёрий ҳужжатларида белгилаб қўйилган.

«Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ дебитида корхоналар валюта ҳисобварақларига келиб тушган пул маблағлари акс эттирилади. «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақнинг кредит қисмида корхоналар валюта ҳисобварақларидан чиқариб олинган пул маблағлари қайд этилади. Корхона валюта ҳисобварақларининг кредит ёки дебет қисмига янгилиш киритилган ҳамда банк кўчирмалари текширилаётганида аниқланган суммалар «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақда акс эттирилади.

Валюта ҳисобварақлари бўйича операцияларнинг бухгалтерия ҳисоби юритилаётганда банк кўчирмалари ва уларга илова қилинган пул-ҳисоб-китоб ҳужжатлари асос бўлади.

«Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 52-1 «Мамлакат ичидаги валюта ҳисобварақлари»;
- 52-2 «Чет эллардаги валюта ҳисобварақлари».

«Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ бўйича таҳлилий ҳисоб банк муассасаларида хорижий валю-

тадаги пул маблағларини сақлаш учун очилган ҳар бир ҳисобварақ бўйича юритилади.

76-§. Корхоналар банкларда очилган махсус ҳисобварақларда бажариладиган пул операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Корхоналарнинг махсус ҳисобварақларидаги пул операциялари бухгалтерия ҳисоби «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ мамлакатимиз ҳудудида ва ундан ташқарида аккредитивлар, чек дафтарчалари, бошқа тўлов ҳужжатлари кўринишида (векселлардан ташқари), жорий, алоҳида ва бошқа махсус ҳисобварақларда турган миллий ҳамда хорижий валютадаги пул маблағлари ва уларнинг ҳаракати тўғрисидаги, шунингдек аниқ мақсадлар учун молиялаш маблағлари (тушумлари)нинг алоҳида сақланадиган қисми ҳаракати ҳақидаги маълумотларни умумлаштиришга мўлжалланган.

«Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 55-1 «Аккредитивлар»;
- 55-2 «Чек дафтарчалари» ва бошқалар.

«Аккредитивлар» деган 55-1 илова ҳисобварақда аккредитивларда турган маблағлар ҳаракати ҳисобга олинди.

Аккредитив шаклида ҳисоб-китоб қилиш тартиби Марказий банк қоидаларида белгилаб қўйилган.

Аккредитив банкнинг шартли пул мажбуриятномаси бўлиб, банк бу ҳужжатни миқознинг топшириғига кўра шартнома бўйича унинг контрагентига беради. Бу шартномага кўра аккредитив очган банк (эмитент банк) маҳсулот етказиб берувчига пул тўлаши ёхуд шундай тўловлар ўтказиш учун бошқа банкка ваколат бериши мумкин. Бунда миқоз аккредитивда кўзда тутилган ҳужжатларни тақдим

этиши ва аккредитивнинг бошқа талабларини бажариши шарт қилиб қўйилади.

Аккредитивларнинг қуйидаги турлари очилиши мумкин:

- қопланган (депонентланган) ёки қопланмаган (кафолатланган);
- қайтариб олинмайдиган ёки қайтариб олинмайдиган.

Агар аккредитив очилаётган вақтда эмитент банк тўловчининг ўз маблағларини ёки унга берилган кредитни эмитент банк мажбуриятлари амал қиладиган бутун муддатга «Аккредитивлар» деган алоҳида баланс ҳисобварағига қўйиш учун маҳсулот етказиб берувчи банки (ижрочи банк) ихтиёрига ўтказса, бу қопланган (депонентланган) аккредитив ҳисобланади.

Банклар орасида корреспондентлик муносабатлари ўрнатилган ҳолларда қопланмаган (кафолатланган) аккредитив ижрочи банкда унга эмитент банкнинг ижрочи банкдаги ҳисобварағидан бутун аккредитив суммасининг чиқариб олиш ҳуқуқини берish йўли билан очилиши мумкин.

Ҳар бир аккредитивда у қайтариб олинмайдиган ёки қайтариб олинмайдиган шаклдалиги аниқ кўрсатилиши керак. Агар шундай кўрсатма бўлмаса, аккредитив қайтариб олинмайдиган деб ҳисобланади. Қайтариб олинмайдиган аккредитив эмитент банк томонидан аввал маҳсулот етказиб берувчи билан келишмай туриб ўзгартирилиши ёки бекор қилиниши мумкин (масалан, шартномада кўзда тутилган шартларга риоя этилмаган, эмитент банк аккредитив бўйича тўловларни кафолатлашдан муддатидан олдин бош тортган ҳолларда). Қайтариб олинмайдиган аккредитив шартларини ўзгартириш тўғрисидаги ҳар қандай фармойишларни тўловчи маҳсулот етказиб берувчига фақат эмитент банк орқали бериши мумкин. Эмитент банк бу ҳақда маҳсулот етказиб берувчи банкка (ижрочи банкка), у эса ўз навбатида маҳсулот етказиб берувчига хабар қиладди. Бирок, ижрочи банк аккредитив талабларига жавоб бермайдиган, маҳсулот етказиб берувчи томонидан тақдим этил-

ган ва унга хизмат кўрсатувчи банк аккредитив ўзгаргани ёхуд бекор қилингани тўғрисида хабар олингунига қадар қабул қилган ҳужжатлар пулини тўлаши шарт.

Қайтариб олинмайдиган аккредитив унинг асосида пул оладиган маҳсулот етказиб берувчининг розилигисиз ўзгартирилиши ёки бекор қилиниши мумкин эмас.

Аккредитив фақат битта маҳсулот етказиб берувчи билан ҳисоб-китоб қилиш учун очилиши мумкин.

Аккредитив амал қиладиган муддат ва ҳисоб-китоб қилиш тартиби тўловчи билан маҳсулот етказиб берувчи ўртасидаги шартномада белгилаб қўйилади. Шартномада қуйидаги маълумотлар кўрсатилиши зарур:

- эмитент банк номи;
- аккредитив тури ва уни ижро этиш усули;
- аккредитив очилгани тўғрисида маҳсулот етказиб берувчига хабар қилиш усули;
- аккредитив бўйича пул олиш учун маҳсулот етказиб берувчи тақдим этадиган ҳужжатларнинг тўлиқ рўйхати ва аниқ тавсифи;
- товар жўнатилиганидан кейин ҳужжатларни тақдим этиш муддати ҳамда уларни расмийлаштиришга доир талаблар;
- бошқа зарур ҳужжатлар ва шартлар.

Эмитент банк кафолатланган аккредитивларни харидор билан келишувга кўра ва бошқа банк билан ўрнатилган корреспондентлик муносабатлари шартларига мувофиқ очади. Маҳсулот етказиб берувчининг банки бундай аккредитивларни белгиланган тартибда ижро этади.

Аккредитив очмоқчи бўлган тўловчи ўзига хизмат кўрсатувчи банкка (эмитент банкка) аккредитив учун электрон ариза беради. Бу аризада тўловчи қуйидагиларни кўрсатиши шарт:

- аккредитив очилиш учун асос бўлган шартнома рақами;
- аккредитив амал қиладиган муддат (аккредитив ёпиладиган кун ва ой);
- маҳсулот етказиб берувчининг номи;

- аккредитивни ижро этувчи банк номи;
- аккредитив ижро этиладиган жой;
- аккредитив бўйича тўловлар ўтказилишига асос бўладиган ҳужжатларнинг тўлиқ ва аниқ номи, уларни тақдим этиш муддати ва расмийлаштириш тартиби (тўлиқ батафсил рўйхат аризага илова қилиниши мумкин);
- аккредитив тури ва унга доир зарур маълумотлар;
- аккредитив қандай товарлар юклаб жўнатиш (хизматлар кўрсатиш) учун очилаётгани, товарлар юклаб жўнатиш (хизматлар кўрсатиш) муддати;
- аккредитив суммаси;
- аккредитивни амалга ошириш усули.

Электрон тўлов ҳужжатини тўғри расмийлаштириш учун тўловчилар маҳсулот етказиб берувчидан аккредитив бўйича унинг номига очилган ҳисобварақ рақамини аниқлаб олишлари керак. Акс ҳолда «А» филиал аккредитивлар очиш учун электрон аризаларни ёзишга ҳақли эмас.

Аккредитив очиш тўғрисидаги ариза аккредитив шартларини бажариш учун тўловчи банкка зарур миқдордаги нусхаларда тақдим этилади.

Банк муассасасига келиб тушган аккредитивлар ҳисобини юритиш учун тўловчи банкида «Пули тўланадиган аккредитивлар» деган балансдан ташқари ҳисобварақ очилади.

Ижрога қабул қилинган аккредитив маҳсуе шаклидаги дафтарда рўйхатга олинади. Унда сана, тартиб рақами, маҳсулот етказиб берувчининг номи, аккредитив муддати ва сумма кўрсатилади. Аккредитивга у дафтарда рўйхатга олинган тартиб рақами берилади.

Аккредитивдан фойдаланилгани тўғрисида маҳсулот етказиб берувчининг банкдан хабар (билдирувнома) олганидан кейин тўловчи банки уни балансдан ташқари ҳисобварақдан тўлиқ чиқариб юборади. Аккредитивдан қисман фойдаланилиб, у харидор банкидаги ҳисоб-китоб

ҳисобварағига қайтарилган ҳолларда ҳам балансдан ташқари ҳисобварақ ёпилади.

Агар тўловчи (харидор)нинг топшириғига кўра аккредитив очган банк (эмитент банк) маблағни бошқа банкка — маҳсулот етказиб берувчи банкка ўтказадиган бўлса, у ҳолда тўловни амалга ошириш учун аккредитивда кўзда тутилган барча шартлар бажарилшидан ташқари, маҳсулот етказиб берувчи банкида «Аккредитивлар» деган алоҳида баланс ҳисобварағи очилади.

Маҳсулот етказиб берувчи банкка электрон аккредитив келиб тушганида ҳар бир маҳсулот етказиб берувчига «Аккредитивлар» деган ҳисобварақ бўйича алоҳида шахсий ҳисобварақ очилади.

Ижро учун қабул қилинган аккредитив маҳсул шаклдаги дафтарда рўйхатга олинади. Аккредитив келиб тушгани тўғрисидаги хабар маҳсулот етказиб берувчига уни банк олган кунни ёки кейинги иш кунинида топширилиб, бу ҳақда аккредитив бўйича шахсий ҳисобвараққа имзо чектирилиши керак.

Агар аккредитив шартларида кўзда тутилган бўлса, маҳсулот етказиб берувчи аккредитивдан фойдаланишдан муддатидан олдин воз кечиши мумкин.

Аккредитивни бевосита маҳсулот етказиб берувчига хизмат кўрсатадиган банк ижро этади, яъни унинг пулини тўлайди.

Аккредитив бўйича пулларни олиш учун маҳсулот етказиб берувчи товарларни юклаб жўнатганидан кейин хизмат кўрсатувчи банкка тўловномалар рўйхатини (реестрини) юк жўнатиш ҳужжатларини ҳамда аккредитив шартларида кўзда тутилган бошқа ҳужжатларни тақдим этади. Аккредитив бўйича тўловларни тасдиқловчи ҳужжатлар маҳсулот етказиб берувчи томонидан банкка аккредитив муддати тугамасидан аввал тақдим этилиши ва улар аккредитивнинг барча шартлари бажарилганини тасдиқлаши керак. Мабодо ана шу шартларнинг бирортаси бажарилмаса ҳам аккредитив бўйича пул тўланмайди.

Маҳсулот етказиб берувчига хизмат кўрсатадиган банк (ижрочи банк) аккредитив бўйича пул тўлаш жараёнида маҳсулот етказиб берувчи аккредитивнинг барча шартларига риоя қилганини, шунингдек тўловномалар рўйхати тўғри расмийлаштирилганини, ундаги маҳсулот етказиб берувчи имзолари ва муҳри олдиндан тақдим этилган намуналарга мос келишини текшириши шарт.

Агар аккредитив шартларида харидор вакили акцептлаши кўзда тутилган бўлса, у ҳолда акцептлаш тўғрисидаги ёзув борлиги ҳамда вакил имзоси у тақдим этган намунага мос келиши текширилади.

Юк жўнатиш саналари, товар-транспорт ҳужжатларининг рақамлари, товарлар алоқа корхоналари орқали юбориладиган ҳолларда почта квитанцияларининг рақамлари, қабул қилиш-топшириш ҳужжатларининг рақамлари ёки саналари ҳамда харидор вакили жойнинг ўзида маҳсулот етказиб берувчи ҳузурида товарларни қабул қилиб олаётганда юкни ортиб жўнатилган транспорт тури кўрсатилмаган тўловномалар рўйхатлари пулини тўлаш учун қабул қилинмайди.

Маҳсулот етказиб берувчи тўловномалар рўйхатини банкка уч нусхада топширади. Уларнинг биринчи нусхаси мемориал ордер бўлиб хизмат қилади, учинчиси тўловномалар рўйхати қабул қилингани тўғрисидаги тилхат сифатида маҳсулот етказиб берувчига қайтарилди, иккинчиси эса банк белгиси қўйилиб ва товар-транспорт ҳужжатларини илова қилиб, тўловчига топшириш ҳамда айни вақтда «Пули тўланадиган аккредитивлар» деган ҳисобварақда акс эттириш учун эмитент банкка юборилади. Аккредитив ҳисобидан нақд пул берилишига йўл қўйилмайди.

Банклар бирон бир ҳужжат йўлда йўқолиши ёки кечиклиши оқибатлари учун жавобгар бўлмайди.

Агар аккредитив шартларида харидор вакили акцептлаши кўзда тутилган бўлса, мазкур шахслар ижрочи банкка қуйидаги ҳужжатларни тақдим этиши зарур:

- паспорт ёки унинг ўрнини босувчи бошқа ҳужжат;

▪ агар банкда ҳали йўқ бўлса, ўз имзосининг намунаси (банкда имзолар намуналари карточкасида кўрсатилади);

▪ аккредитив очган ташкилот берган хизмат сафари гувоҳномаси ёки ишончнома.

Тўловномалар рўйхатларида ёки аккредитив ҳисобидан пул тўлаш учун акцептланган товар-транспорт ҳужжатларида харидор вакили қуйидагиларни ёзади:

19__ йил «__» _____ даги аккредитив ҳисобидан _____ вакили _____
(харидор ташкилот номи)

томонидан акцептланди.

Имзо _____

19__ йил «__» _____

Фойдаланилмаган сумма электрон почта орқали қайтарилади.

Маҳсулот етказиб берувчи банкида аккредитив қуйидагича ёпилади:

▪ аккредитив муддати тугаганда. Аккредитив ёпилаётгани тўғрисида ижрочи банк эмитент банкка хабар беради;

▪ маҳсулот етказиб берувчининг аккредитив муддати тугамай туриб бундан буён мазкур аккредитивдан фойдаланишдан бош тортиши тўғрисидаги аризага мувофиқ. Ижрочи банк эмитент банкка билдирувнома юборади. Фойдаланилмаган сумма тўловчининг топшириғига кўра унинг маблағлар депонентланган банкдаги ҳисобварағига ўтказилади;

▪ харидор аккредитивни тўлиқ ёки қисман қайтариб олиш тўғрисида берган аризага мувофиқ;

▪ аккредитив эмитент банкдан хабар олинган кун ёпилади ёки камайтирилади. Лекин бу камайтириш суммаси «Аккредитивлар» деган ҳисобварақдаги қолдиқ суммасидан ошмаслиги лозим. Аккредитивнинг ёпилиши тўғрисида эмитент банкка билдирувнома юборилади.

Маҳсулот етказиб берувчига билдирилган барча даъволарни томонлар банкнинг иштирокисиз кўриб чиқадилар (банк айби билан юзага келган даъволар бундан мустасно).

Корхоналарда пул маблағлари аккредитивга киритилиши «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақ дебетига ҳамда «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51, «Валюта ҳисобварағи» деган 52, «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақлар ва шунга ўхшаш бошқа ҳисобварақларнинг кредит қисмида акс эттирилади.

«Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақ бўйича ҳисобга олинган аккредитивдаги маблағлар улардан фойдаланилишига қараб (банк берган кўчирмаларга мувофиқ), одатда, «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ дебетига ўтказиб борилади. Аккредитивлардаги фойдаланилмаган маблағларни банк улар олинган ҳисобварақда тиклаганидан кейин бу суммалар «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақ кредитига «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ ёки «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттирилади.

«Аккредитивлар» деган 55-1 илова ҳисобвараққа доир таҳлилий ҳисоб корхона очган ҳар бир аккредитив бўйича юритилади.

«Чек дафтарчалари» деган 55-2 илова ҳисобварақда чек дафтарчаларида турган маблағлар ҳаракати ҳисобга олинади.

Чеклар билан ҳисоб-китоб қилиш тартиби Марказий банк чиқарган қондаларда белгилаб қўйилган.

Ҳисоб-китоб чеки — ҳисобварақ эгаси (чек берувчи)нинг ҳисобварағидан муайян суммани олувчи (чек ушловчи)нинг ҳисобварағига ўтказиш тўғрисида банкнинг махсус бланкида тузилиб, банкка ёзма равишда берилган топшириқдир.

Ҳисоб-китоб чеклари ушбу бобда кўзда тутилган ҳолларда ва тартибда, фақат хўжалик юритувчи субъектлар, шунингдек хўжалик юритувчи субъектлар билан жис-

моний шахслар ўртасида нақд пулсиз ҳисоб-китоб қилишда қўлланилади.

Ҳисоб-китоб чеклари (кейинги ўринларда — «чеклар») куйидаги турларга бўлинади:

- банк акцептламаган чеклар;
- банк акцептлаган чеклар;
- эгасининг номи ёзилган (ҳисоб-китоб) чеклари — бир марталик;
- лимитланган дафтарчалар чеклари.

Чек бланклари Марказий банк билан келишиб белгиланган андозада, тижорат банкларининг буюртмалари бўйича тайёрланади. «Расчётний чек» ва «Ҳисоб-китоб чеки лимитланган дафтарчадан» сўзлари ёзилган бу бланклар (эгасининг номи ёзиладиган чеклар бундан мустасно) белгиланган намунадаги муқовалар орасида жузланиб, дафтарча ҳолига келтирилади.

Чек дафтарчаларининг бланклари қатъий ҳисобда турадиган ҳужжатлар ҳисобланади.

Тепасига «Ўзбекистон Республикаси» деб ёзилган лимитланган чек дафтарчалари 5, 10 ва 25 саҳифадан иборат қилиб жузланади.

Беш варақли ва ўн варақли лимитланган чек дафтарчаларининг амал қилиш муддати — уч ой, йигирма беш варақли дафтарчалар учун — олти ой.

Шу муддат тугаганидан кейин ёзиб берилган чеклар ҳақиқий эмас деб ҳисобланади ҳамда маҳсулот етказиб берувчи корхоналар, шунингдек транспорт ва алоқа кассалари томонидан қабул қилинмайди.

Хўжалик субъекти чек дафтарчаларини у амал қиладиган муддат давомида чеклари тўловлар учун тўлиқ ишлатиб бўлинадиган қилиб олиши лозим.

Лимитланган чек дафтарчаларидан берилган чеклар уларни хизмат кўрсатувчи банкка тақдим этиш учун ўн кун мобайнида амал қилади. Бунда улар ёзиб берилган кун ҳисобга кирмайди.

Чеклар тўлов суммаси белгиланган вақтда ёзиб берилади. Чек дафтарчаларининг эгалари уларни маҳсу-

лот етказиб берувчилар (чек бўйича пул олувчилар)га бериши, шунингдек тўлдирилмаган чек бланklarига имзо чекиб қўйиши тақиқланади.

Чекларни ҳисоб-китоб ва жорий ҳисобварақлари бўйича фармойишларга имзо қўйиш ҳукуқи бор шахсларгина имзолаши ҳамда уларга дафтарча эгасининг мухри изи босилиши керак. Фақат чекларни харидорнинг мансабдор шахси ишончнома асосида имзолайдиган ҳолатларда лимитланган дафтарчалардан олинган чеклар учун истиснога руҳсат берилади.

«Ўзбекистон темир йўллари», «Ўзбекистон ҳаво йўллари», алоқа корхоналарининг хизматлари учун ҳамда божхона русум-қоидалари бўйича ҳисоб-китоб қилиш мақсадида лимитланган дафтарчадан чек ёзиб бериш вақтида чек берувчи лимит қолдиғини аввалги чек милки (корешоғи)дан ёзиб берилган чек милкига кўчиради ва лимитнинг янги қолдиғини чиқаради. Бу қолдиқ чекни имзоловчи шахслар томонидан тасдиқланади.

Чеклардан нотўғри фойдаланилгани, чек дафтарчаси бошқа шахсга берилиши, чек дафтарчаси ёки алоҳида чеклар йўқотиб қўйилиши ёхуд ўғирлатилиши оқибатида, шунингдек чекларни имзолаш ваколати берилган шахслар ўз ваколатларини суинистеъмол қилишлари натижасида кўрилган зарар учун чек дафтарчаси олган корхонанинг ўзи жавобгар ҳисобланади.

Корхонадан лимитланган чек дафтарчаси йўқолгани ҳамда фойдаланилмаган чеклар рақамлари тўғрисида ариза тушганда корхонанинг мазкур дафтарча чеклари бўйича пул тўланадиган ҳисобини юритувчи ходим рўйхатга олиш карточкасига дафтарча йўқолганини ҳамда пули тўланмаслиги керак бўлган чеклар рақамларини ёзиб қўяди. Фойдаланилмаган лимит миқдоригаги маблағлар корхонага унинг тошпириғи асосида қайтарилади.

Лимитланган чек дафтарчасининг эгаси ўзи ваколат берган шахслар дафтарча чекларидан тўғри фойдаланаётганини ҳамда пули тўланган чеклар уларни ёзишга асос бўлган маҳсулот етказиб берувчиларнинг товар-

транспорт хужжатларига мос келишини мунтазам равишда текшириб туриши шарт. Шундай текширув ўтказилгани тўғрисида чек берувчи ташкилот ёзган чек милкининг орқасига тегишли сўзлар ёзилиб, шу ташкилот бош бухгалтери ёки унинг ўринбосари имзо қўйиши лозим.

Дафтарча эгаси лимитланган дафтарчалардан берилган чеклар милкидаги суммаларни банк муассасаси берган шахсий ҳисобварақ кўчирмалари билан ҳам солиштириб бориши шарт.

Дафтарчадан чеклар берилаётганда маблағлар депонентга қўйилиши «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақ дебетда ҳамда «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51, «Валюта ҳисобварағи» деган 52, «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақ ва шунга ўхшаш бошқа ҳисобварақларнинг кредит қисмида акс эттирилади. Банкдан олинган чек дафтарчалари бўйича суммалар корхона берган чеклар пули тўланишига қараб, яъни банк ўзига тақдим этилган чеклар пулини тўлаган (банк берган кўчирмаларга мувофиқ) суммаларда «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақ кредитидан ҳисоб-китоблар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар («Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақ ва бошқалар) дебетига ўтказиб турилади. Берилган, лекин банк пулини тўламаган (пулини тўлаш учун тақдим этилмаган) чеклар бўйича суммалар «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақда қолади; «Чек дафтарчалари» деган 55-2 илова ҳисобварақ бўйича сальдо банк берган кўчирмадаги сальдога мос келиши лозим. Банка қайтарилган (фойдаланилмаган) чеклар бўйича суммалар «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақнинг кредит қисмида «Ҳисоб-китоб ҳисобварағи» деган 51-ҳисобварақ ёки «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Корхона ходимларига кредитор корхоналар билан ҳисоб-китоб қилиш учун ҳисобот топшириш шarti билан берилган чек дафтарчаларидаги маблағлар ҳаракати оператив назорат қилинади.

«Чек дафтарчалари» деган 55-2 илова ҳисобварақ юзасидан тахлилий ҳисоб олинган ҳар бир чек дафтарчаси бўйича юритилади.

«Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақда очиладиган алоҳида илова ҳисобварақларда аниқ мақсадлар учун молиялашга ажратилиб, банкда алоҳида сақланадиган маблағлар (тушумлар) ҳаракати ҳисобга олиб борилади. Хусусан, ижтимоий муассасалар (болалар боғчалари, яслилар ва бошқалар)ни сақлаш учун ота-оналар, бошқа фойдаланувчилар ва ўзга манбалардан келиб тушган маблағлар; капитал қўйилмаларни молиялашга мўлжалланган, корхона илтимосига кўра алоҳида ҳисобварақда жамланадиган ва ундан сарфланадиган маблағлар; ҳукумат органларининг субсидиялари ва ҳоказолар ҳаракати.

Корхоналарнинг алоҳида баланс билан ажратилган ва жорий ҳаражатлар қилиш (иш ҳақи тўлаш, алоҳида ҳўжалик ҳаражатлари, хизмат сафари ҳаражатлари учун суммалар ва ҳ.к.) учун маҳаллий банк муассасаларида жорий ҳисобварақлар очилган филиаллари, унга кирувчи таркибий бўлинмалар юқорида айтилган маблағлар ҳаракатини «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақнинг алоҳида илова ҳисобварақида акс эттирадилар.

Хорижий валютадаги пул маблағлари мавжудлигини ҳамда ҳаракати ҳисоби «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55-ҳисобварақда алоҳида юритилади. Мазкур ҳисобварақда тахлилий ҳисоб юритилиши мамлакат ҳудудида ва хорижда аккредитивлар, чек дафтарчалари ва шу кабилардаги пул маблағлари мавжудлиги ҳамда ҳаракати тўғрисида маълумот олиш имкониятини таъминлаш лозим.

77-§. Корхона кассасидаги пул ҳужжатларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Корхона кассасидаги пул ҳужжатларининг бухгалтерия ҳисоби «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхона кассасида тур-

ган пул ҳужжатлари (почта маркалари, давлат божи маркалари, вексель маркалари, пули тўланган авиачипталар, дам олиш уйлари ҳамда санаторийларга бориш учун пули тўланган йўлланмалар ва бошқалар) ва ударнинг ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Пул ҳужжатлари «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақда номинал қиймати бўйича ҳисобга олинади.

Пул ҳужжатларининг таҳлилий ҳисоби уларнинг турларига қараб юритилади. Акциядорлик жамиятлари «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақ таркибида «Акциядорлардан сотиб олинган ўз акциялари» деган махсус илова ҳисобварақ очиллари мумкин. Унда акциядорлик жамияти кейинчалик қайта сотиш ёки бекор қилиш учун акциядорлардан сотиб олган ўз акциялари ҳисоби юритилади. Бошқа ҳўжалик ширкатлари мазкур илова ҳисобварақдан ширкатнинг ўзи бошқа иштирокчиларга ёки учинчи шахсларга бериш учун белгиланган тартибда сотиб олган иштирокчи улуши ҳисобини юритиш учун фойдаланади.

Акциядорлик жамияти (ширкат) акциядор (иштирокчи)дан унга тегишли акциялар (улуш)ни сотиб олаётганда бухгалтерия ҳисобида «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақ дебетига ва пул маблағлари ҳисоби юритилган ҳисобварақларнинг кредитига буни ёзиб қўяди.

Акциядорлик жамияти сотиб олган ўз акцияларини бекор қилиши мазкур жамият қонунларида кўзда тутилган барча шартларни бажарганидан кейин «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақ кредити ва «Устав фонди» деган 85-ҳисобварақ дебети бўйича амалга оширилади.

«Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55, «Пул ҳужжатлари» деган 56, «Йўлдаги ўтказмалар» деган 57,
«Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақлар кредити бўйича

3-ЖУРНАЛ-ОРДЕР

199 йил _____ учун

Сатр №	Ёзилган сана	Ҳужжат №	Ой бошидаги қолдиқ	Дебет бўйича оборотлар		55-ҳисобварақ кредитидан қўйиладиган ҳисобварақлар дебетига				55-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				корресп. ҳисобварағи №	сумма	№ 50 «Касса»	№ 51 «Ҳисобкитобварағи»	№ 60 «Маҳсулот етказиб берувчилар билан ҳисобкитоблар»	№ _____		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Сатр №	Ёзилган сана	Хужжат №	Ой бошидаги қолдиқ	Дебет бўйича оборотлар		56-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига				56-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				кор-респ. ҳисобварағи №	сумма	№ 71 «Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб-китоблар»	№ 75 «Муассислар билан ҳисоб-китоблар»	№ 85 «Устав фонди»	№ _____		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Сатр №	Езилган сана	Хужжат №	Ой бошидаги қолдиқ	Дебет бўйича оборотлар		58-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига				58-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				кор-респ. ҳисобварағи №	сумма	№ 51 «Ҳисобкитобварағи»	№ 52 «Валюта ҳисобварағи»	№ 26 «Давр харажатлари»	№		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Тўлдирилган сана:

199__ йил «__» _____

Ижрочи _____

(ИМЗО)

Бошбухгалтер _____

(ИМЗО)

78-§. Йўлдаги ўтказмалар ҳисобини юритиш тартиби

Йўлдаги ўтказма (жўнатма)ларнинг бухгалтерия ҳисоби «Йўлдаги ўтказмалар» деган 57-ҳисобварақда юритилади. Ушбу ҳисобварақ хорижий ва миллий валютада бўлган йўлдаги пул маблағлари (жўнатмалар), яъни корхонанинг ҳисоб-китоб ёки бошқа ҳисобварақига кириши учун банк кассаларига, жамғарма кассаларга ёки почта бўлимларининг кассаларига топширилган, лекин ҳали ҳисобвараққа келиб тушмаган пуллар (асосан савдо тушуми) ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Суммаларни «Йўлдаги ўтказмалар» деган 57-ҳисобвараққа киритиш учун (масалан, тушум топширилганда) банк муассасалари, жамғарма касса, почта бўлимининг квитанциялари, банк инкассаторларига тушум топширилгани тўғрисидаги илова қайдномаларининг нусхалари ва бошқалар асос бўлади.

Хорижий валютадаги пул маблағлари (ўтказмалар) ҳаракати «Йўлдаги ўтказмалар» деган 57-ҳисобварақда алоҳида ҳисобга олинади.

79-§. Корхонанинг қисқа муддатли молиявий қўйилмалари бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Корхонанинг қисқа муддатли молиявий қўйилмалари бухгалтерия ҳисоби «Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақда юритилади. Бу ҳисобварақ корхона томонидан бошқа корхоналарнинг қимматли қоғозларига, давлатга тегишли ва маҳаллий заёмлар фозли облигацияларига қисқа муддатга (кўпи билан бир йилга) йўналтирган қўйилмалар (инвестициялар), шунингдек корхона бошқа корхоналарга берган қарзлар мавжудлиги ҳамда ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Бунда фозли облигация-

ларга ва шу каби қимматли қоғозларга қўйилмалар, шунингдек бошқа корхоналарга берилган қарзлар ҳисоби «қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақда юритилади. Бунинг учун уларни қайтариш юзасидан белгиланган муддатлар бир йилдан ошмаслиги лозим Сўндириш (қайта сотиб олиш) муддати белгиланмаган бошқа қимматли қоғозлар улар бўйича фақат бир йил давомида даромад олишни мўлжаллаб сотиб олинган бўлса, бундай қимматли қоғозларга қўйилмалар «қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақда ҳисобга олинади.

«Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 58-1 «Облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар»;
- 58-2 «Депозитлар»;
- 58-3 «Берилган қарзлар» ва бошқалар.

«Облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар» деган 58-1-илова ҳисобварақда давлатга тегишли ва маҳаллий заёмлар фойзли облигациялари, шунингдек бошқа қимматли қоғозларга қисқа муддатли қўйилмалар (инвестициялар) мавжудлиги ва ҳаракати ҳисоби юритилади.

Облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар «қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақда харид қиймати бўйича кирим қилинади.

Корхона сотиб олган облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар «Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақ дебетида ҳамда «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51, «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ ёки моддий ва бошқа бойликлар ҳисоби юритиладиган бошқа ҳисобварақлар кредитида (агар қимматли қоғозлар эвазига моддий ва бошқа бойликлар (пул маблағларидан ташқари) сотувчи корхонага мулк қилиб ёхуд фойдаланиб туришга берилаётган бўлса) акс эттирилади.

Корхона жўнатган, лекин ҳисобот даврида корхонанинг тегишли ҳуқуқларини тасдиқловчи ҳужжатлари

олинмаган қисқа муддатли молиявий қўйилмаларга доир маблағлар «қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақда алоҳида қайд этилади.

Агар корхона сотиб олган облигациялар ва шунга ўхшаш бошқа қимматли қоғозларнинг харид қиймати уларнинг номинал қийматидан фарқ қилса, харид қиймати билан номинал қиймат орасидаги фарқ суммаси шу тарика ҳисобдан чиқарилиши (ҳисоблаб қўшилиши) керакки, бунда қимматли қоғозлар сўндириладиган (қайта сотиб олинди) пайтга келиб, уларнинг «Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақда ҳисобга олинган баҳоси номинал қийматига мос келсин.

«Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақда ҳисоби юритиладиган облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар сўндирилиши (қайта сотиб олинди) ҳамда сотилиши «Бошқа активлар сотилиши» деган 48-ҳисобварақ дебетида ва «қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади.

«Депозитлар» деган 58-2 илова ҳисобварақда корхона банкдаги ва бошқа омонатлар (жамғарма сертификатлари, банклардаги депозит ҳисобварақлари ва бошқалар)га миллий ҳамда хорижий валютада қўйган маблағлар ҳаракати ҳисобга олинади.

Пул маблағлари омонатга ўтказилишини корхона «Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақнинг дебет қисмида «ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ ёки «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттиради. Банк омонат суммаларини қайтариб берганида корхоналар ҳисоб юритиш ишларида юқоридаги ёзувлар тесқари тартибда кирилади.

«Берилган қарзлар» деган 58-3 илова ҳисобварақда корхона бошқа корхоналарга берган қисқа муддатли пул ва бошқа қарзлар ҳаракати ҳисоби юритилади.

Берилган қарзлар «қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-ҳисобварақ дебетида «Ҳисоб-китоб ва-

рафи» деган 51-хисобварақ ёки бошқа тегишли хисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади. Қарз қайтарилиши «Хисоб-китоб варафи» деган 51-хисобварақ дебетиде ёки бошқа тегишли хисобварақларда ва «Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-хисобварақнинг кредит қисмида акс этирилади.

«Қисқа муддатли молиявий қўйилмалар» деган 58-хисобварақ юзасидан тахлилий хисоб қисқа муддатли молиявий қўйилмаларнинг турлари ҳамда қўйилмалар йўналтирилган объектлар (қимматли қоғозларни сотган корхоналар, омонатлар ва бошқалар) бўйича юритилади. Бунда тахлилий хисоб юритилиши тарзи мамлакатимиз ҳудудида ва чет элларда жойлашган объектларга қисқа муддатли молиявий қўйилмалар тўғрисида маълумот олиш имкониятини таъминлаши керак.

80-§. Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан хисоб-китобларнинг бухгалтерия хисобини юритиш тартиби

Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан хисоб-китобларнинг бухгалтерия хисоби «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан хисоб-китоблар» деган 60-хисобварақда юритилади. Мазкур хисобварақ маҳсулот етказиб берувчи ва пудратчилар билан қуйидагилар учун қилинган хисоб-китоблар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган:

- олинган товар-моддий бойликлар, бажарилганидан кейин қабул қилинган ишлар ва фойдаланилган хизматлар, жумладан етказиб берилган электр энергияси, газ, буғ, сув ва шу кабилар, шунингдек моддий бойликларни етказиб бериш ёки қайта ишлаш хизматлари (бунинг учун хисоб-китоб хужжатлари акцептланган ва пули банк орқали тўланадиган бўлиши керак);
- режадаги тўловлар тартибида хисоб-китоб қилинадиган товар-моддий бойликлар, ишлар, хизматлар;

- ҳисоб-китоб ҳужжатлари маҳсулот етказиб берувчилардан ёки пудратчилардан келиб тушмаган товар-моддий бойликлар, ишлар, хизматлар (бошқача айтганда фактурасиз етказиб берилган товарлар, бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар);
- қабул қилиш вақтида ортиқчалиғи аниқланган товар-моддий бойликлар;
- юк ташиш юзасидан фойдаланилган хизматлар, жумладан тариф (фрахт) бўйича ошириб ва камайтириб юборилишига доир ҳисоб-китоблар, шунингдек барча турдаги алоқа хизматлари билан боғлиқ тўловлар.

Пудратчи қурилиш ва монтаж, илмий-тадқиқот ташкилотлари ҳамда шунга ўхшаш бошқа ташкилотлар ҳам бош пудратчи (бош ташкилот) бўлганида улар ўз ёрдамчи пудратчи (ҳамижрочи)лари билан ҳисоб-китобларни «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақда акс эттирадилар.

Сотиб олинган моддий бойликлар, қабул қилинган ишлар ёки фойдаланилган хизматлар учун ҳисоб-китоблар билан боғлиқ барча операциялар, тақдим этилган тўловнома ҳақи қачон тўланганидан қатъи назар, «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақда акс эттирилади.

«Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ ҳақиқатда келиб тушган товар-моддий бойликлар, қабул қилинган ишлар, фойдаланилган хизматлар қиймати суммасида шу бойликлар ёки тегишли харажатлар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда кредитланади. Моддий бойликлар (товарлар)ни етказиб берин, шунингдек материалларни четда қайта ишлаш билан боғлиқ хизматларга доир ёзувлар «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақнинг кредит қисмида ишлаб чиқариш захиралари, товарлар, муомала чиқимлари ва шу қабилар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда киритилади.

Товар-моддий бойликлар баҳоси таҳлилий ҳисобда қайд этилишидан қатъи назар, жамлама ҳисобда «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ маҳсулот етказиб берувчининг ҳисоб-китоб ҳужжатларига мувофиқ, акцепт суммалари доирасида кредитланади. Маҳсулот етказиб берувчининг тўловномаси юк келиб тушишидан олдин акцептланган ва пули тўланган бўлса-ю, келган товар-моддий бойликлар омборга қабул қилинаётганда улар камомати табиий камайиш меъёрларидан ҳам ортиқ чиқса, шунингдек маҳсулот етказиб берувчи ёки пудратчининг тўловномаси текширилганда (тўловнома акцептланганидан кейин) шартномада келишилган нархларга мос келмаслиги, шунингдек арифметик хатолар борлиги аниқланган ҳолларда «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақ билан корреспонденцияда кредитланади.

Маҳсулот етказиб берувчиларнинг ҳисоб-китоб ҳужжатлари ҳали олинмасидан туриб товар-моддий бойликлар келиб тушганда қуйидагилар текширилиши зарур: олинган товар-моддий бойликлар пули тўланган, лекин йўлда келаётган ёки маҳсулот етказиб берувчи омборидан олиб кетилмаган бойликлар сифатида қайд этилмаганлиги; келиб тушган бойликлар қиймати дебиторлик қарзи сифатида қайд этилмагани.

Фактурасиз бойликлар келиб тушганда «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ шартномаларда кўзда тутилган қийматда кредитланади.

«Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ тўловномалар бўйича тўланган суммалар, (пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда), шунингдек олдиндан берилган бўнақлар бўйича суришилган суммалари микдоридебетланади («Берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 61-ҳисобварақ билан кор-

респонденцияда). Корхона берган векселлар билан таъминланган, маҳсулот етказиб берувчиларга ва пудратчиларга тўланиши керак бўлган қарзлар суммалари «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақдан чиқариб юборилмайди, балки улар ҳисоби таҳлилий ҳисобда алоҳида юритилади.

«Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб тақдим этилган ҳар бир тўловнома бўйича, режалаштирилган тўловлар тартибидаги ҳисоб-китоблар юзасидан таҳлилий ҳисоб эса ҳар бир маҳсулот етказиб берувчи ва пудратчи бўйича юритилади. Бунда таҳлилий ҳисоб юритилиши маҳсулот етказиб берувчиларга доир қуйидаги зарур маълумотлар олинishi имкониятини таъминлаши лозим:

- акцептланган ва ҳақ тўлаш муддати ҳали келмаган бошқа ҳисоб-китоб ҳужжатлари бўйича;
- пули муддатида тўланмаган маҳсулот ҳисоб-китоб ҳужжатлари бўйича;
- фактурасиз маҳсулот етказиб беришлар бўйича;
- берилган, лекин тўлов муддати ҳали келмаган векселлар бўйича;
- олинган тижорат кредити бўйича.

6-журнал-ордернинг давоми

Сатр №	Кўрсаткичлар номлари	Суммалар		
		1	2	3
А	Б			
1	Ой бошидаги кредит сальдоси: (пули тўланмаган тўловномалар ва фактурасиз стказиб берилган товарлар бўйича қарз)			
2	Ҳисобот оyiда кредит бўйича оборотлар: (журнал-ордерга мувофиқ акцентланмаган тўловномалар ва фактурасиз стказиб берилган товарлар суммалари)			
3	Ҳисобот оyiда тўланган, ҳисобдан чиқарилган ва суришилган, аввалги ой учун журнал-ордерда акс этган суммалар			
4	Ҳисобот оyiда тўланган, ҳисобдан чиқарилган ва суришилган, ушбу журнал-ордерда акс этган суммалар			
5	Дебет бўйича жами (3 ва 4-сатрлар бўйича)			
6	Ой бошидаги дебет сальдоси			
7	Ой охирида 60-ҳисобварақ бўйича умумий сальдо: кредит бўйича			
8	дебет бўйича			
	6-журнал-ордердаги хусусий маълумотларга кўра, ой охиридаги кредит сальдоси: (акцентланган ёки акцентланган учун тақдим этилган тўловномалар бўйича)			
9	Журнал-ордер бўйича аввалги ой учун			
10	Журнал-ордер бўйича ҳисобот оyi учун			
11	Жами (9-10-сатрлар бўйича сумма)			
	Фактурасиз стказиб берилган товарлар бўйича:			
12	Журнал-ордер бўйича аввалги ой учун			
13	Журнал-ордер бўйича ҳисобот оyi учун			
14	Жами (12-13-сатрлар бўйича сумма)			

Журнал-ордер 199__ йил «__»

да тўлдирилди.

Ижрочи

Бош бухгалтер

Ф.И.О. (имзо)

Ф.И.О. (имзо)

81-§. Моддий ресурслар учун маҳсулот етказиб берувчиларга тўланган бўнақлар бўйича бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Моддий ресурслар учун маҳсулот етказиб берувчиларга тўланган бўнақлар бўйича бухгалтерия ҳисоби «Берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 61-ҳисобварақда юритилади. Ушбу ҳисобварақ моддий бойликлар етказиб берилиши ёхуд ишлар бажарилиши учун тўланган бўнақлар, шунингдек буюртмачилардан қисман тайёр маҳсулот ва ишлар қабул қилинганда улар ҳақини тўлаш учун ўтказилган маблағларга доир маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Берилган бўнақлар, шунингдек қисман тайёр маҳсулот ва ишлар учун тўланган маблағлар суммалари «Берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 61-ҳисобварақда пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда аке эйтирилади.

Тугалланган ишлар ҳақини тўлаш чоғида маҳсулот етказиб берувчи ҳисобга олган, берилган бўнақлар ҳамда қисман тайёр ишлар учун тўланган маблағ суммалари «Берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 61-ҳисобварақ кредитида «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ билан корреспонденцияда қайд этилади.

«Берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 61-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб ҳар бир дебитор бўйича юритилади.

82-§. Харидорлар ва буюртмачилар билан қилинган ҳисоб-китоблар бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Харидорлар ва буюртмачилар билан қилинган ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ харидорлар ва бу-

юртмачилар билан қилинган ҳисоб-китоблар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

«Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 62-1 «Инкассо тартибидаги ҳисоб-китоблар»;
- 62-2 «Олинган векселлар» ва бошқалар.

«Инкассо тартибидаги ҳисоб-китоблар» деган 62-1-илова ҳисобварағида юклар жўнатилган маҳсулот (товарлар), бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар юзасидан ҳисоб-китоб қилиш учун тузилган, харидорлар ва буюртмачиларга тақдим этилган ҳамда банк пул тўлашга қабул қилган ҳужжатлар бўйича ҳисоб-китоблар қайд этилади.

«Олинган векселлар» деган 62-2-илова ҳисобварағида харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар бўйича юзага келган, олинган векселлар билан таъминланган қарзлар ҳисоби юритилади.

Вексель — бир томон (вексель берувчи) иккинчи томонга (вексель ушловчига) пулга оид қарз мажбурияти борлиги тўғрисида белгиланган шаклда ҳеч қандай шарт қўйилмасдан ёзма равишда тузилган ва герб йиғими тўланган ҳужжат.

Векселлар оддий ва ўтказма шаклда бўлиши мумкин.

Оддий вексель ёзма ҳужжат бўлиб, унда вексель берувчи (қарздор) вексель ушловчига ёки унинг буйруғи асосида муайян пул суммасини муайян муддатда ва муайян жойда ҳеч қандай шартсиз тўлаш тўғрисида оддий мажбурият олгани қайд этилади.

Оддий векселда қуйидаги маълумотлар бўлиши лозим:

- матннинг ўзига киритилган ҳамда ҳужжат ёзилган тилда ифодаланган «Вексель» деган ном;
- муайян суммани тўлаш тўғрисидаги оддий ва ҳеч қандай шарт қўйилмаган ваъда;
- тўлов муддати;

- маблар тўланиши керак бўлган жой;
- кимга ёки кимнинг буйруғига кўра пул тўланиши кераклиги;
- вексель тузилган сана ва жой;
- хужжат (вексель) берувчининг имзоси.

Ўтказма вексель (тратта) ёзма хужжат бўлиб, унда вексель берувчи пул тўловчига муайян пул суммасини муайян муддатда ва муайян жойда олувчига ёки унинг буйруғига кўра тўлаш тўғрисида берган, ҳеч қандай шарт қўйилмаган буйруқ қайд этилади.

Ўтказма векселда қуйидаги маълумотлар бўлиши лозим:

- матннинг ўзига киритилган ҳамда хужжат ёзилган тилда ифодаланган «Вексель» деган ном;
- муайян суммани тўлаш тўғрисидаги оддий ва ҳеч қандай шарт қўйилмаган таклиф;
- пул тўлаши керак бўлган шахс (тўловчи) номи;
- тўлов муддати;
- тўлов тўланиши керак бўлган жой;
- кимга ёки кимнинг буйруғига кўра пул тўланиши кераклиги;
- вексель тузилган сана ва жой;
- хужжат (вексель) берувчининг имзоси.

Мохиятига кўра қарз тилхати вазифасини бажарувчи оддий векселдан ўтказма векселнинг асосий фарқи шундан иборатки, у бойликларни бир шахс ихтиёридан бошқа шахс тасарруфига ўтказиш, кўчириш учун мўължалланган.

Банк векселлари эгасининг номи ёзиладиган хужжат ҳисобланади. Акцепт ва аваль (вексель кафиллиги) тўғрисидаги қондалар бундай векселларга тааллуқли эмас.

Банклар вексель чиқариш шартларини Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида рўйхатдан ўтказишлари шарт.

Ўзбекистон Республикаси резиденти ҳисобланувчи ҳар қандай юридик шахс вексель олувчи (вексель ушловчи) бўлиши мумкин.

Юридик шахслар вексель пулини нақд пулсиз ҳисоб-китоб қилиш йўли билан тўлайдилар.

Вексель белгиланган шаклдаги бланкда ёзилади ва товарлар ҳамда кўрсатилган хизматлар учун тўлов воситаси сифатида ишлатилиши мумкин.

Вексель ҳар қандай суммага ёзилиши мумкин.

Вексель пулини тўлаш муддатлари қуйидагича белгиланиши мумкин:

- тақдим этилганда;
- тақдим этилганидан кейин муайян вақтда;
- тузилганидан кейин муайян вақтда;
- муайян кунда.

Муддати бошқача белгиланган ёки бошқача изчил тўлов муддатлари кўрсатилган векселлар ҳақиқий эмас деб ҳисобланади.

«Тақдим этилганда» муддати кўрсатилган векселлар пули улар тақдим этилган пайтда тўланади.

Тузилган ёки кўрсатилган вақтидан бошлаб бир ёки бир неча ойлик муддатга берилган векселлар бўйича тўлов муддати шу пул тўланиши керак бўлган ойнинг тегишли кунини келади. Агар бу ойда тегишли кун бўлмаса, тўлов муддати шу ойнинг охири кунини келади.

Агар вексель тузилган ёки тақдим этилган вақтидан бошлаб бир ярим ой ёхуд тўлиқсиз бир неча ой муддатга берилган бўлса, у ҳолда дастлаб тўлиқ ойлари ҳисобланади.

Банкларнинг векселлари сийлов (дисконт) билан сотилиши ёки вексель суммасига фоизлар қўшилиши мумкин.

Фоиз ставкаларининг ҳажмларини банк Бошқаруви қарз берувчи (вексель сотиб олувчи) маблағлари ҳажмига ва улар жойлаштирилиши муддатига қараб белгилайди.

Фоизлар вексель тузилган кундан бошлаб у сўндирилган кунгача қўшиб борилади.

Фоиз ставкаси фақат янги чиқарилаётган векселлар учун қайта кўриб чиқилиши мумкин. Илгари чиқарилган векселлар бўйича фоиз ставкаси вексель амал қиладиган бутун муддат мобайнида ўзгармай туради.

Вексель ушловчи векселни муддатидан олдин сўндириш ҳуқуқига эга.

Вексель биринчи сотиб олувчи (вексель ушловчи) номига тузилади ва вексель бланкининг орқа томонида ёзиладиган ўтказма қайди (индоссамент) орқали бошқа шахсга берилиши мумкин.

Вексель ушловчининг топшириғига мувофиқ банк векселни у сўндириладиган вақтгача жавобгарлик остида сақлаш учун қабул қилиши мумкин.

Агар вексель йўқолса, у қайта тикланмайди. Векселни йўқотган вексель ушловчи бу векселни чиқарган эмитент банкка уни йўқотгани тўғрисида ариза беради. Ариза қабул қилиниши учун у даъво билдириш мумкин бўлган умумий муддатдан кечикмай топширилиши шарт. Йўқолган вексель пули банк Бошқаруви тузган махсус комиссия аризани кўриб чиққанидан кейин тўланади. Бунда вексель йўқотилгани учун миқдори комиссия томонидан белгиладиган жарима ушлаб қолиниши мумкин.

Вексель сотиб олиш учун харидор бу ҳақда шартнома тузиши ҳамда банк ҳисобварағига пул ўтказиши зарур. Бунда тўлов топшириқномасининг «тўлов мақсади» деган қисмида сотиб олинadиган векселлар сони, вексель суммалари ва муддатлари (кун ҳисобида) кўрсатилиши зарур.

Харидорнинг биринчи талабига кўраёқ векселлар белгиланган шаклдаги ишончнома асосида берилади.

Векселлар сотиб олинган жойида сўндирилади.

Вексель пул тўлаш учун тақдим этилганида вексель суммасини ўтказиш ва унинг фонзларини кўшиш учун тўлов реквизитлари кўрсатилган ариза берилади. Ариза икки нусхада топширилади. Агар вексель жавобгарлик остида сақлаш учун топширилган бўлса, у ҳолда вексель сақлашга қабул қилингани тўғрисида ёзилган ва тегишли белги қўйилган ариза нусхаси тақдим этилади.

Векселлар билан шуғулланувчи бўлим векселлар билан операциялар ҳисоби юритиладиган журнал (дафтар) га вексель амалда тақдим этилгани ёки сўндирилгани

тўғрисидаги тегишли маълумотларни ёзиб қўяди. Вексель сўндириладиган бўлса, унинг ўзига махсус штамп босиш йўли билан унинг сўндирилгани белгиланади.

Аризанинг банк тегишли белги қўйган бир нусхаси межозга берилади.

Сўндирилган векселлар шу куннинг ўзидаёқ ваколатли шахс имзолаган рўйхат асосида касса операциялари бўлимига сақлаш учун берилади. Бунда «Банк муассасаларида йўқ қилиш учун олинган облигация ва акцияларнинг бланклари» деган баланسدан ташқари ҳисобварақ бўйича баланسدан ташқари кирим ордери тузилади.

Агар тўлов муддати келганда пул тўланмаган бўлса, вексель ушловчи вексель берувчига ёки индоссантларга даъво билдириши мумкин.

Шунингдек у агар тўловчи ўз тўлов қобилиятини йўқотса, тўловлар ўтказишни тўхтатиб қўйса, ҳатто бу ҳолат суд томонидан қайд этилмаган бўлса ҳам, тўлов муддати тугамай туриб даъво билдириши мумкин.

Тўловдан бош тортилгани оммавий тартибда тузилган далолатнома билан тасдиқланиши лозим (тўловга киритилмаганига қарши даъво).

Тўлов муддати тақдим этилганда, тақдим этилганидан кейин муайян вақтда, тузилганидан кейин муайян вақтда ёки муайян кунда келадиган векселлар пули тўланмагани юзасидан даъво вексель пули тўланиши керак бўлган кундан кейинги икки иш кунидан бирида билдирилиши лозим.

Тўловчи тўловларни тўхтатиб қўйган ёки қарзни тўловчининг мол-мулки ҳисобидан ундириш жараёни натижа бермаган ҳолларда вексель ушловчи векселни пул тўлаш учун тўловчига тақдим этганидан ва даъво билдирганидан кейингина ўз ҳуқуқларини амалга ошириши мумкин.

Вексель берувчи вексель бўйича пул тўлашга қодир эмас деб эълон қилинган тақдирда вексель ушловчи ўз ҳуқуқларини амалга ошириши учун суд тўловчининг тўловга лаёқатсизлигини эълон қилиш тўғрисида чиқарган ажримни тақдим этиши kifоя.

Вексель берганлар, шунингдек уни индоссаментлаганларнинг барчаси вексель ушловчи олдида биргаликда жавобгар ҳисобланадилар.

Вексель ушловчи ана шу шахсларнинг ҳаммасига, уларнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида ва ҳаммаларига биргаликда даъво билдириш ҳуқуқига эга. Бунда у юқоридаги шахслар ўз зиммаларига мажбурият олишлари олдинма-кетинлигига риоя этишга мажбур эмас.

Вексель пулини тўлаб, унга имзо чеккан ҳар бир шахс ҳам худди шундай ҳуқуқларга эга бўлади.

Мажбурият олганларнинг бирига билдирилган даъво, ҳатто бошқалари биринчи жавобгардан кейин мажбурият олган бўлсалар ҳам, уларга даъво билдирилишига тўскинлик қилмайди.

Вексель ушловчи ўзи даъво билдирган шахслардан қуйидагиларни талаб қилиши мумкин:

- векселнинг фонзлар билан тўланмаган суммаси, агар улар шарглашилган бўлса;
- тўлов муддати келган кундан бошлаб, Марказий банкнинг ҳисоб ставкаси миқдорида фонзлар;
- даъво билдириш чиқимлари, билдирувнома юбориш чиқимлари, шунингдек бошқа чиқимлар;
- тўлов муддати келган кундан бошлаб Марказий банкнинг ҳисоб ставкасининг ярмига тенг миқдорда пеня.

Агар вексель тўлов муддати келмасидан аввал тақдим этилса, вексель суммасидан ҳисоб фонзи ушлаб қолинади. Бу ҳисоб фонзи расмий ҳисоб ставкаси (банк ставкаси)га мувофиқ ҳисобланади.

Вексель пулини тўлаган шахс ўзи олдида жавобгар бўлган шахслардан қуйидагиларни талаб қилишга ҳақли:

- ўзи тўлаган бутун сумма;
- кўрсатилган суммага у пул тўлаган кундан бошлаб, Марказий банкнинг ҳисоб ставкаси миқдорида ҳисоблаб қўшилган фонзлар;
- қилган харажатлари суммаси.

Даъво билдирилган ёки билдирилиши мумкин бўлган ҳар бир жавобгар шахс у пул тўлаганидан кейин ўзига даъво қилинган вексель ҳамда тўлов ўтгани тўғрисида тилхат берилишини талаб қилиши мумкин.

Вексель пулини тўлаган ҳар бир индоссант ўзининг ва ўзидан кейинги индоссантларнинг индоссаментларини ўчириб ташлаши мумкин.

«Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ, «Асосий воситалар сотилиши ва бошқача реализацияси» деган 47-ҳисобварақ ва «Бошқа активлар сотилиши» деган 48-ҳисобварақ билан корреспонденцияда харидор (буюртмачи)ларга тақдим этилган ҳисоб-китоб ҳужжатлари суммасига дебетланади. «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ пул маблағлари, ҳисоб-китоблар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда, келиб тушган тўловлар, олинган бўнақлар бўйича суришиш суммалари ва ш.к. ҳажмида кредитланади. Агар олинган ва харидор (буюртмачи) қарзини таъминлайдиган векселда фойз қўшилиши кўзда тутилган бўлса, у ҳолда мазкур қарз тўланишига қараб «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ дебети ва «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ кредитига (қарзни қайтариш учун ўтказилган суммага) ҳамда «Фойдалар ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ кредитига (фойзлар ҳажмида) тегишли ёзувлар киритилади.

«Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб харидор (буюртмачи)ларга тақдим этилган ҳар бир тўловнома бўйича, режалаштирилган тўловларга доир ҳисоб-китоблар таҳлилий ҳисоби эса ҳар бир харидор ва буюртмачи бўйича юритилади. Бунда таҳлилий ҳисоб юритилиши харидор ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар бўйича қарздорлик тўғрисидаги маълумотлар олиншини таъминлаш лозим. Булар қуйидагилар билан таъминлашини керак: пул маблағлари тушиш муддати ҳали келма-

ган векселлар; банкларда дисконтланган (хисобга олинган) векселлар; пул маблаглари муддатида келиб тушмаган векселлар.

83-§. Даъволар бўйича ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби юритиш тартиби

Даъволар бўйича ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ маҳсулот етказиб берувчилар, пудратчилар, транспорт хизматлари кўрсатувчи ва бошқа ташкилотларга билдирилган даъволар, шунингдек улардан талаб қилинган ва эътироф этилган (ёки солинган) жарималар, пенялар ҳамда бурдсизлик тўловлари (неустойкалар) юзасидан ҳисоб-китоблар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

«Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақнинг дебет қисмида, хусусан, қуйидагича даъволар юзасидан ҳисоб-китоблар қайд этилади:

▪ маҳсулот етказиб берувчилар, пудратчилар ва транспорт ташкилотларига — уларнинг тўловномалари текшириляётганда (тўловномалар акцептланганидан кейин) нархлар ва тарифлар шартномаларда шартлашилганидан ёки нархномаларда кўзда тутилганидан фарқ қилиши, шунингдек арифметик хатолар борлиги аниқланган ҳолатлар бўйича — «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақ билан корреспонденцияда ёки агар маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар тақдим этган тўловномаларда нархлар ошириб кўрсатилгани ёхуд арифметик хатолар борлиги товар-моддий бойликлар ёки харажатлар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақларга тегишли ёзувлар киритиб бўлинганидан (маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар фактуралаган нархлар ва ҳисоблаган рақамлар асосида) кейин аниқланган бўлса, ишлаб чиқариш захиралари, товарлар ва тегишли харажат-

лар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда;

▪ корхона материалларини қайта ишловчи ташкилотларга ҳам, материал ва маҳсулот етказиб берувчиларга ҳам — етказиб берилган товарлар сифати андозаларга, техник шартларга, буюртмага мос эмаслиги аниқланган ҳолларда — «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ билан корреспонденцияда;

▪ маҳсулот етказиб берувчилар, пудратчилар ва транспорт ташкилотларига — йўлдаги юк камомади табиий камайиш меъёрларидан ортиб кетган ҳолларда — «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ билан корреспонденцияда;

▪ маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчиларнинг айби билан йўл қўйилган брак ва бекор туриб қолишлар учун — тўловчилар эътироф этган ёки ҳакамлар суди қарори билан белгиланган суммаларда — ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда;

▪ банк муассасаларига — корхона тўловномалари асосида янглишиб ҳисобдан чиқарилган (ўтказилган) суммалар бўйича — пул маблағлари, банкларнинг кредитлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда;

▪ шартномавий мажбуриятларни бажармагани учун тўловчилар эътироф этган ёки ҳакамлар суди ҳукми билан тасдиқланган ҳажмларда маҳсулот етказиб берувчилар, пудратчилар, харидорлар, буюртмачилар, транспорт билан боғлиқ ва бошқа хизматлардан фойдаланувчилардан ундирилувчи жарималар, пенялар, бурдсизлик тўловлари (неустойкалар) бўйича (билдирилган даъволар суммалари, агар уларни тўловчилар эътироф этмаган бўлса, ҳисобга олинмайди) — «Фойдалар ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ билан корреспонденцияда.

«Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақ келиб тушган тўловлар суммасига пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда кредитланади. Ундирилиши мумкин эмаслиги кейинроқ аниқланган суммалар, одатда, «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақ дебети бўйича ҳисобга олиш учун чиқарилган ҳисобварақларига қайтарилади.

«Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақ юзасидан тахлилий ҳисоб ҳар бир дебитор ва алоҳида даъволар бўйича юритилади.

84-§. Маҳсулот етказиб бериш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш учун буюртмачилардан олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисобини юритиш тартиби

Буюртмачилардан олинган бўнақлар бўйича бухгалтерия ҳисоби «Олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 64-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ моддий бойликлар етказиб бериш ёки ишлар бажариш бўйича ҳисоб-китобларга, шунингдек буюртмачиларга қисман тайёр маҳсулот ва ишлар ҳақини тўлашга доир маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Олинган бўнақлар, шунингдек қисман тайёр маҳсулот ва ишлар бўйича тўланган ҳақ суммалари «Олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 64-ҳисобварақнинг кредит қисмида пул маблағларини ҳисобга олиш ҳисобварақлари билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Қисман тайёр маҳсулот ва ишлар бўйича олинган, харидор (буюртмачи) тўлик тайёр қилиб етказиб берилган буюмлар, материаллар ва бажарилган ишлар учун тўловномалар тақдим этганда ҳисобга олинган тўлов ва бўнақ маблағлари «Олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 64-ҳисобварақнинг дебет қисмида ва «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақнинг кредит қисмида ёки сотув ҳисоби юритилиши тартибига қараб,

«Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади.

«Олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 64-ҳисобварақ юзасидан тахлилий ҳисоб ҳар бир кредит бўйича юритилади.

85-§. Корхоналарда мол-мулкни ва шахсни суғурта қилиш бўйича ҳисоб-китоблар ҳисоби

Корхоналарда мол-мулкни ва шахсни суғурта қилиш бўйича ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Мулкний ва шахсий суғуртага доир ҳисоб-китоблар» деган 65-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхона мол-мулки ва ходимларинин суғурта қилиш бўйича ҳисоб-китоблар (ижтимоий суғурта ва ижтимоий таъминот, тиббий суғурта бўйича ҳисоб-китоблардан ташқари) тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Бунда корхона суғурталовчи бўладиган ҳолатлар кўзда тутилмоқда.

Суғурта тўловларининг ҳисобланган суммалари «Мулкний ва шахсий суғуртага доир ҳисоб-китоблар» деган 65-ҳисобварақнинг кредит қисмида ишлаб чиқариш харажатлари (муомала чикимлари) ёки суғурта тўловларининг бошқа манбалари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Суғурта тўловлари суммаларининг суғурта ташкилотларига ўтказилиши «Мулкний ва шахсий суғуртага доир ҳисоб-китоблар» деган 65-ҳисобварақнинг дебет қисмида пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Суғурта ҳолатлари бўйича йўқотишлар (ишлаб чиқариш захиралари, тайёр маҳсулот, бошқа моддий бойликлар ва шу кабиларнинг йўқ қилиниши ва бузилиши) ишлаб чиқариш захираларин, асосий воситалар ва бошқалар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар кредитидан «Мулкний ва шахсий суғуртага доир ҳисоб-китоблар» деган 65-ҳисобварақнинг дебетига ўтказилади. 65-ҳисобварақ де-

бетида корхона ходимини суғурталаш шартномаси бўйича тўланиши керак бўлган суғурта қопламасининг суммаси ҳам «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттирилади. Суғурта шартномаларига мувофиқ корхона суғурта ташкилотларидан олган суғурта қопламаларининг суммаси «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақнинг ёки «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақнинг дебет қисмида ва «Мулкий ва шахсий суғуртага доир ҳисоб-китоблар» деган 65-ҳисобварақнинг кредит қисмида қайд этилади. Суғурта ҳолатлари натижасида юз берган, лекин суғурта қопламалари билан компенсацияланмайдиган йўқотишлар «Мулкий ва шахсий суғуртага доир ҳисоб-китоблар» деган 65-ҳисобварақнинг кредитидан «Давр харажатлари» деган 26-ҳисобварақ дебетига ҳисобдан ўчирилади.

«Мулкий ва шахсий суғуртага доир ҳисоб-китоблар» деган 65-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб суғурта қилувчилар ҳамда алоҳида суғурта шартномалари бўйича юритилади.

86-§. Бюджетдан ташқари турли фондларга тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисобини юритиш тартиби

Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича бухгалтерия ҳисоби «Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 67-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхона бюджетдан ташқари турли фондларга ўтказадиган тўловлар бўйича давлат органлари билан ҳисоб-китоблар (ижтимоий суғурта ва ижтимоий таъминот, тиббий суғурта бўйича ҳисоб-китоблардан ташқари) тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун хизмат қилади.

Бюджетдан ташқари фондларга тўловларни ҳисоблаш ва ўтказиш тартиби республика қонунлари ва бошқа меъёрий ҳужжатлари орқали тартибга солинади.

«Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 67-ҳисобварақ бюджетдан ташқари фондларга тўланиши керак бўлган суммалар ҳажмида, харажатлар ёки бошқа манбалар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда кредитланади ва пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлардан бу фондларга амалда ўтказилган суммалар ҳажмида дебетланади.

«Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 67-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб корхона пул тўлайдиган бюджетдан ташқари ҳар бир фонд бўйича юритилади.

87-§. Бюджетга тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисобини юритиш тартиби

Бюджетга тўловлар бўйича бухгалтерия ҳисоби «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақда юритилади. Ушбу ҳисобварақ корхона ва шу корхонанинг ходимлари тўлайдиган солиқлар бўйича бюджет билан ҳисоб-китоблар тўррисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

«Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 68-1 «Даромад (фойда) солиғи»;
- 68-2 «Жисмоний шахсларнинг даромадидан олинadиган солиқ»;
- 68-3 «Қўшилган қиймат солиғи»;
- 68-4 «Акциз солиғи бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 68-5 «Ер остидан фойдаланиш солиғи бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 68-6 «Экология солиғи бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 68-7 «Сув ресурсларидан фойдаланиш солиғи бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 68-8 «Мол-мулк солиғи»;

- 68-9 «Ер солиғи»;
- 68-10 «Реклама солиғи» ва бошқалар.

Даромад солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китоблар ҳисоби «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ таркибидаги «Даромад (фойда) солиғи» деган 68-1 сонли алоҳида илова ҳисобварақда юритилади. Белгиланган тартибда ҳисобланган солиқ «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ, «Даромад (фойда) солиғи» деган 68-1 илова ҳисобварақда «Фойдани ишлатиш» деган 81-ҳисобварақ, «Ҳисобланган ва тўланган даромад (фойда) солиғи» деган илова ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттирилади. Солиқ суммаси ўтказилиши «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ, «Даромад (фойда) солиғи» деган 68-1 илова ҳисобварақ дебетида ва «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ кредитида қайд этилади.

Акциз солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китоблар ҳисоби «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ таркибидаги «Акциз солиғи бўйича ҳисоб-китоблар» деган 68-4-илова ҳисобварақда юритилади. Акциз солиғининг ҳисобланган ва бюджетга ўтказилиши керак бўлган суммаси «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ дебетида ва «Акциз солиғи бўйича ҳисоб-китоблар» деган 68-4-илова ҳисобварақ кредитида акс эттирилади. Бюджетга ўтказилган акциз солиғи суммалари «Акциз солиғи бўйича ҳисоб-китоблар» деган 68-4-илова ҳисобварақ дебетида тегишли ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади. Акциз маркалари олинганда «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақ дебетида ва «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ кредитига бухгалтерия ёзувлари киритилади. Тамғаланган (маркировкали) маҳсулот жўнатилишига қараб бухгалтерия ёзувлари «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ дебетида ва «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақ кредитида қайд этиб борилади.

Мол-мулк солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китоблар бухгалтерия ҳисоби «Бюджет билан ҳисоб-китоб-

лар» деган 68-хисобварақ таркибидаги «Мол-мулк солиғи» деган 68-8 илова хисобварақда юритилади. Бу илова хисобварақнинг кредит қисмида хисобланган солиқ суммаси «Давр харажатлари» деган 26-хисобварақ билан корреспонденцияда қайд этилади. Амалда бюджетга ўтказилган мол-мулк солиғи суммаси бухгалтерия ҳисобида «Бюджет билан хисоб-китоблар» деган 68-хисобварақ таркибидаги «Мол-мулк солиғи» деган 68-8 илова хисобварағи дебетида ва «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-хисобварақ кредитида қайд этилади.

Юридик шахсларнинг экология солиғи бўйича бюджет билан хисоб-китоблари бухгалтерия ҳисоби «Бюджет билан хисоб-китоблар» деган 68-хисобварақ таркибидаги «Экология солиғи бўйича хисоб-китоблар» деган 68-6 сонли алоҳида илова хисобварақда юритилади. Ҳисобланган экология солиғи суммаси «Экология солиғи бўйича хисоб-китоблар» деган 68-6-илова хисобварағи кредитида ва «Давр харажатлари» деган 26-хисобварақ таркибидаги тегишли илова хисобварақ дебетида акс эттирилади. Тўланган солиқ суммаси «Бюджет билан хисоб-китоблар» деган 68-хисобварақ таркибидаги «Экология солиғи бўйича хисоб-китоблар» деган 68-6-илова хисобварағи дебетида ҳамда «Ҳисоб-китоб хисобварағи» деган 51-хисобварағи кредитида акс эттирилади.

Юридик шахсларнинг сув ресурсларидан фойдаланиш солиғи бўйича бюджет билан хисоб-китоблари ҳисоби «Бюджет билан хисоб-китоблар» деган 68-хисобварақ таркибидаги «Сув ресурсларидан фойдаланиш солиғи бўйича хисоб-китоблар» деган 68-7-сонли алоҳида илова хисобварақда юритилади. Ҳисобланган солиқ суммаси ҳар ойда «Давр харажатлари» деган 26-хисобварақ дебетида ва «Сув ресурсларидан фойдаланиш солиғи бўйича хисоб-китоблар» деган 68-7-илова хисобварағининг кредит қисмида қайд этилади ҳамда бюджетга ўтказилган солиқ суммалари «Сув ресурсларидан фойдаланиш солиғи бўйича хисоб-китоблар» деган 68-7-илова хисобварағининг дебет

қисмида ва «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобваранининг кредит қисмида ҳисобга олинади.

«Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб солиқларнинг турлари бўйича юритилади.

88-§. Ижтимоий суғурта ва ижтимоий таъминот бўйича ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби юритиш тартиби

Ижтимоий суғурта бўйича ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Ижтимоий суғурта ва таъминотга доир ҳисоб-китоблар» деган 69-ҳисобварақда юритилади. Бу ҳисобварақ корхона ходимларини давлат ижтимоий суғуртаси, пенсия таъминоти ва тиббий суғурта билан таъминлаш учун ажратмалар бўйича қилинадиган ҳисоб-китоблар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштиришга мўлжалланган.

Ижтимоий суғурта ва таъминотга ажратмалар ўтказиш тартиби тегишли қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар билан бошқарилади.

«Ижтимоий суғурта ва таъминот бўйича ҳисоб-китоблар» деган 69-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 69-1 «Ижтимоий суғурта бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 69-2 «Пенсия таъминоти бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 69-3 «Тиббий суғурта бўйича ҳисоб-китоблар».

«Ижтимоий суғурта бўйича ҳисоб-китоблар» деган 69-1-илова ҳисобварақда корхона ходимларининг давлат ижтимоий суғуртаси учун ажратмалар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисоби юритилади.

«Пенсия таъминоти бўйича ҳисоб-китоблар» деган 69-2-илова ҳисобварақда корхона ходимларининг пенсия таъминоти учун ажратмалар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисоби юритилади.

«Тиббий суғурта бўйича ҳисоб-китоблар» деган 69-3-илова ҳисобварақда корхона ходимларининг тиббий суғуртаси учун ажратмалар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисоби юритилади.

«Ижтимоий суғурта ва таъминот бўйича ҳисоб-китоблар» деган 69-ҳисобварақ ходимлар ижтимоий суғурталаниши ва таъминоти, шунингдек уларни тиббий суғурталаш учун ажратмаларнинг тегишли фондларга ўтказилиши керак бўлган суммалари ҳажмида кредитланади. Бунда ёзувлар қуйидаги ҳисобварақлар билан корреспонденцияда киритилади:

▪ иш ҳақи ҳисоблаб ёзилиши аке этган ҳисобварақлар — корхона ҳисобидан қилинадиган ажратмалар қисмида;

▪ «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ — корхона ходимлари ҳисобидан ажратиладиган маблағлар қисмига.

«Ижтимоий суғурта ва таъминот бўйича ҳисоб-китоблар» деган 69-ҳисобварақ дебетида ҳисобланган ажратмаларни тўлаш учун ўтказилган суммалар, шунингдек давлат ижтимоий суғуртаси, пенсия таъминоти, тиббий суғурта учун ажратмалар ҳисобидан тўланадиган суммалар қайд этилади.

89-§. Корхона ходимларига иш ҳақи тўлашга доир ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Корхона ходимларига иш ҳақи тўлашга доир ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақда юригилади. У корхона ходимлари рўйхати-га кирган ва кирмаган ходимлар билан уларга меҳнатга ҳақ тўлаш (барча турдаги иш ҳақи, мукофотлар, нафақалар, ишловчи пенсионерларга пенсиялар ва бошқа тўловлар бўйича), шунингдек шу корхона акциялари ва бошқа

қимматли қорғозлари бўйича даромадлар тўлаш бўйича ҳисоб-китоблар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун хизмат қилади.

«Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақнинг кредит қисмида қуйидаги суммалар қайд этилади:

- ходимларга тўланиши керак бўлган меҳнат ҳақи — ишлаб чиқариш харажатлари (муомала чиқимлари) ва бошқа манбалар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда;
- давлат ижтимоий суғуртаси, пенсияларга ажратмалар ва шунга ўхшаш бошқа суммалар ҳисобидан тўланадиган нафақалар — «Ижтимоий суғурта ва таъминот бўйича ҳисоб-китоблар» деган 69-ҳисобварақ билан корреспонденцияда;
- корхонада иштирок этилгани учун ҳисоблаб ёзилган даромадлар — «Тақсимланмаган фойда (копланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ билан корреспонденцияда (ҳисобот йилидаги фойда ёки аввалги йилларда олиниб, тақсимланмаган фойда ҳисобидан).

«Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақнинг дебет қисмида тўланган иш ҳақи, мукофот, нафақа, пенсия суммалари ва бошқалар, корхона фаолиятида қатнашгани учун берилган даромадлар, шунингдек ҳисобланган солиқлар, ижро ҳужжатлари бўйича тўловлар ва бошқа ушланмалар суммалари қайд этилади.

Ҳисоблаб ёзилган, лекин белгиланган муддатда тўланмаган (олувчилар келмагани туфайли) суммалар «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ дебетидан ва «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақнинг кредит қисмида («Депонентлар билан ҳисоб-китоблар» деган илова ҳисобварақ) акс эттирилади.

«Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ юзасидан тахлиллий ҳисоб корхонанинг ҳар бир ходими бўйича юритилади.

90-§. Корхонада ҳисобдор шахслар билан қилинадиган ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Корхоналар раҳбарлари корхона кассасидан хўжалик эҳтиёжлари, вакил юбориш ва хизмат сафари харажатлари учун ҳисобот топшириш шarti билан нақд суммалар беришлари мумкин. Нақд пул бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси ва Марказий банки йўриқномаларида белгилаб қўйилади.

Корхона ҳисобот топшириш шarti билан берадиган нақд пуллар ҳажми ва муддатини корхона раҳбари белгилайди. Буйруқ ёки ходим ёзган ариза нақд пул бериш учун асос бўлади. Бундай ҳужжатларда бўнак суммаси ва уни олишдан мақсад кўрсатилади. Агар илгари ҳисобот топшириш шarti билан олинган суммалар бўйича қарз қолган бўлса, аввалгилари тўлиқ узилмагунча янги суммалар берилмайди. Ҳисобот топшириш шarti билан берилган нақд пулларни бошқа шахсга бериш қатъиян тақиқланади.

Ҳисобот топшириш шarti билан нақд пул олган шахслар бу пул берилган муддат тугаганидан кейин ёки хизмат сафаридан қайтилган вақтдан сўнг қўпи билан учинчи кун мобайнида узил-кесил ҳисоб-китоб қилиш учун корхона бухгалтериясига олинган суммалардан қандай фойдаланилгани тўғрисида ҳисобот тақдим этишлари шart. Бу ҳисоботга қилинган харажатлар мақсадга мувофиқлигини тасдиқловчи барча зарур ҳужжатлар илова қилиниши лозим.

Бухгалтерия қилинган харажатлар тўғри ва асослилигини текширади, шунингдек арифметик текширув ўтказилади.

Ҳисобот топшириш шarti билан берилган суммалардан қилинган харажатлар қонунийлигини текшираётганда бухгалтер ҳар бир сумма рўпарасига дебетланадиган ҳисобварақлар, илова ҳисобварақлар ва харажат мод-

даларини ёзиб қўяди. Текширилган бўнак ҳисоботларини кейин корхона раҳбари тасдиқлайди.

Агар ҳисобдор шахс ўзи олган суммалардан қандай фойдалангани тўғрисидаги ҳисоботни белгиланган муддатда бухгалтерияга топширмаса, корхона раҳбари мазкур ходим ҳисобот топшириш шарти билан олган пулларни унинг иш ҳақидан ушлаб қолиш тўғрисида кўрсатма беришга ҳақли.

Башарти, ҳисобдор шахс моддий бойликларни бозордан, аҳолидан сотиб олган бўлса, у ҳолда эркин шаклда тузилган далолатнома (маълумотнома) ҳисобот учун асос бўлиши мумкин. Далолатнома (маълумотнома)да хўжалик операцияси баён этилади, харид санаси ва жойи, товар миқдори ва нархи кўрсатилади. Далолатномада сотувчининг паспорт маълумотлари, автомобилнинг давлат рақами ҳамда текширувчи орган хариднинг ҳақиқийлигига ишонч ҳосил қилиши учун керак бўлиши эҳтимоли бор бошқа маълумотлар ҳам кўрсатилиши зарур. Товар шу бозордан сотиб олинганини тасдиқловчи маълумотномани бозорқўмдан ҳам тасдиқлатиш мумкин. Шундан кейин далолатнома (маълумотнома)ни корхона раҳбари тасдиқлайди.

Корхонада ҳисобдор шахслар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби «Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб-китоблар» деган 71-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхона ходимлари билан уларга маъмурий-хўжалик ва операция харажатлари, шунингдек хизмат сафари харажатлари учун ҳисобдорлик остида берилган суммалар бўйича қилинадиган ҳисоб-китоблар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Ҳисобот топшириш шарти билан берилган суммалар «Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб-китоблар» деган 71-ҳисобварақнинг дебет қисмига пул мабларлари ҳисобини юритиш ҳисобварақлари (асосан «Касса» деган 50-ҳисобварақ) билан корреспонденцияда ёзилади. Ҳисобдор шахслар сарфлаган суммалар «Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб-китоблар» деган 71-ҳисобварақнинг

кредит қисмига харажатлар ва сотиб олинган бойликлар суммалари ҳисобга олинадиган ҳисобварақлар ёки қилинган харажатлар турига қараб, бошқа ҳисобварақлар билан корреспонденцияда ёзилади.

Ходимлар белгиланган муддатларда қайтармаган бундай суммалар «Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб-китоблар» деган 71-ҳисобварақнинг кредит қисмида ва «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва йўқотишлар» деган 84-ҳисобварақ дебетида акс эттирилади. Кейинчалик бу суммалар «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва йўқотишлар» деган 84-ҳисобварақдан чиқарилиб, «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ (агар бу суммалар ходимнинг иш ҳақидан ушлаб қолиниши мумкин бўлса) ёки «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ дебетида (бу суммалар ходимнинг иш ҳақидан ушлаб қолиниши мумкин бўлмаган ҳолларда) ёзилади.

«Ҳисобот берадиган шахслар билан ҳисоб-китоблар» деган 71-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб берилган ҳар бир бўнак бўйича юритилади.

91-§. Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар тартиби

Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисоб-варақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхона ходимлари билан қилинадиган ҳисоб-китобларнинг барча турлари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Бунга фақат иш ҳақи бўйича ҳисоб-китоблар, ҳисобдор шахслар ва депонентлар билан ҳисоб-китоблар кирмайди.

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 73-1 «Кредитга сотилган товарлар учун ҳисоб-китоблар»;
- 73-2 «Берилган қарзлар бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 73-3 «Моддий зарар ўрнини қоплаш бўйича ҳисоб-китоблар» ва бошқалар.

«Кредитга сотилган товарлар учун ҳисоб-китоблар» деган 73-1 илова ҳисобварақда корхона ўз ходимларига кредитга сотган товарлар учун улар билан қиладиган ҳисоб-китоблар ҳисоби юритилади.

Кредитга товар харид қилган шахслар ишловчи корхоналар харидорларга ўзлари берган кредит суммаларини товар берган ташкилотларга тўлиқ тўлайдиган бўлсалар, банк тегишли ҳисоб-китоб ҳужжатлари пулини ўтказаятганда бу ҳисоб-китобларни «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисоб-варақнинг дебет қисмида «Банкларнинг ходимлар учун кредитлари» деган 93-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттириладилар. Ходимлардан навбатдаги тўловларни ушлаб қолаётганларида юқорида айтилган корхоналар «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ дебетига «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-

ҳисобварақ билан корреспонденцияда тегишли ёзувларни киритадилар. Шундан сўнг ушлаб қолинган суммалар «ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ кредитида ва «Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақ дебетида қайд этилиб, банк кредитини қайтаришга йўналтирилади.

Ходимларнинг улар кредитга олган товарлар учун қарзини узишида банк кредитидан фойдаланмайдиган корхоналар шу ходимлар ёзиб берган тошширик-мажбуриятномалар асосида уларнинг иш ҳақидан навбатдаги тўлов суммаларини ушлаб қолиб, «Мехнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ дебетига ва «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақнинг кредит қисмига (савдо ташкилотларининг шахсий ҳисобварақлари бўйича) тегишли ёзувларни киритадилар. Ушлаб қолинган суммалар савдо ташкилотига ўтказилишига қараб «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақ пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда дебетланади.

«Берилган қарзлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 73-2 илова ҳисобварақда корхона ходимларига берилган қарзлар (масалан, яқка тартибдаги ва кооператив уй-жой қурилиши, далаҳовлилар сотиб олиш ёки қуриш ва далаҳовлиларни ободонлаштириш, уй-рўзғор буюмлари ва бошқаларни сотиб олиш) бўйича улар билан ҳисоб-китоблар акс эттирилади.

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ дебетида ходимга берилган қарз «Касса» деган 50-ҳисобварақ ёки «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ билан корреспонденцияда қайд этилади. Агар маблағлар ходимга бевосита банк томонидан, корхона олган кредит ҳисобидан берилган бўлса (бу маблағларни аввал корхона ҳисоб-китоб ҳисобварағига киритмай туриб берилган бўлса), у ҳолда «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ дебетига ёзувлар «Ходимлар

учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақ билан корреспонденцияда киритилади.

Қарз олувчи ходимдан келиб тушган тўловлар суммаси «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақнинг кредит қисмига «Касса» деган 50-ҳисобварақ, «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ, «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ билан (қабул қилинган тўлов тартибига қараб) корреспонденцияда ёзилади. Банк кредити сўндирилиши барча ҳолларда «Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақ дебетида ва банкка тегишли суммалар олинган, пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар кредитида қайд этилади.

«Моддий зарар ўрнини қоплаш бўйича ҳисоб-китоблар» деган 73-3 илова ҳисобварақда пул ва товар-моддий бойликлар ходимнинг айби билан кам чиқиши ҳамда талон-ғорож қилиниши натижасида корхонага етказилган моддий зарар ўрнини қоплашга доир ҳисоб-китоблар ҳисоби юритилади.

Айбдор шахслардан ундирилиши керак бўлган суммалар «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақнинг дебет қисмига «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84, «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83 (етишмаётган товар-моддий бойликлар учун), «Ишлаб чиқаришдаги брак» деган 28-ҳисобварақ (брак маҳсулот чиқариш натижасидаги йўқотишлар учун) ва бошқа ҳисобварақларнинг кредитидан ўтказилади.

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ кредитига ёзувлар қуйидаги ҳисобварақлар билан корреспонденцияда киритилади: пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар — киритилган тўловлар суммалари ҳажмида; «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ — иш ҳақидан ушлаб қолинган суммалар ҳажмида; «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва тала-

фотлар» деган 84-хисобварақ — даъво асосизлиги туфайли пул ундиришдан бош тортилган ҳолларда ҳисобдан чиқарилган камомад суммалари ҳажмида.

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-хисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб корхона ходимлари бўйича юритилади.

92-§. Муассислар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Муассислар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-хисобварақда юритилади. Бу ҳисобварақ корхона муассислари (акциядорлик жамияти акциядорлари, хўжалик ширкати ишгирокчилари, кооператив аъзолари ва бошқалар) билан ҳисоб-китобларнинг барча турлари — корхона устав фондига қўйилмалар, даромадларни тўлаш ва бошқалар бўйича маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

«Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-хисобварақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 75-1 «Устав фондига қўйилмалар бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 75-2 «Даромадлар бўйича ҳисоб-китоблар» ва бошқалар.

«Устав фондига қўйилмалар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 75-1-илова ҳисобварақда корхона муассислари устав фондига киритган улушлар бўйича улар билан қилинадиган ҳисоб-китоблар ҳисоби юритилади.

Акциядорлик жамияти ташкил этилаётганида акцияларга обуна бўлган шахслар қарзининг суммаси «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-хисобварақ дебитида «Устав фонди» деган 85-хисобварақ билан корреспонденцияда ҳисобга олинади.

Муассисларнинг қўйилмалари (улушлари) амалда келиб тушганда «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» де-

ган 75-хисобварақ пул маблағлари ҳисоби юритиладиган хисобварақлар билан корреспонденцияда кредитланади. Моддий ва бошқа бойликлар (пул маблағларидан ташқари) корхонага мулк килиб берилаётганида «Муассислар билан хисоб-китоблар» деган 75-хисобварақ кредитига «Асосий воситалар» деган 01-хисобварақ, «Номоддий активлар» деган 04-хисобварақ, ишлаб чиқариш захиралари ҳисоби юритиладиган хисобварақлар билан корреспонденцияда тегишли ёзувлар қайд этилади.

Корхона фойдаланиши учун бино, иншоотлар ва машина-ускуналар берилганда «Муассислар билан хисоб-китоблар» деган 75-хисобварақ кредитига «Номоддий активлар» деган 04-хисобварақ билан корреспонденцияда тегишли маълумотлар ёзилади. Айни вақтда юқорида айтилган бино, иншоот ва машина-ускуналар қиймати «Ижарага олинган асосий воситалар» деган 001-хисобварақ бўйича баланс ҳисобига олинади.

Устав фондига қўйилма (акциялар учун тўлов) сифатида натурал шаклда корхонага мулк килиб берилган мол-мулк иштирокчилар ўзаро келишиб белгилаган баҳода кирим қилинади.

Устав фондига қўйилма (акциялар учун тўлов) сифатида натурал шаклда корхона фойдаланиши учун берилган мол-мулк мазкур мулкдан фойдаланганлик учун тўланадиган ижара ҳақи асосида белгиланадиган баҳода кирим қилинади. Ушбу ижара ҳақи таъсис ҳужжатларида кўрсатилган корхона фаолият юритадиган бутун муддат учун ёки муассислар белгилаган бошқа муддат учун ҳисобланади (агар таъсис ҳужжатларида бошқа ҳолат кўзда тутилмаган бўлса).

Устав фондига қўйилмалар бўйича бошқа турдаги хўжалик ширкатларининг иштирокчилари билан хисоб-китоблар ҳам бухгалтерия ҳисобида айни шу тартибда ақс эттирилади. Бунда «Муассислар билан хисоб-китоблар» деган 75-хисобварақ дебети ва «Устав фонди» деган 85-хисобварақ кредитига таъсис ҳужжатларида эълон қилинган бутун устав фонди ҳажми ёзилади.

Акциядорлик жамияти шаклида ташкил қилинган корхона акциялари биринчи марта жойлаштирилаётганда номинал қийматидан ортиқ баҳода сотиладиган ҳолларда номинал қиймат билан сотув нархи орасидаги фарқ тарзидаги тушум суммаси «Қўшилган сармоя» деган 85-2 ҳисобварақнинг кредит қисмида акс эттирилади.

«Даромадлар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 75-2 илова ҳисобварақда корхона муассисларига даромад тўлаш билан боғлиқ ҳисоб-китоблар ҳисобга олинади. Корхона муассислари ҳисобланувчи ходимларга бериладиган даромадни ҳисоблаш ва тўлаш операциялари ҳисоби «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақда юритилади.

Корхона фаолиятида иштирок этишдан олинган даромадлар ҳисобланиши «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ дебетида (ҳисобот давридаги фойда ёки аввалги йилларда олинган, лекин тақсимланмаган фойда ҳисобига) ва «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади. Даромад тўлаш учун фойда йўқ ёки кам, лекин қонунларга ёки таъсис ҳужжатларига кўра резерв фонди ҳисобидан даромад тўлаш бўйича мажбуриятлар олинган бўлса, даромад ҳисоблаб ёзиш операцияси «Резерв сармоясини» деган 85-3 ҳисобварақ дебети ҳамда «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади.

Ҳисоблаб ёзилган даромад суммалари тўланиши «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ дебетида «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ ёки «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттирилади. Корхона фаолиятида иштирок этганлик учун даромадлар шу корхона маҳсулоти (ишлар, хизматлар) билан тўланаётганда бухгалтерия ҳисобида «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ дебетида «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ билан корреспонденцияда тегишли ёзувлар киритилади.

Корхона фаолиятида иштирок этганлик учун манбанинг ўзида, яъни шу корхонада тўланиши керак бўлган даромадлардан олинadиган солиқ суммаси «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ дебетида ва «Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ кредитида ҳисобга олинади.

«Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб ҳар бир муассис бўйича юригилади. Фақат акциядорлик жамиятларида эгаси номи ёзилмайдиган акциялар эгаси бўлган акциядорлар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби бунга кирмайди.

93-§. Акциядорлик жамиятларида дивидендларни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби

Дивиденд (лот. *dividendus* — тақсимланадиган) — акциядорлик жамияти олган фойданинг акциядорлар умумий йиғилишида қабул қилинган қарорга мувофиқ ҳужжалик йили ёки чорак якунларига кўра акциялар бўйича тақсимланадиган қисми.

Акциядорлик жамияти умумий йиғилишининг қарорига кўра дивидендлар пул маблағлари шаклида ёки бошқа қонуний тўлов воситалари билан тўланиши мумкин.

Дивидендлар акциядорлар ўртасида уларга тегишли акциялар сони ва турига мутаносиб равишда тақсимланади.

Жамият жойлаштирилган акциялар бўйича ҳар чоракда, ҳар ярим йилда ёки бир йилда бир марта дивидендлар тўлаш ҳақида қарор чиқаришга (эълон қилиши) ҳақли (агар қонунларда ёки жамият уставида бошқа ҳолат кўзда тутилмаган бўлса).

Оралик (чораклик, ярим йиллик) дивидендларни тўлаш, акцияларнинг ҳар бир тури бўйича дивидендлар ҳажми ва уларни тўлаш шакли тўғрисидаги қарорни жамият кузатув кенгаши қабул қилади.

Йиллик дивидендларни тўлаш, акцияларнинг ҳар бир тури бўйича берилadиган дивиденд миқдори ва улар-

ни тўлаш шакли тўғрисидаги қарорни жамият кузатув кенгашининг тавсиясига кўра акциядорлар умумий йиғилиши қабул қилади. Йиллик дивидендлар ҳажми жамият кузатув кенгаши тавсия қилганидан кўп ва тўланган оралиқ дивидендлардан кам бўлиши мумкин эмас. Акциядорлар умумий йиғилиши муайян турдаги акциялар бўйича дивидендлар тўламаслик, шунингдек имтиёзли акциялар бўйича дивидендларни қисман тўлаш тўғрисида қарор қабул қилишга ҳақли (имтиёзли акциялар бўйича тўланадиган дивидендлар ҳажми уставда белгиланган бўлади).

Агар оралиқ дивидендлар тўланиши оқибатида акциядорлик жамиятининг молиявий-хўжалик аҳволи анча ёмонлашиши мумкин бўлса, бундай дивидендларни тўлаш тақиқланади.

Дивидендлар жамиятнинг жорий йилдаги соф фойдасидан тўланади. Соф фойданинг солиқлар, бошқа мажбурий ажратма ва тўловлар тўланиб, махсус фондлар шакллантирилганидан кейин жамият ихтиёрида қоладиган қисми дивиденд тўлашга сарфланади.

Муайян турдаги имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар жамиятнинг шундай мақсадлар учун махсус очилган фондлари ҳисобидан тўланиши мумкин.

Йиллик дивидендлар тўлаш санаси жамият уставида ёки акциядорлар умумий йиғилишининг қарори билан белгиланади ҳамда шундай қарор қабул қилинган санадан бошлаб 60 кундан ошмаслиги керак. Оралиқ дивидендлар тўлаш санаси жамият кузатув кенгашининг шундай дивидендлар тўлаш тўғрисидаги қарори билан белгиланади, лекин мазкур сана бу қарор қабул қилинган вақтдан бошлаб 60 кундан кечикмаслиги зарур.

Ҳар гал дивидендлар тўлаш учун жамият кузатув кенгаши дивиденд олиш ҳуқуқига эга шахслар рўйхатини тузади. Оралиқ дивидендлар олиш ҳуқуқига эга шахслар рўйхатига фақат жамият кузатув кенгаши дивидендлар тўлаш тўғрисида қарор қабул қилган санадан камидан 30 кун аввал жамият акциядорлари рўйхатидан ўтган акциядорлар ва номинал акция ушловчилар ёзилиши мумкин.

Йиллик дивидендлар олиш ҳуқуқига эга шахслар рўйхати эса, акциядорларнинг йиллик умумий йиғилишида қатнашиш ҳуқуқи берилган шахслар рўйхати тузилган кунда жамият акциядорлари рўйхатида бўлган акциядорлар ва номинал акция ушловчилардан иборат бўлади.

Дивидендлар берилаётганда биринчи навбатда имтиёзли акциялар бўйича, кейин оддий акциялар учун дивиденд тўланади. Имтиёзли акциялар бўйича олдиндан белгиланган дивидендларни тўлаш учун старли фойда олинган ҳолларда жамият бундай акциялар ушловчиларига дивиденд тўлашдан бош тортишга ҳақли эмас. Агар жамият бундан бош тортса, акциядорлар ўзларига дивиденд тўланишини суд орқали талаб қилишлари мумкин. Башарти жамият олган фойда старли бўлмаса ёки у зарар кўриб ишлаган ҳолларда имтиёзли акциялар бўйича дивидендларни жамият фақат шу мақсад учун ташкил этилган резерв фонди ҳисобидан ва ундаги маблағлар доирасида тўлаши мумкин. Дивидендларни белгиланган даъво муддати тугагунига қадар эгаси ёки унинг қонуний ҳуқуқий вориси ёхуд меросхўри талаб қилиб олмаса, бу дивидендлар акциядорлар умумий йиғилишининг қарорига кўра жамият ихтиёрида қолади.

Давлат ваколат берган орган Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари ҳисобланувчи акциядорлар хоҳишига кўра улар олган дивидендларни белгиланган тартибда, дивиденд ҳисобланган санадаги курс қиймати бўйича эркин конвертацияланадиган валютага айирбошлаб бериши шарт.

Эмитент берган акциядорлар рўйхатидан кўчирма ва акциядорлик жамияти бухгалтериясининг тўланган дивидендлар суммаси ҳамда улар ҳисоблаб ёзилган сана тўғрисидаги маълумотномаси конвертация учун асос бўлиб хизмат қилади.

Акциядорлар рўйхати ёпилгунига қадар унга киририлган инвесторлар дивиденд олиш ҳуқуқига эга. Акциядорлар рўйхати акциядорлар йиғилиши ўтказилиши учун расман эълон қилинган санага 30 кун қолганда ёпилади.

Эмитентнинг айбига кўра дивидендлар акциядорлар умумий йиғилишида белгиланган муддатларда тўланмаса, ана шу тўланмаган ва кам тўланган дивидендлар бўйича пеня ёзилади. Бунда Марказий банк белгилаган такрор молиялаш ставкаларига асосланилади.

Акциядорлик жамияти эълон қилган дивидендлар тўланишини акциядор суд орқали талаб қилишга ҳақли. Агар акциядорлик жамияти тўловдан бош тортса, унга нисбатан қонунда белгиланган тартибда тўловга ноқобиллик ҳолатини бартараф этиш ёки банкрот деб эълон қилиш тартиби қўлланилади.

Қуйидаги ҳолларда жамият акциялар бўйича дивидендлар тўлаш (тўланишини эълон қилиш) тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин эмас:

- жамият устав фонди тўлиқ тўлдирилмагунча;
- дивидендлар тўланадиган вақтда унда тўловга лаёқатсизлик (банкротлик) белгилари бўлса ёки бундай белгилар жамиятда дивидендлар тўланиши натижасида вужудга келиши эҳтимоли туғилса;
- агар жамиятнинг тоза активлари қиймати унинг устав ва резерв фондлари суммасидан кам бўлса.

Жамият дивидендлар ҳажмини эълон қилаётганда улардан солиқ тўланишини ҳисобга олмайди. Очiq турдаги акциядорлик жамияти тўланадиган дивидендлар ҳажми тўғрисидаги маълумотларни улар тўланадиган санага 31 календарь куни қолганда оммавий ахборот воситаларида эълон қилади.

Агар миқдорнинг топшириғига кўра акцияларни инвестиция муассасаси бошқараётган бўлса, акциялар ушловчига дивиденд тўланаётганда инвестиция муассасасига бериладиган ҳақ чегириб қолинади. Бу ҳақ миқдори миқдор билан тузилган шартномада белгилаб қўйилади.

Умумий йиғилиш қарорига кўра дивидендлар устав сармоясини кўпайтиришга йўналтирилиши ёки товар, бошқа акциядорлик жамиятлари, ташкилот ва корхоналардан сотиб олинган қимматли қорозлар ёхуд бошқа қонуний тўлов воситалари шаклида берилиши мумкин.

Аудиторлик текшируви натижалари ва тўлов ҳажмлари тўғрисидаги маълумот оммавий ахборот воситаларида эълон қилинганидан кейингина дивидендлар тўланади. Очик турдаги акциядорлик жамияти бериладиган дивидендлар ҳажми тўғрисидаги маълумотларни дивиденд тўланишига 31 календарь куни қолганда, молиявий-хўжалик йили якунлари бўйича аудиторлик текшируви натижаларини эса ҳисобот йилидан кейинги 1 июлдан кечикмай оммавий ахборот воситаларида эълон қилади.

Дивидендлар фақат муомаладаги акциялар бўйича ҳисобланади, яъни жамият ихтиёрига келиб тушган акциялар учун дивидендлар ёзилмайди.

Акциядорлик жамияти дивидендларни чеклар, тўлов топшириқномалари кўринишида жамғарма банклари орқали, шунингдек акциядор ҳисобидан почта ёки телеграф орқали жўнатиш йўли билан тўлаши мумкин.

Юридик шахсларга тўланадиган дивидендлар ва фоизлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилаган ставкалар бўйича тўлов манбаининг ўзида солиққа тортилади. Давлат облигациялари ва давлат чиқарган бошқа қимматли қоғозлар бўйича дивидендлар ҳамда фоизлар солиқлардан озод қилинади. Ўзбекистон Республикасида дивиденд ва фоизлар олган ҳамда тўлов манбаининг ўзида илгари солиққа тортилган резидент юридик шахс бу суммаларни жами даромаддан чегириб ташлаш ҳуқуқига эга. Бунинг учун унда тўлов манбаи солиқ тўлаганини тасдиқловчи ҳужжатлар бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 1997 йил 5 декабрда чиқарган «Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил учун асосий макроектисодий кўрсаткичлари ва Давлат бюджети прогнози тўғрисида»ги 540-сон қарорнинг 10-бандида белгилаб кўйилишича, юридик ва жисмоний шахслар қимматли қоғозлар муомаласидан дивиденд, қимматли қоғозларнинг харид ва сотув нархлари орасидаги фарқ шаклида олган даромадлар бўйича юридик шахслар 1998 йил 1 январдан, жисмоний шахслар эса 1998 йил 1 июлдан эътиборан солиқ тўлашлари керак.

1997 йил ва кейинги йиллар якунлари бўйича акциядор юридик шахсларга тўланадиган дивидендлар солиққа тортилади.

Қуйидаги дивидендлардан солиқлар ушлаб қолинмайди:

- 1997 йил мобайнида ҳисобланган ва тўланган оралик дивидендлар;
- жисмоний шахсларга 1997 йил якунлари бўйича тўланадиган дивидендлар (асос: Молия вазирлигининг 1998 йил 8 майдаги 30-01-9/103-сон ва Ўзбекистон Республикаси Давлат мулки қўмитасининг 1998 йил 8 майдаги 02-98-сон хати).

Давлатга тегишли акциялар тўпламига ёзилган дивидендлар суммаси тўлов манбаида 15 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади (корхона тўловчи бўлади).

Давлатга тегишли акциялар тўпламига ёзилган дивидендлардан фойдаланиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарорлари қабул қилинган корхоналар солиқлар тўланганидан кейин қолган маблағларнинг 100 фоизини шу қарорларда кўрсатилган мақсадларга йўналтирадilar.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарорлари бўйича маблағ ажратилганидан кейин қолган дивидендлар белгиланган меъёрлар асосида қуйидагича тақсимланади:

- давлатга тегишли акциялар юзасидан ҳисобланган оралик дивидендларни ҳам қўшиб, давлат бюджетига йўналтирилади;
- давлатга тегишли акциялар юзасидан ҳисобланган оралик дивидендларни ҳам қўшиб корхона ихтиёрида қолдирилади ва техник жиҳатдан қайта куролланиш ҳамда таъмирлаш ишларига йўналтирилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 1997 йил 20 октябрда чиқарган «Давлат мулкини давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришдан тушган маблағлардан фойдаланилишини тартибга солиш чора-тад-

бирлари тўғрисида»ги 481-сон қарорнинг 2-бандида белгилаб қўйилишича, давлатга тегишли акциялар тўпламлари бўйича дивиденд кўринишида олинадиган даромадларнинг 50 фоизи 1998 йил 1 январдан бошлаб давлат бюджетига ўтказилади. Бу маблағлар Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадлари ва харажатлари таснифига мувофиқ давлат бюджети даромад қисмининг 23-бўлим, 11-параграфига ўтказилиши лозим (банкдаги ҳисобварақнинг шартли рақами 498).

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1997 йил 29 октябрда 382-сон билан рўйхатдан ўтказган «Юридик шахслардан олинадиган даромад (фойда) солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби тўғрисида»ги йўриқноманинг 36-бандига мувофиқ, дивиденд тўлайдиган юридик шахслар бюджетга солиқни дивиденд тўланган ойдан кейин 5 кун ичида ўтказадилар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти 1998 йил 4 мартда чиқарган «Фонд бозорини янада ривожлантириш ва давлат мулки негизида ташкил этилган акциядорлик жамиятларини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-1939-сон Фармоннинг 3-бандида бундай дейилган: «Давлат корхоналарини акциядорлик жамиятларига айлантириш жараёнида чиқарилган акциялар белгиланган тартибда янги мулкдорларга сотилгунига қадар дастлабки тарзда жойлаштирилган давлат активлари ҳисобланади» ва «акциядорлик жамиятлари дивидендларни устав фондининг дастлабки ҳажмига мувофиқ чиқарилган акциялар бутун суммасига ҳисоблаб қўшади. Бунда дивиденд тўлаш тўғрисида қарор қабул қилингунига қадар давлатга тегишли акцияларнинг сотилмаган қисми ҳам ҳисобга олинади». Шу боис, агар дивиденд олиш ҳуқуқига эга акциядорлар рўйхатини белгилаш учун акциядорлар реестри ёпилган бўлса, у ҳолда:

1) 1998 йил 4 мартгача (яъни Фармон чиққунига қадар), қуйидаги акциялар учун дивидендлар ҳисоблаб қўшилмайди:

- жойлаштирилмаган акциялар, эркин сотув улуши, чет эллик инвесторга тегишли ва бошқа улушлар (давлатга тегишлисидан ташқари);
- реестр ёзилган санагача эмитент эркин сотув улушидан ёки чет эллик инвестор улушидан сотиб олган ҳамда унинг мулки ҳисобланиб (Ўзининг «депо» ҳисобварағида) турган акциялар;
- эмитент меҳнат жамоаси улушидан сотиб олган ва меҳнат жамоаси аъзолари орасида жойлаштирилмаган акциялар.

2) 1998 йил 5 мартдан бошлаб ёки кейинроқ чиқарилган барча акцияларга дивидендлар қўшилади, фақат қуйидаги акциялар бундан мустасно:

- реестр ёзилган санагача эмитент эркин сотув улушидан ёки чет эллик инвестор улушидан сотиб олган ҳамда унинг мулки ҳисобланиб (Ўзининг «депо» ҳисобварағида) турган акциялар;
- эмитент меҳнат жамоаси улушидан сотиб олган ва меҳнат жамоаси аъзолари орасида жойлаштирилмаган акциялар.

Бунда акциядорлар умумий йиғилиши ўтказиладиган санагача акциядорлар реестрида эркин сотиладиган ва хорижий инвесторга тегишли акциялар улушининг сотилмаган қисми эгаси сифатида давлат (яъни, давлат ваколат берган органлар) ёзилган бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1995 йил 29 мартда 133-сон билан рўйхатга олган «Акциядорлик жамиятлари томонидан дивидендларни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби тўғрисида низом»га ҳамда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги 1997 йил 24 октябрда 372-сон билан рўйхатга олган «Корхоналар давлатга тегишли пайлар, акция тўшамлари бўйича дивидендлардан фойдаланишларини назорат қилиш тартиби тўғрисида низом»га мувофиқ, давлатга тегишли акциялар тўшамлари бўйича дивидендлар Давлат мулки қўмитасига ёхуд корхона ёки тармоқ бошқарув органининг илтимосига кўра бу қўмита ваколат берган органга корхонани ривожлантириш ва тех-

ник қайта қуроллантириш учун қайтариладиган қилиб берилади ҳамда тегишли шартномалар билан расмийлаштирилади. Шартномаларга корхонани ривожлантириш ва техник қайта қуроллантириш бизнес режалари илова қилиниши керак. Корхонага берилган дивидендларни қайтариш муддати беш йилдан ошмаслиги лозим.

Давлат мулкани бошқариш ҳуқуқи берилган шахслар давлатга тегишли акциялар тўплами бўйича ҳисобланган ва шартномавий асосда берилган дивидендлардан акциядорлик жамиятлари фойдаланиши билан боғлиқ масалаларда давлат номидан иш тутадилар ва унинг манфаатларини ҳимоя қиладилар.

Молия вазирлиги, Давлат мулки кўмитаси ва Давлат солиқ кўмитаси ўз зиммаларига юклатилган вазифаларга мувофиқ тўлиқ назорат олиб борадилар.

Акциядорлар ўртасида тақсимланиши керак бўлган **СОФ ФОЙДА (СФ) яни даромад (ЯД)дан** қуйидагилар чегириб ташланганидан кейин вужудга келади:

- маҳсулот таннарихи (*Мт*);
- бюджетга тўловлар, бошқа мажбурий ажратмалар ва йиғимлар (*Т*);
- махсус фонд (*МФ*).

$$СФ = ЯД - Мт - Т - МФ$$

Бу ажратмалар ўтказилганидан кейин оддий акциялар бўйича фоиз ҳисобида дивидендлар ҳажми белгиланади (бунда имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар суммаси чегириб қолинади):

$$\text{ДИВИДЕНДЛАР} = \frac{СФ - (Ис \times ИАН) \times Ип : 100\%}{МАС - ИАС} \times 100\%,$$

- бунда *МАС* — муомаладаги акциялар суммаси;
ИАС — имтиёзли акциялар суммаси;
Ис — имтиёзли акциялар сони;
ИАН — имтиёзли акциялар номинали;
Ип — имтиёзли акциялар бўйича акциядорлар умумий йиғилиши белгиллаган қатъий фоиз.

Акция бўйича даромад куйидагича бўлади:

— *имтиёзли акциялар бўйича (ИАН × Ин) : 100%*;

— *оддий акциялар бўйича (Нак × ДИВИДЕНД) : 100%*.

Бухгалтерия ҳисобига мувофиқ молия йили туганидан кейин корхона кўрган соф фойда (зарар) «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ кредитида (фойда) ёки дебитида (зарар) жамланади.

Акциядорлар умумий йиғилиши дивиденд тўлаш ва тўланадиган дивидендлар суммаси хусусида қарор қабул қилганидан кейин куйидаги проводкалар қилинади:

1. Имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар кўшилганда:

▪ *тақсимланмаган (соф) фойда ҳисобидан бўлса:*

«Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ дебити

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ кредити (жисмоний шахс-акциядорлар учун) ёки «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ кредити (юридик шахс-акциядорлар учун);

▪ *резерв сармоя ҳисобидан бўлса:*

«Резерв сармоясига» деган 85-3 ҳисобварақ кредити
«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ кредити (жисмоний шахс-акциядорлар учун) ёки «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ кредити (юридик шахс-акциядорлар учун).

2. Оддий акциялар бўйича дивидендлар кўшилганда:
«Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ дебити

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ кредити (жисмоний шахс-акциядорлар учун) ёки «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ кредити (юридик шахс-акциядорлар учун).

3. Дивидендлар тўланаётганда куйидаги проводкалар қилинади:

▪ қимматли қозғалар (даромад манбаида солиққа тортиладиган қимматли қозғалар) бўйича даромад солиғи суммасига:

«Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ дебети (юридик шахс-акциядорлар учун) ёки «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ дебети (жисмоний шахс-акциядорлар учун)

«Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ кредити;

▪ бюджетга ўтказилаётганда:

«Бюджет билан ҳисоб-китоблар» деган 68-ҳисобварақ дебети

51-ҳисобварақ кредити;

▪ тўланган дивидендлар учун (даромад солиғини чегириб ташлаб):

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» ва «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 73, 75-ҳисобварақлар дебети

50, 51-ҳисобварақлар кредити.

4. Давлатга тегишли акциялар улушига қўшилган дивидендларнинг бир қисми тегишли шартномалар имзоланганидан сўнг корхонани таъмирлаш ва ривожлантириш мақсадлари учун берилганда:

«Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ дебети

«Аниқ мақсадли молниялаш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақ кредити.

94-§. Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисоби «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ

дебитор ва кредиторлар билан амалга ошириладиган, 60 ва 75-хисобварақлар шарҳларида айтилмаган турли операциялар бўйича ҳисоб-китоблар тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Булар, хусусан, турли ташкилотлар (ўқув юртлари, илмий ташкилотлар ва шу кабилар) билан нотижорат тусидаги операциялар; транспорт (темир йўл ва сув хўжалиги) ташкилотларининг чек билан ҳақ тўланадиган хизматлари учун ҳисоб-китоблар; иш ҳақи, мукофот ва шунга ўхшаш бошқа депонентланган суммалар бўйича; ижро ҳужжатлари ёки суд органларининг қарорлари асосида турли ташкилотлар ва алоҳида шахслар фойдасига корхона ходимлари иш ҳақидан ушлаб қолинган суммалар бўйича ва бошқа операциялардир.

«Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-хисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб ҳар бир дебитор ва кредитор бўйича юритилади.

Мазкур журнал-ордерда юқоридагига ўхшаш жадвал шакллари бошқа ҳисобварақлар бўйича тўлдирилади. Булар, яъни:

- 19 «Харид қилинган бойликларга доир қўшидган киймат солиғи»;
- 61 «Берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 63 «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 64 «Олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 67 «Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар»;
- 68 «Бюджет билан ҳисоб-китоблар»;
- 73 «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар»;
- 75 «Муассислар билан ҳисоб-китоблар»;
- 76 «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар»;
- 78 «Шуъба корхоналар билан ҳисоб-китоблар»;
- 79 «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари»;
- 97 «Ижара мажбуриятлари».

8-ЖУРНАЛ-ОРДЕР
«ТУРЛИ ДЕБИТОР ВА КРЕДИТОРЛАР БИЛАН
ҲИСОБВАРАҚЛАР КРЕДИТИ БЎЙИЧА
ҲИСОБ-КИТОБЛАР»

- 09 «Тушумга доир ижара мажбуриятлари»
- 19 «Харид қилинган бойликларга доир қўшилган қий-
мат солиғи»
- 61 «Берилган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар»
- 63 «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар»
- 64 «Олинган бўнақлар бўйича ҳисоб-китоблар»
- 67 «Бюджетдан ташқари тўловлар бўйича ҳисоб-ки-
тоблар»
- 68 «Бюджет билан ҳисоб-китоблар»
- 73 «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан
ҳисоб-китоблар»
- 75 «Муассислар билан ҳисоб-китоблар»
- 76 «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-ки-
тоблар»
- 78 «Шуъба корхоналар билан ҳисоб-китоблар»
- 79 «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари»
- 97 «Ижара мажбуриятлари»
- 19 __йил «__» _____ учун.

7-қайднома, 2-ишлов жадвали, депонентга қўйилган иш ҳақи рўйхати ва бошқалар юқоридаги ҳисобварақлар бўйича маълумотлар манбаи бўлиб хизмат қилади.

68, 78, 79-ҳисобварақларнинг таҳлилий маълумотлари

Таҳлилий ҳисоб моддалари номи	Ой бошидаги сальдо		Ойлик оборотлар		Ой охиридаги сальдо	
	дебет	кредит	дебет	кредит	дебет	кредит
68-ҳисобвараққа						
Жами						
78-ҳисобвараққа						
Жами						
79-ҳисобвараққа						
Жами						

Журнал-ордер 199__ йил «__» _____ да тўлдирилди.

Ижрочи _____
Ф.И.О. (имзо)

Бош бухгалтер _____
Ф.И.О. (имзо)

2-ИШЛОВ ЖАДВАЛИ
ДЕБИТОР ВА КРЕДИТОРЛАР БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАР ТАҲЛИЛИЙ
ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВАРАҚЧАЛАРИ

Операция мазмуни	Ой бошидаги сальдо		Дебет бўйича оборотлар куйидаги ҳисобварақлар кредитига							Дебет бўйича жами	Кредит бўйича оборотлар куйидаги ҳисобварақлар дебетига											Кредит бўйича жами	Ой охиридаги сальдо			
	дебет	кредит	19	47	51	80	№_	№_	№_		№_	19	26	46	47	48	70	75	80	81	№_		№_	№_	дебет	кредит
	Ҳисобварақ																									
Жами																										
	Ҳисобварақ																									
Жами																										
	Ҳисобварақ																									
Жами																										

95-§. Ички хўжалик ҳисоб-китоблари ҳисобини юритиш тартиби

Ички хўжалик ҳисоб-китобларининг бухгалтерия ҳисоби «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» деган 79-ҳисоб-варақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корxonанинг алоҳида балансга чиқарилган (баланс ички ҳисоб-китоблари) филиаллари, ваколатхоналари, бўлимлари ва бошқа алоҳида бўлинмалари билан барча турдаги ҳисоб-китобларга доир маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Булар, хусусан: ажратилган мулк; ўзаро моддий бойликлар бериш; махсулот сотиш; умумий бошқарув фаолияти бўйича харажатларни бериш; бўлинмалар ходимларига иш ҳақи тўлаш; фондлар бўлинмаларга берилмасдан, корхона балансида ҳисобга олинмаган ҳолларда истеъмол ва харажатлар фондлари ҳисобидан чиқимлар бўйича ҳисоб-китоблар ва шу кабилар.

«Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» деган 79-ҳисоб-варақда акс эттириладиган ҳисоб-китоблар ҳисоби 9-журнал-ордерда юритилади.

Унинг амалда асосий ҳисобланувчи биринчи бўлимида мазкур ҳисобварақ кредити бўйича оборотлар дебетланадиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади, «Тахлилий маълумотлар» бўлимида эса ички хўжалик ҳисоб-китоблари ҳаракати ҳамда уларнинг тегишли ҳисобот давридаги қолдиғи ҳар бир алоҳида хўжалик бўйича кўрсатилади.

79-ҳисобварақ кредити бўйича оборотлар корреспонденциядаги ҳисобварақлар бўйича («Касса» деган 50-ҳисобварақ ва «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ дебети билан корреспонденциядаги суммалардан ташқари) тегишли бирламчи ҳужжатлар маълумотларида ифодаланади. 50 ва 51-ҳисобварақлар дебети билан корреспонденциядаги суммалар 1 ва 2-қайдномалар маълумотлари бўйича ойлик яқунлар сифатида кўрсатилади.

«Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» деган 79-ҳисоб-варақ таркибида қуйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 79-1 «Ажратилган мулк бўйича»;
- 79-2 «Жорий операциялар бўйича» ва бошқалар.

«Ажратилган мулк бўйича» деган 79-1 илова ҳисоб-варақда корхонанинг алоҳида балансга чиқарилган филиаллари, ваколатхоналари, бўлимлари ва бошқа алоҳида бўлинмалари билан уларга берилган асосий ҳамда оборот маблағлари бўйича ҳисоб-китобларнинг аҳволи ҳисобга олинади. Бундай корхоналарга ажратилган мулк бош корхона томонидан «Асосий воситалар» деган 01-ҳисобварақ ва бошқа ҳисобварақлардан «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» деган 79-ҳисобварақ дебетига ҳисобдан ўчирилади. «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» деган 79-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб корхонада алоҳида балансга чиқарилган ҳар бир бўлинма бўйича юритилади. Корхона бундай бўлинмаларга ажратган мулк мазкур бўлинмалар томонидан «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» деган 79-ҳисобварақ кредитидан «Асосий воситалар» деган 01 ва бошқа ҳисобварақлар дебетига ўтказиш йўли билан ҳисобга олинади. «Жорий операциялар бўйича» деган 79-2 илова ҳисобварақда корхона ўзининг алоҳида балансга чиқарилган филиаллари, ваколатхоналари, бўлимлари ва бошқа алоҳида бўлинмалари билан олиб борадиган бошқа барча ҳисоб-китобларнинг аҳволи қайд этиб турилади.

Корхона балансида хўжалик доирасидаги ҳисоб-китоблар аке эттирилмайди. «Ички хўжалик ҳисоб-китоблари» деган 79-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб корхонанинг алоҳида балансга чиқарилган филиаллари, ваколатхоналари, бўлимлари ва бошқа алоҳида бўлинмалари бўйича юритилади.

96-§. Корхонада олинган фойда ва зарарнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

Олинган фойда ва кўрилган зарарнинг бухгалтерия ҳисоби «Фойдалар ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхона ҳисобот йилида олиб борган фаолиятнинг пировард молиявий натижаси-

ни шакллантиришга доир маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

«Фойдалар ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ таркибида куйидаги илова ҳисобварақлар очилади:

- 80-1 «Маҳсулот, товарлар, ишлар ва хизматларни сотишдан кўрилган фойда (зарар)»;
- 80-2 «Давр харажатлари»;
- 80-3 «Операцияларга доир даромад ва тушумлар»;
- 80-4 «Молиявий фаолиятдан кўрилган фойда ва зарарлар»;
- 80-5 «Фавқулодда фойда ва зарарлар».

«Маҳсулот, товарлар, ишлар ва хизматларни сотишдан кўрилган фойда (зарар)» деган 80-1 илова ҳисобварақ «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилгани» деган 46-ҳисобварақ билан корреспонденцияда тайёр маҳсулот, ярим тайёр маҳсулотлар, харид қилинадиган товарларни сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан олинган молиявий натижани акс эттириш учун хизмат қилади. Савдо ташкилотлари бу илова ҳисобвараққа сотиб олиниб, кейин сотилган товарлар бўйича савдо устамаси (яъни даромад)ни киритадилар.

«Давр харажатлари» деган 80-2 илова ҳисобварақда «Давр харажатлари» деган 26-ҳисобварақдан ўтказилган ҳамда 26-ҳисобварақда бўлгани каби тегишли илова ҳисобварақлар бўйича сотув харажатлари, маъмурий чиқимлар ва операцияларга доир бошқа харажат ҳамда зарарларга қараб тақсимланадиган чиқимлар акс эттирилади.

«Операцияларга доир даромад ва тушумлар» деган 80-3 илова ҳисобварақ «Харажатлар таркиби тўғрисида низом»да кўзда тутилган даромадлар ҳисобини юритиш учун мўлжалланган. Тахлилий ҳисоб куйида кўрсатилган харажатлар бўйича ташкил қилинади:

- ундириб олинган ёки қарздор эътироф этган жарималар, пенялар, бурдсизлик тўловлари (неустойкалар) ҳамда хўжалик шартномаси шартларини

бузганлик учун бошқа жазо турлари, шунингдек етказилган зарар ўрнини қоплашга доир даромадлар. Бундай даромадлар ҳисоби ҳисоб-китоблар ёки пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда олиб борилади;

▪ аввалги йилларда олиниб, ҳисобот йилида аниқланган фойда. Бунга, хусусан, аввалги йилда олинган ва сарфланган моддий бойликлар, кўрсатилган хизматлар бўйича қайта ҳисоб-китоб қилиш натижасида маҳсулот етказиб берувчилардан тушган суммалар; аввалги йили сотилган маҳсулот бўйича қайта ҳисоб-китоб қилиш натижасида харидорлар ва буюртмачилардан олинган суммалар ҳамда шунга ўхшаш бошқа моддалар киради. Бундай турдаги фойда пул маблағлари ёки тегишли ҳисоб-китоблар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақларнинг дебет қисми билан корреспонденцияда акс эттирилади;

▪ ишлаб чиқариш ва маҳсулот сотиш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) билан бевосита боғлиқ бўлмаган операциялардан рента даромади сифатида олинадиган бошқа даромадлар, корхоналар ҳузуридаги ошхоналардан келадиغان тушумлар, ёрдамчи хизматлар келтирадиган даромадлар. Шу бўлимнинг ўзида идишларга доир операциялардан олинадиган даромадлар ҳам акс эттирилади. Буларга қуйидагилар киради: янги идишнинг нархномадаги баҳоси билан харидорлар идишни қайтараётгандаги топшириш баҳоси ўртасидаги фарқ; маҳсулот етказиб берувчи гаров нархи белгиланган идишларни қирим қилаётганда уларнинг гаров қиймати билан амалда белгиланган қиймати (ёки харидорлар идишни қайтараётганда камомад ўрнини қоплаш учун тўлайдиган қиймат) орасидаги фарқ; идиш тўловчи ташкилотлар идишларни ва идиш материалларини топшириши пайтида (харид нархидан юқори баҳода) идишлар қиймати орасидаги фарқ; кўп мартаба ишлатиладиган идишлар тузатилиши

хамда эскириши муносабати билан маҳсулот етказиб берувчи кўтарадиган чиқимларни қоплаш учун унга тўланадиган суммалар;

- корхона асосий фондлари ва бошқа мол-мулкни сотишдан олинган даромад;

- даъво муддати тугаган кредиторлик ва депонентлик қарзларини ҳисобдан чиқариш натижасида олинган даромадлар;

- операцияларга доир бошқа даромадлар. Бунга операцияларга доир даромадлар (асосий фаолиятдан олинадиган ва юқорида айтиб ўтилмаган даромадлар)нинг барча турлари киради.

«Молиявий фаолиятдан кўрилган фойда ва зарарлар» деган 80-4 илова ҳисобварақда корхона молиявий фаолияти натижасида келиб чиқадиган даромад ва харажат (зарар)лар алоҳида-алоҳида акс этирилади. Буларга қуйидагилар киради:

- сармоя трансфертидан олинган даромад ва роялти;

- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва ундан ташқарида бошқа корхоналар фаолиятида улушбай асосида иштирок этишдан олинган даромадлар, корхонага тегишли акциялар бўйича дивидендлар ҳамда облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар бўйича даромадлар;

- мулкни узоқ муддатли ижарага беришдан олинган даромад;

- валюта ҳисобварақлари, шунингдек хорижий валютадаги операциялар бўйича мусбат курс тафовутлари;

- қимматли қоғозларга, шуъба корхоналар ва бошқаларга йўналтирилган маблағларни қайта баҳолашдан олинган фойда;

- молиявий фаолият натижасида олинган бошқа даромадлар. Ушбу моддага юқоридагиларда айтиб ўтилмаган, молиявий фаолият натижасида олинадиган даромадлар киради;

- банк кредитлари бўйича Ўзбекистон Марказий банки белгилаган ҳисоб ставкаси доирасидаги ва ундан юқори ҳажмдаги тўловлар; маҳсулот етказиб берувчиларнинг кредитлари бўйича фойзаларни тўлаш харажатлари;
- узоқ муддатга ижарага олинган мулк учун фойзалар тўлаш харажатлари;
- хорижий валюта билан операциялар бўйича манфий курс тафовутлари ва зарар;
- қўйилган (қимматли қоғозлар, шуъба корхоналар ва бошқаларга йўналтирилган) маблағларни қайта баҳолаш натижасида аниқланган зарар;
- акциялар, облигациялар, векселлар ва бошқа қимматли қоғозларни чиқариш ва тарқатиш билан боғлиқ харажатлар. Бунга бланклар сотиб олиш, уларни тарқатганлик учун банкка воситачилик ҳақи тўлаш каби харажатлар киради;
- Молиявий фаолият билан боғлиқ, юқорида айтиб ўтилмаган бошқа харажатлар.

«Фавкулудда фойда ва зарарлар» деган 80-5 илова ҳисобварақ мазкур корхона учун одатий бўлмаган, қутилмаган ҳамда унинг одатдаги фаолиятига алоқаси йўқ тасодифий фойда ва даромад ҳисобини юритиш учун мўлжалланган. Тасодифий, қутилмаган ҳамда ғайриодатий йўқотиш ва зарарлар ҳам шу илова ҳисобварақда акс эттирилади. У ёки бу модда фавкулудда фойда ва зарарлар моддаси сифатида акс эттирилиши учун у қуйидаги уч асосий мезонга жавоб бериши лозим:

1. Ўз характериға кўра ғайриоддий бўлиши (корхонанинг одатдаги хўжалик фаолияти учун характерли бўлмаслиги).

2. Бир неча йиллар мобайнида такрорланмаслиги.

3. Корхона бошқарув ходимлари ёки мулкдорлари қабул қиладиган қарорларға боғлиқ бўлмаслиги керак.

Масалан, хорижий давлатлар амалиётида қуйидагилар фавкулудда зарарлар ҳисобланади:

- табиий офат оқибатидаги катта талафотлар;

▪ уруш, инқилоб сингари сиёсий ларзалар натижа-
сидаги талафотлар;

▪ мазкур мамлакат қонунлари ўзгариши (миллий-
лаштириш тўғрисида, тақиклаш ҳақида қарорлар
қабул қилиниши) натижасидаги талафотлар.

Ҳар бир ҳисобот даври охирида илова ҳисобварақ-
лар кўрсаткичлари жамланиб, 80-ҳисобварақ бўйича умумий
сальдо ҳисоблаб чиқилади. Бу сальдо ҳисобот даври-
да кўрилган, солиққа тортилмасдан олдинги умумий ба-
ланс фойдаси (ёки зарари)ни ифодалайди.

«Фойда ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ юзаси-
дан таҳлилий ҳисоб ҳар бир фойда ва зарар моддаси бўйи-
ча юритилади.

Корхона _____

«Фойда ва зарарлар» деган 80, «Хисобланган ва туланган фойда солиқлари» деган 81,
«Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-ҳисобварақлар кредити бўйича

15-ЖУРНАЛ-ОРДЕР

19__ йил _____ учун

164

№	Операция номи	80-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига							Жами
		09 «Ижара мажбуриятлари»	46 «Маҳс. сотилиши»	47 «Асосий воситалар сотилиши»	48 «Бошқа активлар сотилиши»	83 «Бўлғуси даврлар даромадлари»	№__	№__	
	Жами:								

15-журнал-ордернинг давоми

165

№	Номи	81-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақ дебетига		Жами	№__	Операция номи	83-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига			Жами
		80 «Фойда ва зарарлар»	№__				52 «Валюта ҳисобварағи»	73 «Бошқа опер. бўйича ходимлар билан ҳисобкитоблар»	76 «Турли дебитор ва кред. билан ҳисобкитоблар»	
	Жами									

Журнал-ордер 19__ йил _____ да тугалланди.

Бош дафтарда оборотлар суммаси 19__ йил _____ да қайд этилди.

Ижрочи _____ Бош бухгалтер _____

97-§. Корхонада сарфланган фойда ҳисоби юритиш тартиби

Сарфланган фойданинг бухгалтерия ҳисоби «Фойдани ишлатиш» деган 81-ҳисобварақда юритилади. Бу ҳисобварақ ҳисобот йилида олинган фойда шу йил мобайнида қандай сарфлангани тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун хизмат қилади. Ҳисобот йили туганидан кейин йиллик бухгалтерия ҳисоби тузилаётганда бу ҳисобварақ ёпилади.

«Фойдани ишлатиш» деган 81-ҳисобварақ таркибида куйидаги илова ҳисобварақлар очилиши мумкин:

- 81-1 «Фойдадан бюджетга тўловлар»;
- 81-2 «Бошқа мақсадларга сарфланган фойда».

«Фойдадан бюджетга тўловлар» деган 81-1 илова ҳисобварақда йил давомида фойдадан қонунларга мувофиқ ҳисобланган бўнақ тўловлари ҳамда амалда олинган фойдага қараб шу солиқлар юзасидан қилинган қайта ҳисоб-китоблар бўйича тўловлар ҳисоби юритилади. Фойда солиғини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби қонунлар ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатлар билан бошқарилади.

«Бошқа мақсадларга сарфланган фойда» деган 81-2 илова ҳисобварақда «Резерв сармоёси» деган 85-2 илова ҳисобварақ, «Махсус фондлар» деган 88-ҳисобварақ, «Мақсадли маблағ ажратиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақ, «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ ва «Тақсимланмаган фойда (копланмаган зарар)» деган 87-ҳисобвараққа ажратмалар ҳисоби юритилади.

«Фойдани ишлатиш» деган 81-ҳисобварақдаги суммалар йил охирида шу ҳисобварақ кредитига ҳамда «Фойда ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ дебетига якуний ёзувлар киритиш йўли билан ҳисобдан чиқарилади.

«Фойдани ишлатиш» деган 81-ҳисобварақ юзасидан тахлилий ҳисоб ажратмалар, бадаллар ва тўловлар турлари бўйича юритилади.

98-§. Гумонли қарзларга доир резервлар ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, гумонли қарзларга доир резервларнинг бухгалтерия ҳисоби «Гумонли қарзларга доир резервлар» деган 82-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ гумонли қарзлар учун ташкил этилган резервларнинг аҳволи ва ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ, корхонанинг белгиланган муддатда узилмаган ва тегишли кафолатлар билан таъминланмаган дебиторлик қарзи гумонли қарз ҳисобланади.

Гумонли қарзларга доир резервлар ҳисобот йили охирида корхонанинг дебиторлик қарзини инвентарлаш натижалари асосида вужудга келтирилади.

Резерв ҳажми қарздорнинг молиявий аҳволи (тўлов қобилияти)га ва қарз тўлиқ ёки қисман қайтариллиши эҳтимоли баҳосига қараб ҳар бир гумонли қарз бўйича алоҳида белгиланади.

Агар гумонли қарзга доир резерв ташкил қилинган йилдан кейинги йил охиригача бу резервнинг бирон-бир қисмидан фойдаланилмаса, у ҳолда фойдаланилмаган сумма тегишли йил фойдасига қўшилади.

Ташкил этилаётган резервлар суммаси «Гумонли қарзларга доир резервлар» деган 82-ҳисобварақ дебетига ёзиб қўйилади.

Талаб қилинмаган, гумонлилигини корхона илгари эътироф этган қарзлар баланسدан чиқарилаётганда бу ҳолат «Гумонли қарзларга доир резервлар» деган 82-ҳисобварақ дебетида дебиторлар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби юритиладиган тегишли ҳисобварақлар билан қорреспонденцияда қайд этилади. Гумонли қарзларга доир резервларнинг сарфланмаган суммалари бу резервлар ташкил этилган йилдан кейинги йил фойдасига қўшиб юборилаётганда бу ҳолат «Гумонли қарзларга доир ре-

зервлар» деган 82-хисобварақ дебетида ва «Фойда ва зарарлар» деган 80-хисобварақ кредитида акс эттирилади.

«Гумонли қарзлар бўйича резервлар» деган 82-хисобварақ юзасидан тахлилий хисоб резерв ташкил этилган ҳар бир гумонли қарз бўйича юритилади.

99-§. Бўлғуси даврлар даромадлари ҳисобини юритиш тартиби

«Хисобварақлар режаси»га мувофиқ бўлғуси даврлар даромадларининг бухгалтерия ҳисоби «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақда юритилади. Ушбу хисобварақ ҳисобот даврида олинган (ҳисоблаб ёзилган) лекин келгуси ҳисобот даврларига кирадиган даромадлар, шунингдек аввалги йилларда йўл қўйилиб, ҳисобот даврида аниқланган камомадлар бўйича кутилаётган тушумлар, айбдор шахслардан ундирилиши керак бўлган суммалар билан кам чиққан бойликларнинг баланс қиймати ўртасидаги фарқ тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

«Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақ таркибида қуйидаги илова хисобварақлар очилиши мумкин:

- 83-1 «Бўлғуси даврлар ҳисобига олинган даромадлар»;
- 83-2 «Аввалги йиллар учун аниқланган камомадлар бўйича тўланадиган қарз тушумлари»;
- 83-3 «Айбдор шахслардан ундирилиши керак бўлган суммалар билан кам чиққан бойликларнинг баланс қиймати ўртасидаги фарқ» ва бошқалар.

«Бўлғуси даврлар ҳисобига олинган даромадлар» деган 83-1 илова хисобварақда ҳисобот даврида олинган, лекин келгуси ҳисобот даврларига тааллуқли бўлган даромадлар ҳисоби юритилади. Булар, хусусан, ижара ёки квартира ҳақи, коммунал хизматлар ҳақи, юк ташиндан олинган тушум, ойлик ва чораклик чипталар бўйича йўлов-

чи ташишдан олинган тушум, алоқа воситаларидан фойдаланганлик учун абонемент хақи ва бошқалар.

«Аввалги йиллар учун аниқланган камомадлар бўйича тўланадиган қарз тушумлари» деган 83-2-илова ҳисобварақда аввалги йиллар учун ҳисобот даврида аниқланган камомадлар бўйича тўланадиган қарзлар ҳаракати ҳисоби юритилади.

«Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-ҳисобварақ кредитида «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-ҳисобварақ билан корреспонденцияда аввалги ҳисобот даврлари учун (ҳисобот давригача) аниқланган, лекин айбдор деб топишган ёки суд органлари ундиришга ҳукм қилган шахслардан ундирилмаган бойликлар камомади суммалари акс эттирилади. Айни пайтда шу суммалар «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-ҳисобварақ кредитида «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ («Моддий зарар ўрнини қоплаш бўйича ҳисоб-китоблар» деган илова ҳисобварақ) билан корреспонденцияда ёзилади.

Камомадларга доир қарзлар сўндириб борилишига қараб «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ кредитига пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда тегишли қайдлар киритилиб, айни пайтда келиб тушган суммалар «Фойда ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ кредитида (аввалги йилларда олиниб, ҳисобот йилида аниқланган фойда) ва «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-ҳисобварақ дебетида акс эттириб борилади.

«Айбдор шахслардан ундирилиши керак бўлган суммалар билан кам чиққан бойликларнинг баланс қиймати ўртасидаги фарқ» деган 83-3-илова ҳисобварақда етишмаётган моддий ва бошқа бойликлар учун айбдор шахслардан ундириладиган сумма билан шу бойликларнинг корхона балансида қайд этилган қиймати орасидаги фарқ ҳисобга олинади.

«Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақ кредитида «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-хисобварақ («Моддий зарар ўрнини қоплаш бўйича ҳисоб-китоблар» деган илова ҳисобварақ) билан корреспонденцияда айбдор шахслардан ундирилиши керак бўлган сумма билан кам чиққан бойликларнинг баланс қиймати орасидаги фарқ акс эттирилади.

«Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-хисобварақда ҳисобга олинган қарз узиб борилишига қараб тегишли суммалари «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақдан «Фойда ва зарарлар» деган 80-хисобварақ кредитига ўтказиб турилади.

«Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб даромадларнинг ҳар бир тури бўйича юритилади.

100-§. Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ моддий бойликлар ишдан чиқиши оқибатидаги камомад ва талафотларнинг бухгалтерия ҳисоби «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ бойликлар (жумладан пул маблағлари) тайёрланаётган, сақланаётган ва сотилаётган жараёнда уларнинг камлиги, талон-тороғ қилингани ва ишдан чиқиши натижасида йўқотилгани аниқланган ҳолларда уларнинг суммалари тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Бунда улар ишлаб чиқариш (муомала) чиқимлари ҳисобига киритилишига ёки айбдор шахслардан ундирилишига қаралмайди. Айни пайтда табиий офатлар натижасида йўқотилган бойликлар суммаси ҳисобот йилида кўрилган зарар (табиий офатлар натижасидаги компенсацияланмаган йўқотиш-

лар) сифатида «Фойда ва зарарлар» деган 80-хисобвараққа ёзилади.

Бойликлар камомоди, талон-торож қилиниши ва ишдан чиқиши натижасида йўқотилиши суммаларини ҳисобдан чиқариш тартиби қонунлар ҳамда таъсис ҳужжатлари билан бошқарилади.

«Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақ дебетида қуйидагилар қайд этилади:

- кам чиққан (талон-торож қилинган) ёки бутунлай ишдан чиққан товар-моддий бойликлар бўйича — уларнинг ҳақиқий таннари (таъминот, сотиш, савдо корхоналарида — сотув нархлари бўйича (агар шу нархларда ҳисоб юритиладиган бўлса) қийматда);
- кам чиққан (талон-торож қилинган) ёки бутунлай ишдан чиққан асосий воситалар бўйича — уларнинг қолдиқ қиймати (қўшилган бадал суммаси чегирилган дастлабки қиймат);
- қисман ишдан чиққан моддий бойликлар бўйича — аниқланган талафот суммаси.

Моддий бойликлар камомоди (талон-торож қилиниши) ва ишдан чиқиши билан боғлиқ ёзувлар мазкур бойликларни ҳисобга олиш ҳисобварақлари кредитидан «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақ дебетига киритилади.

Харидор маҳсулот етказиб берувчилардан келган товарларни қабул қилиб олаётганда улар камлиги ёки ишдан чиққанини аниқласа, товарларни кирим қилаётганда табиий камайиш меъёрлари доирасидаги камомад суммасини «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-хисобварақ кредитидан «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақ дебетига ўтказди, табиий камайиш меъёрларидан ортиқ чиққан, маҳсулот етказиб берувчилар ёки транспорт ташкилотига хабар қилинган йўқотиш суммасини «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-хисобварақ

кредитидан «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақ дебетиға киритади. Ҳакамлик органлари йўқотиш суммаларини маҳсулот етказиб берувчилар ёки транспорт ташкилотларидан ундиришдан бош тортса, илгари «Даъволар бўйича ҳисоб-китоблар» деган 63-ҳисобварақ дебетиға киритилган сумма «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-ҳисобвараққа ҳисобдан ўчирилади.

Ҳакамлик органлари табиий камайтиш меъёрларидан ортиқ ҳажмда кам чиққан ва йўқотилган товар-моддий бойликлар суммаларини маҳсулот етказиб берувчидан ундириш тўғрисида қарор қабул қилганда маҳсулот етказиб берувчининг бухгалтерия ҳисобида илгари «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51, «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақлар ёки «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақ дебетида ҳамда «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ кредитида акс эттирилган сотув суммаси харидор ундириб олган камомад ва йўқотишлар суммасиға сторно қилинади. Айни пайтда мазкур сумма «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51, «Валюта ҳисобварағи» деган 52 ёки «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60-ҳисобварақлар дебетиға ва «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақ кредитиға оддий ёзув билан киритилади. Суммалар харидорға ўтказилаётганда «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақ «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ билан корреспонденцияда дебетланади. Шунингдек, маҳсулот етказиб берувчи «Маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши» деган 46-ҳисобварақ дебети ҳамда «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақ кредити бўйича оборотларни сторнолаши лозим. Шу тариқа «Тайёр маҳсулот» деган 40-ҳисобварақда тикланган сумма кейин «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-ҳисобварақ дебетиға ҳисобдан ўчирилади.

«Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақ кредитида куйидагилар хисобдан чиқарилиши ақс эттирилади:

▪ бойликларнинг табиий камайиш меъёрлари доирасидаги камомади ва ишдан чиқиши — моддий бойликлар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақларга (улар тайёрлов вақтида аниқланган ҳолларда) ёки ишлаб чиқариш, муомала чиқимлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақларга (улар саклаш ёки сотиш вақтида аниқланган ҳолларда);

▪ бойликлар табиий камайиш меъёрларидан ортиқ даражада кам бўлиши, ишдан чиқиш натижасида йўқотилиши, шунингдек талон-торож қилинган бойликлар — «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-хисобварақ («Моддий зарар ўрнини қоплаш бўйича ҳисоб-китоблар») дебетида;

▪ айбдор шахслар аниқланмаган ҳолда бойликлар табиий камайиш меъёрларидан ортиқ даражада кам чиқиши, ишдан чиқиш натижасида йўқотилиши, шунингдек даъволар асоссизлиги туфайли суд ундириб беришдан бош тортган товар-моддий бойликлар камомади ҳамда талон-торож қилиниши — ишлаб чиқариш ёки муомала чиқимлари ҳисобварақларига.

«Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақнинг кредит қисмида шу ҳисобварақ дебетида ҳисобга олинган миқдор ва ҳажмлардаги суммалар ақс эттирилади. Бунда, кам чиққан, талон-торож қилинган ёки бузилган моддий бойликлар уларнинг ҳақиқий таннархи бўйича ишлаб чиқариш ва муомала чиқимлари ҳисобварақига ҳисобдан чиқарилади. Юқорида айтилган бойликлар қийматини «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақ дебетида сотув нархларида ақс эттирадиган таъминот, сотиш ва савдо корхоналари муомала чиқимлари ҳисобига ўтказилган суммани «Савдо устамаси» де-

ган 42-хисобварақдан шундай товарларга тўғри келадиган сийлов (устама) суммаларини олиб, ўзгартирадилар. Агар талон-гараж қилинган ёки кам чиққан бойликлар қиймати уларнинг баланс қийматидан ортиқ ҳажмда айбдор шахслардан ундириладиган бўлса, у ҳолда кам чиққан бойликларнинг «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-хисобвараққа киритилган қиймати билан «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақда акс эттирилган қиймати орасидаги фарқ «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақ кредитига киритилади. Айбдор шахсдан олинган керак бўлган сумма ундириб борилишига қараб, юқорида кўрсатилган фарқ «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақдан чиқариб турилади.

Аввалги даврларга тааллуқли бўлган, лекин жорий йилда аниқланган, моддий-жавобгар шахслар томонидан тан олинган ёки айбдор шахслардан ундириб олиш тўғрисида суд органларининг қарори чиқарилган камомадлар «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақ дебитида ва «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақ кредитида акс эттирилади. Айни пайтда бу суммалар «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-хисобварақ дебитида («Моддий зарар ўрнини қоплаш бўйича ҳисоб-китоблар» деган илова ҳисобварағи) ва «Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотлар» деган 84-хисобварақ кредитида қайд этилади. Қарз узилишига қараб «Фойда ва зарарлар» деган 80-хисобварақ кредити ҳамда «Бўлғуси даврлар даромадлари» деган 83-хисобварақ дебитида тегишли суммалар ёзиб борилади.

101-§. Устав сармоёси ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси» га мувофиқ устав сармоёсининг бухгалтерия ҳисоби «Устав сармоёси (фонди)» деган 85-хисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ

корхона устав фондининг ҳолати ва ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Бу ҳисобварақда корхонанинг ўз маблағлари манбаларининг ҳисоби қуйидаги илова ҳисобварақлар бўйича юритилади:

85-1 «Устав сармояси (фонди)»;

85-2 «Қўшилган сармоя»;

85-3 «Резерв сармояси».

«Устав сармояси (фонди)» деган 85-1-илова ҳисобварақни давлат корхоналари, бирлашмалари ва ташкилотларининг устав фонди ҳисобини ҳамда акциядорлик жамиятлари ва ширкатларининг устав сармояси ҳисобини юритиш учун мўлжалланган. Мазкур илова ҳисобварақда рўйхатга олинган ҳажм доирасида ҳақиқатдаги устав сармояси ёки пули тўланган акцияларнинг номинал қиймати акс эттирилади. Бу илова ҳисобварақда акциядорлик жамияти акциялари пули тўланиши ва уларга обуна бўлинишини кузатиб бориш учун қўшимча илова ҳисобварақлар очилиши мумкин. Булар:

85-1-1 «Эълон қилинган сармоя»;

85-1-2 «Обуна сармояси»;

85-1-3 «Тўланган сармоя»;

85-1-4 «Муомаладан чиқарилган сармоя».

Ҳар бир ҳисобот даври охирида илова ҳисобварақлари сальдоси жамланиб, 85-1-ҳисобварақнинг умумий сальдоси чиқарилади. Бу умумий қолдиқ устав сармояси суммасидан ортиб кетмаслиги лозим.

Иштирокчиларга уларнинг пайи, устав сармоясидаги улуши қайтариб берилиши устав сармояси суммасини камайтирмайди, балки бу сумма акциядорлик жамияти қайта сотиб олган ўз акциялари суммаси сифатида расмийлаштирилиб, «Пул ҳужжатлари» деган 56-ҳисобварақ дебетига киритилади. Таҳлилий ҳисоб чиқарилган ва пули тўланган акциялар, уларни ушловчиларнинг ҳисобварақлари ёки муассислар ва омонатчиларнинг шахсий ҳисобварақларига доир маълумотлар жамланишини таъминлаши керак.

«Кўшилган сармоя» деган 85-2-илова ҳисобварағи акциялар ўз номинал қийматидан ортиқ бирламчи нарҳда сотилганда олинадиган эмиссия даромади ҳисобини юритиш учун мўлжалланган.

«Резерв сармояси» деган 85-3-илова ҳисобварағи корхона уставига биноан, мулк қайта баҳоланганда вужудга келадиган фойда, инфляция резервлари, шунингдек бепул олинган мулк қиймати (пул маблағларидан ташқари), акциядорлик жамияти (шirkати)нинг мулкни кўпайтирувчи бошқа тушумлар ҳисобидан ташкил этиладиган резервлар ҳисобини юритиш учун мўлжалланган.

Корхона давлат рўйхатидан ўтганидан сўнг унинг таъсис ҳужжатларида кўзда тутилган иштирокчилар улуши ҳажмидаги устав сармояси (акцияларга қилинган обуна суммаси миқдорида) «Устав сармояси (фонди)» деган 85-ҳисобварақ кредитида «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ билан корреспонденцияда акс эттирилади. Муассислар қўйилмаларининг ҳақиқий тушуми «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ кредитида пул маблағлари ва бошқа бойликлар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади.

«Устав сармояси (фонди)» деган 85-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб корхона муассислари бўйича юритилади. Акциядорлик жамияти шаклида ташкил этилган корхоналарда «Устав сармояси (фонди)» деган 85-ҳисобварақда.

Корхона

«Устав сармоёси (фонди)» деган 85, «Резерв фонди» деган 86, «Таксимланмаган фойда (қолланмаган зарар)» деган 87, «Бўлуғуси харажат ва тўловлар резервлари» деган 89, «Мақсадли маблағ ажратилиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақлар кредити бўйича

12-ЖУРНАЛ-ОРДЕР

19__ йил _____ учун тахливий маълумотлар

«Устав сармоёси (фонди)» деган 85-ҳисобварақ «Устав сармоёси (фонди)» деган 85-1-ҳисобварақ				
Ёзув №	Асос (агар керак бўлса — ва ёзув мазмуни)	85-1-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига		Жами

«Қўшилган сармоя» деган 85-2-ҳисобварақ

Ўзув №	Асос (агар керак бўлса — ва ўзув мазмуни)	85-2-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига			Жами

«Резерв сармоя» деган 85-3-ҳисобварақ

Ўзув №	Асос (агар керак бўлса — ва ўзув мазмуни)	85-3-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига			Жами

«Резерв фонди» деган 86-ҳисобварақ

Ўзув №	Асос (агар керак бўлса — ва ўзув мазмуни)	86-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига			Жами

«Тақсимланмаган фойда ва зарар» деган 87-ҳисобварақ

Ўзув №	Асос (агар керак бўлса — ва ўзув мазмуни)	87-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига			Жами

102-§. Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)нинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, тақсимланмаган фойданинг бухгалтерия ҳисоби «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхонага тегишли тақсимланмаган фойда ёки тақсимланмаган зарар суммалари мавжудлиги ва ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

«Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақда қуйидаги илова ҳисобварақлар очилши мумкин:

87-1 «Ҳисобот йилидаги тақсимланмаган фойда (зарар)»;

87-2 «Аввалги йиллардаги тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)».

Соф фойда ҳисобидан резерв сармоясига ажратмалар, дивидендлар ёзиш бухгалтерия ҳисобида «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ дебетида қайд этилади. 87-ҳисобварақ бўйича кредит сальдоси акциядорлик жамияти ёки ширкати таъсис этилганидан кейин ўтган бутун давр мобайнида тўпланган (капиталлаштирилган) фойда суммаси ҳисобланади. «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ бўйича дебет сальдоси корхона ёки ташкилотнинг қопланмаган зарари суммасини ифодалайди.

Ҳисобот йилидаги тақсимланмаган фойда суммаси декабрь ойида якуний оборотлар чиқарилаётганда «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ кредитига «Фойда ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ билан корреспонденцияда ўтказилади. Ҳисобот йилидаги зарар суммаси декабрь ойида якуний оборотлар ҳисоблаб чиқилаётганда «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ дебетида «Фойда ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ билан корреспонденцияда ўтказилади.

Ҳисобот йилидаги тақсимланмаган фойда корхона муассисларига даромад сифатида тўланаётганда бу ҳолат «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ дебетида ҳамда «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ ва «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 70-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади. Ҳисобот йилидаги тақсимланмаган фойда суммасининг корхона муассисларига даромад тўланганидан кейин қолган қисми «ҳисобот йилидаги тақсимланмаган фойда (зарар)» деган 87-1-илова ҳисобварағидан, «Аввалги йиллардаги тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-2-илова ҳисобварағига ўтказилади.

Ҳисобот йилидаги зарарнинг бухгалтерия балансида чикарилиши «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-ҳисобварақ кредитида қуйидаги ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади: 85-3 «Резерв сармоясини» — резерв сармоясини маблағлари зарар ўрнини қоплашга йўналтирилганда; 88 «Махсус фондлар» — махсус мақсадларга мўлжалланган фонд маблағлари зарар ўрнини қоплашга йўналтирилганда; 75 «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» — зарар ўрни корхона муассисларининг мақсадли бадаллари ҳисобидан қопланганда ва ҳ.к. Агар қопланмаган зарарни бухгалтерия балансида қолдириши тўғрисида (уни келгуси ҳисобот даврларида ҳисобдан чикаришни назарда тутиб) қарор қабул қилинган бўлса, у ҳолда бундай зарар суммаси «ҳисобот йилидаги тақсимланмаган фойда (зарар)» деган 87-1-илова ҳисобварағидан «Аввалги йиллардаги тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-2-илова ҳисобварағига ўтказилади.

«Аввалги йиллардаги тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-2-илова ҳисобварағида аввалги йилларга тегишли бўлган, тақсимланмаган фойда ёки қопланмаган зарар суммаларининг ҳаракати ҳисобга олиб борилади.

Аввалги йиллардаги тақсимланмаган фойдани ишлатиш «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-хисобварақ дебетида қуйидаги хисобварақлар билан корреспонденцияда акс эттирилади: 86 «Резерв фонди» — тақсимланмаган фойда суммалари резерв фондини тўлдиришга йўналтирилганда; 85 «Устав фонди» — тақсимланмаган фойда суммалари устав фондини қўпайтиришга йўналтирилганда; 88 «Махсус фондлар» — тақсимланмаган фойда суммалари корхона томонидан таъсис хужжатларига мувофиқ ташкил этиладиган махсус фондларни қўпайтиришга йўналтирилганда; 75 «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» — тақсимланмаган фойда суммалари корхона муассисларига даромад тўлаш учун сарфланганда ва х.к.

Аввалги йиллардаги қопланмаган зарарнинг ҳисобдан чиқарилиши «Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)» деган 87-хисобварақ кредитида қуйидаги хисобварақлар билан корреспонденцияда акс эттирилади: 81 «Фойдани ишлатиш» — ҳисобот йилидаги фойда суммалари аввалги йилларнинг қопланмаган зарари ўрнини тўлдиришга йўналтирилганда; 85-3 «Резерв сармоёси» — резерв фонди маблаглари аввалги йилларнинг қопланмаган зарари ўрнини тўлдиришга йўналтирилганда; 75 «Муассислар билан ҳисоб-китоблар» — аввалги йилларнинг қопланмаган зарари ўрни корхона муассисларининг аниқ мақсади бадаллари ҳисобидан тўлдирилганда ва х.к.

103-§. Бўлғуси харажат ва тўловлар резервлари ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, бўлғуси харажатлар ва тўловлар резервлари фондларининг бухгалтерия ҳисоби «Бўлғуси харажат ва тўловлар резервлари» деган 89-хисобварақда юритилади. Мазкур хисобварақ харажат ва тўловларни ишлаб чиқариш ёки муомала чиқимларига бир меъёردа қўшиб бориш мақсадида белгиланган тартибда резервланган суммаларнинг ҳолати ва хара-

кати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган. Хусусан бу ҳисобварақда қуйидаги суммалар акс эттирилиши мумкин:

- ходимларга тўланиши керак бўлган таътил пуллари (шу жумладан ижтимоий суғурта ва таъминот учун ажратмалар);
- кўп йил ишлагани учун ҳар йили тўланадиган тақдирловлар;
- саноатнинг мавсумий тармоқларидаги тайёргарлик ишлари бўйича ишлаб чиқариш харажатлари;
- асосий воситаларни ремонт қилишга йўналтириладиган харажатлар;
- ижарага (прокатга) бериладиган буюмларни тuzатишга қилинадиган харажатлар;
- муваққат (титулли) бино ва иншоотларни барпо этиш харажатлари.

Ишлаб чиқариш ва муомала чиқимлари ҳисобидан суммаларни резервлаш ишлари тегишли қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

У ёки бу суммаларнинг резервга қўйилиши «Бўлғуси харажат ва тўловлар резервлари» деган 89-ҳисобварақ кредитида ишлаб чиқариш харажатлари ёки муомала чиқимлари ҳисоби юрityиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Илгари резерви ташкил этилган ҳақиқий харажат ва тўловлар «Бўлғуси харажат ва тўловлар резервлари» деган 89-ҳисобварақнинг дебет қисмига, хусусан, қуйидаги ҳисобварақлар билан корреспонденцияда киритилади: 70 «Меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» — ходимларга таътил вақти учун тўланадиган иш ҳақи ва кўп йил ишлагани учун ҳар йили бериладиган тақдирлов суммалари; 23 «Ёрдамчи ишлаб чиқаришлар» — корхонанинг ишлаб чиқариш цехлари (устахоналари)нинг асосий воситаларни ремонт қилиши қиймати ва ҳ.к.

У ёки бу резерв бўйича суммаларни таркиб топтириш ва улардан фойдаланиш ишлари тўғри олиб борилаётгани вақти-вақти билан (йил охирида эса мажбурий тар-

тибда) сметалар, ҳисоб-китоблар ва бошқа ҳужжатлар маълумотларига кўра текшириб турилади, зарурат бўлса, тузатишлар киритилади.

«Бўлғуси харажат ва тўловлар резервлари» деган 89-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб алоҳида резервлар бўйича юритилади.

104-§. Корхонага банк берган қисқа муддатли кредитлар ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, тежорат банклари берган қисқа муддатли кредитларнинг бухгалтерия ҳисоби «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ мамлакат ҳудудида ва ундан ташқарида корхона банклардан миллий ва хорижий валюталарда олган турли қисқа муддатли (кўпи билан бир йил муддатли) кредитлар ҳолати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Кредитлаш, кредитларни расмийлаштириш ва уларни қайтариш банклар қоидалари ҳамда кредит шартномалари билан тартибга солинади.

Банклардан олинган қисқа муддатли кредитлар суммалари «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақнинг кредит қисмида ва «Касса» деган 50, «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51, «Валюта ҳисобварағи» деган 52, «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55, «Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар» деган 60- ва бошқа ҳисобварақлар дебитида акс эттирилади.

Банкка қайтарилган кредитлар суммалари «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақ дебитида пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади. Банкнинг ўз вақтида қайтарилмаган кредитлари ҳисоби алоҳида юритилади.

Қисқа муддатли кредитларнинг таҳлилий ҳисоби кредит турлари, уларни берган банклар ва алоҳида кредитлар бўйича юритилади.

Тўлов муддати бир йилдан ошмайдиган векселлар ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олиш (дисконт) операцияларига доир банк ҳисоб-китоблари «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақнинг алоҳида илова ҳисобварағида ҳисобга олинади.

Векселлар ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олиш (дисконт) операциялари вексель ушловчи корхона томонидан «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақ кредитида (векселнинг номинал қиймати) ва «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ ёки «Валюта ҳисобварағи» деган 52-ҳисобварақнинг (ҳақиқатда олинган пул маблағлари суммаси) ҳамда «Фойда ва зарарлар» деган 80-ҳисобварақ дебетида (банкка тўланган ҳисоб фоизи) акс эттирилади.

Векселлар ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олиш (дисконт) операцияси банкнинг пул тўлангани тўғрисидаги билдирувномаси асосида, вексель суммасини «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақ дебетида ва «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақ кредитида акс эттириш йўли билан ёпилади.

Вексель берувчи ёки вексель бўйича бошқа тўловчи пул тўлашга доир ўз мажбуриятларини бажармаслиги туфайли векселлар ёки бошқа қарз мажбуриятлари ҳисобга олиниши (дисконтланиши) натижасида илгари банкдан олинган маблағларни вексель ушловчи корхона банкка қайтариб берадиган бўлса, бу ҳолат «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90-ҳисобварақ дебетида пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади. Бунда харидорлар, буюртмачилар ва бошқа дебиторлар билан ҳисоб-китоблар бўйича юзага келган, муддати ўтган вексель билан таъминланган қарзлар «Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоб-китоблар» деган 62-ҳисобварақда акс эттирилаверади.

Дисконтланган векселларнинг таҳлилий ҳисоби векселлар ёки бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга ол-

ган (дисконтлаган) банклар, вексель ушловчилар ва алоҳида векселлар бўйича юритилади.

105-§. Банк корхонага берган узоқ муддатли кредитлар ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, тижорат банклари берган узоқ муддатли кредитлар ҳисоби «Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» деган 92-ҳисобварақда юритилади. Бу ҳисобварақ корхона мамлакат ҳудудида ва ундан ташқарида банклардан олган миллий ҳамда хорижий валютадаги турли ўртача ва узоқ муддатли (бир йилдан ортиқ муддатли) кредитлар ҳолати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Кредитларни бериш, расмийлаштириш ва қайтариш ишлари банклар қоидалари ҳамда кредит шартномалари билан тартибга солинади.

Банклардан олинган ўртача ва узоқ муддатли кредитлар суммалари «Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» деган 92-ҳисобварақнинг кредит қисмида ва «Ҳисобкитоб варағи» деган 51, «Валюта ҳисобварағи» деган 52, «Банклардаги махсус ҳисобварақлар» деган 55, «Махсуслот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисобкитоблар» деган 60- ва бошқа ҳисобварақлар дебетида акс эттирилади.

Банкка қайтарилган кредитлар суммалари «Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» деган 92-ҳисобварақ дебетида пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади. Банкнинг ўз вақтида қайтарилмаган кредитлари ҳисоби алоҳида юритилади.

Узоқ муддатли кредитларнинг таҳлилий ҳисоби кредит турлари, уларни берган банклар ва алоҳида кредитлар бўйича юритилади.

Тўлов муддати бир йилдан ошадиган векселлар ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олиш (дисконт) операцияларига доир банк ҳисобкитоблари «Банкларнинг

узоқ муддатли кредитлари» деган 92-хисобварақнинг алоҳида илова ҳисобварағида ҳисобга олинади.

Векселлар ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олиш (дисконт) операциялари вексель ушловчи корхона томонидан «Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» деган 92-хисобварақ кредитида (векселнинг номинал қиймати) ва «Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-хисобварақ ёки «Валюта ҳисобварағи» деган 52-хисобварақнинг (ҳақиқатда олинган пул маблағлари суммаси) ҳамда «Фойда ва зарарлар» деган 80-хисобварақ дебетида (банкка тўланган ҳисоб фонзи) акс эттирилади.

Векселлар ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олиш (дисконт) операцияси банкнинг пул тўлангани тўғрисидаги билдирувномаси асосида, вексель суммасини «Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» деган 92-хисобварақ дебетида ва дебиторлик қарзлари ҳисоби юритиладиган тегишли ҳисобварақлар кредитида акс эттириш йўли билан ёпилади.

Вексель берувчи ёки вексель бўйича бошқа тўловчи пул тўлашга доир ўз мажбуриятларини бажармаслиги туфайли векселлар ёки бошқа қарз мажбуриятларининг ҳисобга олинishi (дисконтланиши) натижасида илгари банкдан олинган маблағларни вексель ушловчи корхона банкка қайтариб берадиган бўлса, бу ҳолат «Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» деган 92-хисобварақ дебетида пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар билан корреспонденцияда қайд этилади. Бунда харидорлар, буюртмачилар ва бошқа дебиторлар билан ҳисоб-китоблар бўйича юзага келган, муддати ўтган вексель билан таъминланган қарзлар дебиторлик қарзлари ҳисоби юритиладиган тегишли ҳисобварақларда акс эттирилганича қолади.

Дисконтланган векселларнинг таҳлилий ҳисоби векселлар ёки бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олган (дисконтлаган) банклар, вексель берувчилар ва алоҳида векселлар бўйича юритилади.

106-§. Корхона ходимларига берилган банк кредитлари ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, тижорат банклари корхона ходимларига берган кредитларнинг бухгалтерия ҳисоби «Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ корхона ходимларга якка тартибда уй-жой қуриш, далаҳовлиларда уйлар қуриш ва бошқа мақсадлар учун қарз бериш ниятида, шунингдек савдо ташкилотларидан насияга олинган товарлар суммаларини тўлаш учун банклардан олган кредитларнинг ҳолати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштиришга хизмат қилади.

Кредитларни бериш, расмийлаштириш ва қайтариш банк қондалари ҳамда кредит шартномалари билан тартибга солинади.

Корхона ходимларига насияга сотиладиган товарларнинг ҳисоб-китоб ҳужжатлари банк томонидан тўланаётганда «Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақ «Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар» деган 73-ҳисобварақ билан корреспонденцияда кредитланади. Корхона ўз ходимларига якка тартибда уй-жойлар, далаҳовлиларда уйлар ва бошқалар қуриш учун қарз бериш ниятида олган банк кредитларининг суммалари «Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақнинг кредит қисмида ва пул мабларлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар дебетида акс эттирилади.

Банк кредитларининг қайтарилган суммалари «Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақнинг дебет қисмида, банкка тегишли суммалар олиб тўланган ҳисобварақлар («Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ ва ҳ.к.) билан корреспонденцияда акс эттирилади.

«Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93-ҳисобварақ юзасидан тахлилий ҳисоб кредитлар турлари, уларни берган банклар ва алоҳида кредитлар бўйича юритилади.

107-§. Қисқа муддатли қарзлар (заёмлар) ҳисоби юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, қарз берувчилардан олинган қисқа муддатли қарзларнинг бухгалтерия ҳисоби «Қисқа муддатли заёмлар» деган 94-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ мамлакат ҳудудида ва ундан ташқарида қарз берувчилардан (банклардан ташқари) миллий ва хорижий валютада бир йилгача муддатга олинган ҳамда жалб этилган бошқа маблағлар бўйича улар билан ҳисоб-китобларнинг аҳволи тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Қарз берувчилардан (банклардан ташқари) маблағ келиб тушиши пул маблағлари ҳисоби ёки меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар дебетида ва «Қисқа муддатли заёмлар» деган 94-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади. Қарз берувчилардан олинган, корхона берган векселлар билан таъминланган қарзлар «Қисқа муддатли заёмлар» деган 94-ҳисобварақдан чиқарилмайди, балки таҳлилий ҳисобда алоҳида ҳисобга олинади.

Агар корхона қисқа муддатли қимматли қоғозларни номинал қийматидан юқори баҳода сотиш йўли билан маблағ жалб этган бўлса, қимматли қоғозларнинг сотув нархи билан номинал қиймати ўртасидаги фарқ «Кўшилган сармоя» деган 85-2-илова ҳисобварағи кредитида ҳисобга олинади.

Олинган кредитлар қайтарилаётганда (сўндирилаётганда) «Қисқа муддатли заёмлар» деган 94-ҳисобварақ дебетида ва пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар кредитига тегишли ёзувлар киритилади.

«Қисқа муддатли заёмлар» деган 94-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб қарз берувчилар ва кредитларни узиш муддатлари бўйича юритилади.

108-§. Узоқ муддатли қарзлар (заёмлар) ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, қарз берувчилардан олинган узоқ муддатли қарзларнинг бухгалтерия ҳисоби «Узоқ муддатли заёмлар» деган 95-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ мамлакат ҳудудида ва ундан ташқарида қарз берувчилардан (банклардан ташқари) миллий ва хорижий валютада бир йилдан ортиқ муддатга олинган ҳамда жалб этилган бошқа маблағлар бўйича улар билан ҳисоб-китобларнинг аҳволи тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Қарз берувчилардан (банклардан ташқари) маблағ келиб тушиши пул маблағлари ҳисоби ёки иш ҳақи бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар дебетида ва «Узоқ муддатли заёмлар» деган 95-ҳисобварақ кредитида акс эттирилади. Қарз берувчилардан олинган, корхона берган векселлар билан таъминланган қарзлар «Узоқ муддатли заёмлар» деган 95-ҳисобварақдан чиқарилмайди, балки таҳлилий ҳисобда алоҳида ҳисобга олинади.

Агар корхона ўртача ва узоқ муддатли қимматли қоғозларни номинал қийматидан юқори баҳода сотиш йўли билан маблағ жалб этган бўлса, қимматли қоғозларнинг сотув нархи билан номинал қиймати орасидаги фарқ «Қўшилган сармоя» деган 85-2-илова ҳисобварағи кредитида ҳисобга олинади.

Олинган кредитлар қайтарилаётганда (сўндирилаётганда) «Узоқ муддатли заёмлар» деган 95-ҳисобварақ дебетига ва пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар кредитига тегишли ёзувлар киритилади.

«Узоқ муддатли заёмлар» деган 95-ҳисобварақ юзасидан таҳлилий ҳисоб қарз берувчилар ва кредитларни узиш муддатлари бўйича юритилади.

Корхона _____

«Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари» деган 90, «Банкларнинг узоқ муддатли кредитлари» деган 92,
«Ходимлар учун банк кредитлари» деган 93, «Қисқа муддатли заёмлар» деган 94, «Узоқ муддатли заёмлар»
деган 95-ҳисобварақлар кредити бўйича

4-ЖУРНАЛ-ОРДЕР

19__ йил «__» _____ учун

90-ҳисобварақ бўйича ой бошидаги сальдо _____

Сатр №	Банк кўчирмасининг санаси	Операция мазмуни	Ой бошидаги сальдо	Дебет бўйича оборот		90-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетига				90-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				корр. ҳисобварақи	сумма	50 - «Касса»	51 «Ҳисоб-китобварақи»	68 «Бюджет билан ҳисоб-китоблар»	№		
1	2	3	4	5	6	7	8	9		19	20
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Банк кўчирмасига кўра 90-ҳисобварақ дебети бўйича оборотлар _____

90-ҳисобварақ бўйича ой охиридаги сальдо _____

92-ҳисобварақ бўйича ой бошидаги сальдо _____

Сатр №	Банк кўчирмасининг санаси	Операция мазмуни	Ой бошидаги сальдо	Дебет бўйича оборот		90-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетиغا				92-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				корр. ҳисобварағи	сумма	50 «Касса»	51 «Ҳисобкитобварағи»	68 «Бюджет билан ҳисобкитоблар»	№		
1	2	3	4	5	6	7	8	9		19	20
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Банк кўчирмасига кўра 92-ҳисобварақ дебети бўйича оборотлар _____

92-ҳисобварақ бўйича ой охиридаги сальдо _____

93-ҳисобварақ бўйича ой бошидаги сальдо _____

Сатр №	Банк кўчирмасининг санаси	Операция мазмуни	Ой бошидаги сальдо	Дебет бўйича оборот		90-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебетиغا				93-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				корр. ҳисобварағи	сумма	50 «Касса»	51 «Ҳисобкитобварағи»	68 «Бюджет билан ҳисобкитоблар»	№		
1	2	3	4	5	6	7	8	9		19	20
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Банк кўчирмасига кўра 93-ҳисобварақ дебети бўйича оборотлар _____

93-ҳисобварақ бўйича ой охиридаги сальдо _____

94-ҳисобварақ бўйича ой бошидаги сальдо

Сатр №	Банк кўчирмасининг санаси	Операция мазмуни	Ой бошидаги сальдо	Дебет бўйича оборот		90-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебети				94-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				корр. ҳисобварағи	сумма	50 «Касса»	51 «Ҳисобкитобварағи»	68 «Бюджет билан ҳисобкитоблар»	№		
1	2	3	4	5	6	7	8	9		19	20
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Банк кўчирмасига кўра 94-ҳисобварақ дебети бўйича оборотлар _____

94-ҳисобварақ бўйича ой охиридаги сальдо _____

95-ҳисобварақ бўйича ой бошидаги сальдо

Сатр №	Банк кўчирмасининг санаси	Операция мазмуни	Ой бошидаги сальдо	Дебет бўйича оборот		90-ҳисобварақ кредитидан қуйидаги ҳисобварақлар дебети				95-ҳисобварақ кредити бўйича жами	Ой охиридаги сальдо
				корр. ҳисобварағи	сумма	50 «Касса»	51 «Ҳисобкитобварағи»	68 «Бюджет билан ҳисобкитоблар»	№		
1	2	3	4	5	6	7	8	9		19	20
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
Жами											

Банк кўчирмасига кўра 95-ҳисобварақ дебети бўйича оборотлар _____

95-ҳисобварақ бўйича ой охиридаги сальдо _____

4-журнал-ордер 19 ____ йил « ____ » _____ да тугалланди.

Талқин (расшифровка) варақларидаги маълумотлар солиштирилди.

Ижрочи _____ Бош бухгалтер _____

ФИО (ш.т.о.)

ФИО (ш.т.о.)

109-§. Мақсадли маблағ ажратиш (молиялаш) учун тушган маблағлар ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, мақсадли молиялаш учун тушган маблағларнинг бухгалтерия ҳисоби «Мақсадли маблағ ажратиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақда юритилади. Ушбу ҳисобварақ мақсадли тадбирларни амалга ошириш учун ажратилган маблағлар — бошқа корхоналардан тушган маблағлар, ҳукумат органларининг субсидиялари ва бошқалар ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштириш учун мўлжалланган.

Аниқ мақсадлар учун ажратилган, у ёки бу тадбирларни молиялаш манбаи сифатида олинган маблағлар «Мақсадли маблағ ажратиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақнинг кредит қисмида акс эттирилади. Юқоридаги мақсадли молиялаш манбалари қайси маблағлардан таркиб топганига қараб, улар пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар ёки «Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар» деган 76-ҳисобварақ билан корреспонденцияда ҳисобга олинади.

У ёки бу тадбирларга сарфланган суммалар «Мақсадли маблағ ажратиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақ дебетига тегишли ҳисобварақлар кредитидан ўтказилади.

Давлатга тегишли акциялар улуши бўйича ҳисобланган дивидендлар қисми корхонани таъмирлаш ва ривожлантиришга йўналтириладиган бўлса, дивидендларни бериш тўғрисидаги тегишли шартнома имзоланганидан кейин куйидаги бухгалтерия проводкалари қилинади:

«Муассислар билан ҳисоб-китоблар» деган 75-ҳисобварақ дебити;

«Мақсадли маблағ ажратиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақ кредити.

Капитал қўйилмалар суммаси мақсадли молиялаш маблағлари ҳисобидан тўланиши куйидаги проводкалар билан расмийлаштирилади:

«Мақсадли маблағ ажратиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақ дебети;

«Ҳисоб-китоб варағи» деган 51-ҳисобварақ кредити.

Айни пайтда, мақсадли молиялаш маблағлари ва тушумлар ҳисобидан капитал қўйилмаларга қилинган харажатлар қуйидагича қирим қилинади:

«Капитал қўйилмалар» деган 08-ҳисобварақ дебети;

«Резерв сармояси» деган 85-3-ҳисобварақ кредити.

Шундан сўнгра асосий воситалар фойдаланишга топшириладиганда капитал қўйилмалар «Асосий воситалар» деган 01-ҳисобварақ билан корреспонденцияланади.

«Мақсадли маблағ ажратиш ва тушумлар» деган 96-ҳисобварақ юзасидан тахлилий ҳисоб аниқ мақсадли маблағлар қандай мақсадларга сарфланишига қараб ва тушум манбалари бўйича юритилади.

110-§. Ижара мажбуриятлари ҳисобини юритиш тартиби

«Ҳисобварақлар режаси»га мувофиқ, ижара мажбуриятларининг бухгалтерия ҳисоби «Ижара мажбуриятлари» деган 97-ҳисобварақда юритилади. Мазкур ҳисобварақ ижарачиларга узоқ муддатли ижара шартлари бўйича берилган асосий воситалар учун ижарага берувчилар билан ҳисоб-китоблар аҳволи тўғрисидаги маълумотларни умумлаштиришга хизмат қилади. Ушбу ҳисобварақдан ижарачи корхоналар фойдаланадилар.

Ижара шартномасида (ёки ижарага берувчи билан ижарачи ўртасидаги қўшимча келишувда) ижара муддати тугаганидан кейин ёки шартномада айтилган сотиб олиш нархининг ҳаммаси тўланганидан сўнгра объект ижарачи мулки бўлиб қолиши (у сотиб олиши) кўзда тутилган бўлса, бундай объектлар узоқ муддатга ижарага олинган асосий воситалар ҳисобланади.

Корхонага узоқ муддатли ижара шартлари бўйича келтирилган асосий воситалар учун ижарага берувчилар олдидаги қарз «Ижара мажбуриятлари» деган 97-ҳисоб-

варақ кредитида «Узоқ муддатга ижарага олинган асосий воситалар» деган 03-ҳисобварақ билан корреспонденцияда ҳисобга олинади.

Узоқ муддатга ижарага олинган асосий воситалардан фойдаланганлик учун ижарага берувчига ўтиши керак бўлган суммалар тўланиши «Ижара мажбуриятлари» деган 97-ҳисобварақ дебитида ва пул маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар кредитида ҳисобга олинади. Узоқ муддатли ижара шартномаси бўйича ҳисобланган фоизлар суммаси «Ижара мажбуриятлари» деган 97-ҳисобварақнинг кредит қисмида «Фойдани ишлатиш» деган 81-ҳисобварақ ёки «Махсус фондлар» деган 88-ҳисобварақ билан корреспонденцияда қайд этилади.

«Ижара мажбуриятлари» деган 97-ҳисобварақ юзасидан тахлилий ҳисоб ҳар бир ижарага берувчи бўйича юритилади.

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИ ОЛИШ		
Ташкилотлар ва шахслардан сотиб олинган асосий воситалар қабул қилинди (фойдаланишга топшириш)	01	08
Асосий воситалар уларни ижарачи сотиб олганидан кейин унга мулк қилиб берилди	01	03
Таснифга кўра асосий воситаларга кирувчи муваққат бинолар ва иншоотлар ишга туширилди	01	30
Устав фондига бадал сифатида муассислардан асосий воситалар қабул қилинди	01	75
Аукционда сотиб олинган хусусийлаштирилган корхонанинг асосий воситалари ҳисобга олинди	01	67
Акцияларни тўлаш ҳисобига акциядорлардан асосий воситалар олинди	01	75
Беғул олинган асосий воситалар қабул қилинди	01	85-3
УЗОҚ МУДДАТГА ИЖАРАГА ОЛИНГАН АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИ МУЛК ҚИЛИБ ОЛИШ		
Узоқ муддатга ижарага олинган асосий воситалар мулк қилиб олинди	01	03
Узоқ муддатга ижарага олиниб, кейин мулк қилиб олинган асосий воситалар бўйича ҳисобланган эскириш суммаси ўтказилди	02-2	02-1
Узоқ муддатли ижарадаги воситаларни қайта баҳолаш вақтида улар қиймати орғиши	03	85-3
Келишилган баҳда узоқ муддатли (молиявий) ижара шартлари бўйича асосий воситаларнинг ижарачига келиб тушиши	03	97
Ижарага олинган мулк ижарачи мулкига айланиши	01	03
Ижара шартномасининг муддати тугамасидан аввал ижара берувчига объектларни улардан фойдаланиш бўйича тўланмаган маблағлар суммаси ҳажмида қайтариши	97	03

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Асосий воситаларни сотиб олиш ҳуқуқи билан узоқ муддатли ижарага бериш	47 09 02	01 47 47
ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРИ		
ЛИЗИНГ БЕРУВЧИ КОРХОНАДА ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ		
Лизинг объектини кирим қилиш	03	97
Лизинг машина-ускуналари бўйича амортизация суммасини ҳисоблаш	20,26	02-2
Лизинг тўловларининг лизинг ставкаси қисмини ҳисоблаш	80	97-2
Лизинг берувчига тўловларни босқичма-босқич ўтказиб бориш	97-2	50,51
Асосий қарзни қонлашга доир ҳисоблашлар (активнинг контрактда кўрсатилган қийматини узиш)	97-1	76
Асосий қарз тўланаётганда (активнинг контрактда кўрсатилган қийматини узиш)	76	50,51
Шартнома муддати тугаганидан кейин лизинг объектини кирим қилиш	01	03
бир вақтнинг ўзида эскириш бўйича	02-2	02-1
ЛИЗИНГ БЕРУВЧИ КОРХОНАДА ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ		
Лизинг объектини кирим қилиш	07,01,08	60
Товар откаиб берувчиларга лизинг объекти учун ҳақ тўлаётганда	60	51,50
Объектлар лизинг олувчи корхонага лизинг шартлари асосида берилиши лизинг берувчининг бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади:		
а) лизинг асосида берилган активларнинг контрактда кўрсатилган суммасида	47	01
б) улардан фойдаланиш даври учун ҳисобланган эскириш суммасида (бундай ёзув лизинг активи такроран берилганда ёзилади)	02-1	47

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
в) бутун лизинг даври учун белгиланган лизинг тўловлари суммасида	09	47
г) натижа суммасида (47-ҳисобварақ бўйича қутилиётган даромадлар оборотлари орасидаги фарқ)	47	83
д) ҳар ой тушадиган лизинг тўлови суммасида	50,51	09
ЎЗ АСОСИЙ ВОСИТАЛАРИ ЭСКИРИШИНИ ҲИСОБЛАШ		
Асосий ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган ўз асосий воситалари эскириши ҳисобланди	20,35	02
Ёрдамчи ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган ўз асосий воситалари эскириши ҳисобланди	23,35	02
Умумий ишлаб чиқариш мақсадларига мўлжалланган ўз асосий воситалари эскириши ҳисобланди	25,35	02
Хизмат кўрсатувчи хўжаликда фойдаланиладиган ўз асосий воситалари эскириши ҳисобланди	29,35	02
Савдода қўлланиладиган ўз асосий воситалари эскириши ҳисобланди	26	02
Узоқ муддатга ижарага олинган асосий воситалар ижара берувчига қайтарилганда (шартнома муддати тутамасидан олдин) ўз асосий воситалари эскириши ҳисобланди — ижарачида ёзилди	02	03
Маҳсулот таннархига киритилган асосий воситалар бўйича ортиқча ҳисобланган эскириш суммаси аниқланди	02	80
Ижарага берилган (узоқ муддатлисидан ташқари) асосий воситалари эскириши ҳисобланди	20,26	02-1
АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ЧИҚИБ КЕТИШИ, ҲИСОБДАН ЧИҚАРИЛИШИ		
Асосий воситаларнинг акциялар ҳақини тўлаш ҳисобига, сотилганда, бепул берилганда, кам чиққанда, ҳисобдан чиқарилганда (бутунлай ишдан чиққанда ва ҳ.к.) дастлабки қиймати бўйича чиқиб кетиши	47	01

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Асосий воситаларни бартер тартибда ҳисобдан чиқариш	47	01
Асосий воситаларни алоҳида балансдаги бўлинмаларга бериш	79	01
Сотилган асосий воситалар учун харидор тўлаши керак бўлган сумма ҳисобга олинди	76,62	47
Асосий воситаларни сотишдан олинган тушум:		
а) кассага	50	47
б) ҳисоб-китоб варағига	51,62,76	47
Асосий воситалар тугатилганда олинган материаллар кирим қилинди	10	47
Ҳисобдан чиқарилган, сотилган, бепул берилган асосий воситалар чиқиб кетиши (дастлабки қийматида):	47	01
а) кассага	50	47
б) ҳисоб-китоб варағига	51,62,76	47
Асосий воситалар тугатилганда олинган материаллар кирим қилинди	10	47
Ҳисобдан чиқарилган, сотилган, бепул берилган асосий воситалар чиқиб кетиши (дастлабки қийматида):	47	01
Чиқиб кетаётган асосий воситалар бўйича ҳисобланган эскириш суммаси ҳисобдан чиқарилади	02-1	47
Асосий воситалар чиқиб кетиши билан боғлиқ харажатлар тўланди	47	80-3
Асосий воситаларни сотишдан зарар кўрилди	26	47
ЎЗ АСОСИЙ ВОСИТАЛАРИНИ УЗОҚ МУДДАТЛИ ИЖАРАГА БЕРИШ		
Асосий воситалар ижарага берилди (шартномавий нархда)	09	47
Узоқ муддатли ижарага берилган асосий воситалар чиқиб кетиши (дастлабки қийматида)	47	01

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Узоқ муддатли ижарага берилган асосий воситалар бўйича ҳисобланган эскириш суммаси ҳисобдан чиқарилади	02-1	47
Асосий воситалар узоқ муддатли ижарага берилганда 47-ҳисобварақнинг кредит сальдоси ижарачи тўлайдиган суммага камайтирилади	47	83-3
ИЖАРАЧИ БИЛАН ИЖАРА ТЎЛОВИ БЎЙИЧА ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Ижарачи асосий воситаларни узоқ муддатли ижарага олгани учун ундан ундириш мақсадида фондлар ҳисобланди	09	80-4
Ижарачи узоқ муддатли ижарага олган асосий воситалар учун тўлаган ҳақ келиб тушди	51	09
БОШҚА КОРХОНАЛАРГА ТЕГИШЛИ АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИ УЗОҚ МУДДАТЛИ ИЖАРАГА БЕРИШ		
Узоқ муддатли ижарадаги асосий воситалар келиб тушди	03	97
Узоқ муддатли ижарадаги асосий воситалар эскириши ҳисобланди	20,35	-22
Ижарага олинган асосий воситалар учун ижара берувчига тўланди	97	51
Асосий воситаларни узоқ муддатли ижарага қўйиш шартномаси бўйича фондлар ҳисобланди:		
а) фойдани ишлатиш ҳисобига	80-4	97
б) корхонанинг махсус фондлари ҳисобига	88	97
Шартнома муддати тугаганидан кейин қайтарилган асосий воситалар	02-2	03
НОМОДДИЙ АКТИВЛАР БИЛАН ОПЕРАЦИЯЛАР		
Муассислар устав фондига номоддий активларни киритди	04	75
Юридик шахстан сотиб олинган номоддий активлар учун тўланди	8	51,60,76
бир вақтнинг ўзида	4	8

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Интеллектуал мулк сотиб олингани учун жисмоний шахсга касса орқали тўловлар	08	50
бир вақтнинг ўзида	4	8
Номоддий активлар-бепул олинди	04	85-3
Асосий ишлаб чиқаришда, ёрдамчи ишлаб чиқаришда, хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган номоддий активлар ҳамда давр харажатларига кирувчи номоддий активлар эскириши ҳисобланди	20,23, 25,26, 35	05
Номоддий активлар чиқиб кетаётганда (сотилганда, ҳисобдан чиқарилганда, бепул берилганда) уларнинг дастлабки қиймати ҳисобдан чиқарилди	48	04
Сотиб олинган қимматли қоғозлар ҳақи ҳисобига номоддий активларни бериш (муддати бир йилдан ортиқ)	48 (06)	04 48)
Сотиб олинган қимматли қоғозлар ҳақи ҳисобига номоддий активларни бериш (муддати бир йилдан кам)	48 (58)	04 48)
Номоддий активлар чиқиб кетаётганда уларнинг эскириши ҳисобдан чиқарилди	05	48
Аукционда сотиб олинган мулкнинг баҳоланган ва харид нархлари орасидаги фарқни акс эттириш	04	85-2
Бу фарқни ҳар йили тенг улушларда аста секин ҳисобдан чиқариш	26	04
Сотиб олинган, хусусийлаштирилган корхона қаторида номоддий активлар қиймати ҳисобга олинди	04	67
Номоддий активларнинг бартер тартибида келиб тушиши	08 04	60,76, 08
Бартер тартибида берилган номоддий активлар қиймати ҳисобдан чиқарилди	48	04
Хусусийлаштирилган корхона мулки (номоддий активлар таркибида ҳисобга олинган мулк) нархнинг унинг баҳоланган қийматидан ортиқ қисми тенг улушларда сўндирилади	26,25	05

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Савдо фаолиятида фойдаланиладиган номоддий активлар объектлари бўйича амортизация суммаларини ҳисоблаш	26	05
Номоддий активлар объектлари бўйича амортизация суммаларини ҳисобдан чиқариш (сотиш, ҳисобдан чиқариш, бепул бериш ва ҳ.к.)	05	48
Номоддий активлар объектлари бўйича нотўғри (ортиқча) ҳисобланган амортизация суммасини тузатиш (кам ҳисоблангани — тескари тартибда)	05	80
Номоддий активлар учун ҳисоб-китоб варағига келиб тушди	51,62,76	48
МАШИНА-УСКУНАЛАРНИ МОНТАЖ ҚИЛИШ		
Сотиб олинган машина-ускуналар учун тўловномалар акцептланди	07	60
Хусусийлаштирилган корхона мулки таркибида сотиб олинган машина-ускуналар	07	67
Монтаж қилинадиган машина-ускуналарни етказиб бериш ва сақлаш билан боғлиқ ишлар учун иш ҳақи ҳисоблаб ёзиди	07	70
Машина-ускуналар етказиб берилгани ва сақлангани учун ҳисобланган иш ҳақи бўйича ижтимоий сугурта органларига ажратмалар	07	69
Акцияларга обуна ҳақи ҳисобига машина-ускуналар келиб тушди	07	75
Банк ёки бошқа корхоналар кредитлари ҳисобидан сотиб олинган машина-ускуналар кирим қилинди	07	90,92, 94,95
Машина-ускуналарни бошқа корхонага мулк қилиб бериш йўли билан қимматли қоғозлар сотиб олинди	06 (47)	47 07)
Монтаж қилишга топширилган машина-ускуналар қиймати ҳисобдан чиқарилди	08	07
Илгари ўрнатилиши мўлжалланган машина-ускуналар сотилди	48	07
Машина-ускуналар кирим қилинганидан кейин аниқланган камчиликлар суммалари	63	07

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
юзасидан товар етказиб берувчиларга ёки транспорт ташкилотларига эътирозлар билдирилди		
КАПИТАЛ ҚЎЙИЛМАЛАР		
Капитал харажатларга киритилган, объектлар қурилишида фойдаланиладиган асосий воситалар эскириши	08	02
Капитал харажатларга киритилган, объектлар қурилишида фойдаланиладиган номоддий активлар эскириши	08	05
Капитал харажатларга киритилган, объектлар қурилишида фойдаланиладиган арзон ва тез эскирувчи буюмлар эскириши	08	13
Капитал харажатларга киритилган объектлар қурилишида моддий ресурслар сарфланди	08	10
Аниқ мақсадли молиялаш маблағлари ҳисобидан капитал қўйилмаларга қилинган харажатлар тўланди (давлат улуши бўйича ҳисобланган, лекин тақсимланмаган ва таъмирлаш ҳамда ривожланиш учун қолдирилган дивидендлар)	96	51
Аниқ мақсадли молиялаш маблағлари ҳисобидан капитал қўйилмаларга харажатлар қабул қилинди (давлат улуши бўйича ҳисобланган, лекин тақсимланмаган ва таъмирлаш ҳамда ривожланиш учун қолдирилган дивидендлар)	08	96
Капитал харажатларга киритилган, объект қурилиши учун қилинган давр харажатлари ҳисобдан чиқарилди	08	26
Капитал қўйилмаларда фойдаланилган банк кредити учун фоизлар тўланди	80-4	51
Капитал қурилиш учун кўрсатилган хизматлар ва бажарилган ишлар юзасидан товар етказиб берувчиларнинг тўловномалари акцентланди	08	60
Капитал қўйилмалар билан боғлиқ суммалар бўйича қонқарсиз эътирозлар ҳисобдан чиқарилди	08	63

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Капитал қўйилмалар билан боғлиқ, мулкни суғурталашга доир харажатлар акс эттирилди	08	65
Бюджетга тўланиши керак бўлган қарз (мол-мулк солиғи, ер учун ҳақ ва ҳ.к.) акс эттирилди	08	68
Капитал қурилиш билан машғул ходимлар бўйича ижтимоий суғурта ва пенсия фонди юзасидан қарз акс эттирилди	08	69
Капитал қурилиш билан машғул ходимлар бўйича иш ҳақи юзасидан қарз акс эттирилди	08	70
Муассислар устав фондига улуш сифатида киритган асосий воситалар ҳисобланувчи қурилиши тугалланмаган объектлар қабул қилиниши	08	75
Монтаж қилиш талаб этилмайдиган машина-ускуналар бепул олинди	08	85-3
Капитал қўйилмаларни аниқ мақсадли молиялаш ҳисобидан (яъни, акцияларнинг давлатга тегишли улуши юзасидан ёзилган дивидендлар шаклида юзата келган маблағлар ҳисобига) амалга оширилган харажатлар кирим қилинди	08	85-3
Асосий воситаларнинг улар фойдаланишга топширилганидан кейинги дастлабки қиймати акс эттирилди	01	08
МАТЕРИАЛЛАРНИ ҲИСОБГА ОЛИШ ОПЕРАЦИЯЛАРИ		
Ердамчи ишлаб чиқаришлардан материаллар олинди	10	23
Маҳсулот етказиб берувчидан қуйидаги материаллар олинди:		
а) хом ашё ва материаллар	10-1	60
б) сотиб олинмаган ярим тайёр маҳсулотлар ва бутловчи қисмлар	10-2	60
в) ёқилғи	10-3	60
г) идишлар	10-4	60
д) эҳтиёт қисмлар	10-5	60

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
е) бошқа материаллар	10-6	60
ж) қурилиш материаллари	10-8	60
Ҳисобдор шахсдан материаллар олинди	10	71
Материаллар қўшимча баҳоланди	10	14
Ўз эҳтисоли учун материаллар сифатида кирим қилинган тайёр маҳсулот	10	40
Илгари товар сифатида акс эттирилган материаллар кирим қилинди	10	41
Моддий ресурслар учун ҳисоб-китоб варақидан, касса ва бошқа ҳисобварақлардан пул тўланди	10,60,7	51,50,55
Хусусийлаштирилган корхона мулки таркибида сотиб олинган ишлаб чиқариш захиралари ҳисобга олинди	10	67
Материалларни тайёрлаш бўйича иш ҳақи тўлашга доир харажатлар акс эттирилди	15	70
Материалларни тайёрлаш билан шуғулланувчи ходимлар бўйича ижтимоий суғурта ва пенсия фондига доир қарзлар акс эттирилди	15	69
Муассислардан устав фондига уларнинг улуши сифатида келиб тушган материаллар кирим қилинди	10	75
Ҳисобдор шахслар материалларни тайёрлаш бўйича қилган харажатлар тўланди, материал қиймати тўланди	15	71
Банкнинг қисқа ёки узоқ муддатли кредитлари бўйича ёхуд бошқа корхоналардан олинган қарз маблағлари ҳисобидан пули тўланган материаллар кирим қилинди	10	90,92, 94,95
Материаллар арзонлаштирилди	14	10
Материаллар четта сотилди ёки бартер бўйича берилди	48	10
Қимматли қоғозлар ҳақини тўлаш учун берилган материаллар ҳисобдан чиқарилди бир вақтнинг ўзига	48 (06,58)	10 (48)
Нуқсонли борлиги аниқланган материаллар маҳсулот етказиб берувчига қайтарилди	60	10

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Ишлаб чиқаришга материаллар берилди	20,35	10
Идишлар муомала чиқимлари сифатида ҳисобдан чиқарилди	26-1	10-4
Материаллар четга сотилди	48	10
ОЙ ОХИРИДА ЙЎЛДАГИ МАТЕРИАЛЛАРНИ АКС ЭТТИРИШ		
Ой охирида йўлдаги материаллар қиймати ҳисобга олинди	10	60
Ой бошида йўлда бўлган материаллар қиймати сторноланди	10	60
АРЗОН ВА ТЕЗ ЭСКИРУВЧИ БУЮМЛАР (АТЭБ) ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ		
Материаллар АТЭБга ўтказилди	12-1	10
АТЭБ нақд пулга сотиб олинди	12-1	50
АТЭБ пул ўтказиш йўли билан сотиб олинди	12-1	51
АТЭБ маҳсулот етказиб берувчидан олинди	12-1	60
АТЭБ ҳисобдор шахслардан олинди	12-1	71
АТЭБ бошқа кредиторлардан олинди	12-1	76
Муассислардан устав фондига улар қўшган улуш сифатида келиб тушган АТЭБ кирим қилинди	12	75
АТЭБ фойдаланишга омордан берилди	12-2	12-1
АТЭБ қўшимча баҳоланди	12	14
АТЭБ арзонлаштирилди	14	12
Банкнинг қисқа ёки узоқ муддатли кредитлари ёхуд бошқа корхоналардан олинган қарз маблағлари ҳисобидан пули туланган АТЭБ кирим қилинди	12	90,92, 94,95
АТЭБ учун ҳисоб-китоб варағидан, кассадан ва бошқа ҳисобварақлардан пул туланди	12,60	51,50,55
Қуйидагиларда фойдаланиладиган АТЭБ эскириши ҳисобланди:		

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
а) асосий ишлаб чиқаришда	20,35	13
б) ёрдамчи ишлаб чиқаришларда	23,35	13
в) бошқариш хизматлари томонидан	26	13
Бутунлай эскирган АТЭБнинг дастлабки қиймати ҳисобдан чиқарилди	13	12-2
Қўшимча баҳоланган АТЭБ бўйича эскириш суммаси акс эттирилди	14	13
Арзонлаштирилган АТЭБ бўйича эскириш суммаси ҳисобдан чиқарилди	13	14
АТЭБ камомади акс эттирилди	84	12
АТЭБ эскиришининг нотўғри (ортиқча) ҳисобланган суммасига тузатиш киритиш (кам ҳисобланган бўлса — шу ёзувнинг тескариси)	13	80-3
АТЭБ четта сотилди ёки бошқа корхона-ларга, мактабларга бепул берилди	48	12
АТЭБ четта сотилганда эскириш сумма-лари ҳисобдан чиқарилди	13	48
ҚАЙТА БАҲОЛАШ, ТАЙЁРЛАШ, ҚИЙМАТДАГИ ФАРҚ		
Тугалланмаган ишлаб чиқариш суммаси камайтириб қайта баҳоланди (қўлайтириб қайта баҳолашда шу ёзувларнинг акси киритилади)	14	20,23,29
Тайёр маҳсулот арзонлаштирилди	14	40
Қўшимча баҳолаш суммаси молиявий натижалар ҳисобиغا ўтказилди	14	80-3
Қўшимча баҳолаш суммаси резерв сармоя-сини тўлдирishга йўналтирилди	14	85-3
Моддий бойликларни қўшимча баҳолаш суммалари банклар томонидан кредит-ланди	14	90
Тайёр маҳсулот қўшимча баҳоланди	40	14
Савдо корхоналаридаги товарлар қўшимча баҳоланди	41	14
Материаллар қийматидаги фарқ (ҳисоб-ланган улушда) материаллар харажати акс	20,23,29	16

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Эттирилган тегишли ҳисобварақларга ўтказилди (мусбат рақам ёки сторно билан)		
Келиб тушган моддий бойликларнинг амалдаги қиймати билан ҳисобга олинган нархи орасидаги фарқ ҳисобдан чиқарилди — тежаш	15	16
ёки ортқча сарф	16	15
Моддий бойликларни тайёрлаш ва келтириш харажатлари ҳисоб-китоб варағидан, кассадан ва бошқа ҳисобварақлардан тўланди	15,76, 71,76	51,50, 55,52
Корхона қабул қилган ва тайёрланган моддий бойликлар таннархига киритилган йўлдаги камомадлар суммалари	15	84
Маҳсулот етказиб берувчилар ва транспорт ташкилотларига эътирозлар билдирилди	63	15
Жўнатилган товар-моддий бойликлар учун товар етказиб берувчилардан ҳисоб-китоб ҳужжатлари келиб тушди	15	60
Омборга амалда кирим қилинган материаллар	10	15
Амалда омборга кирим қилинган АТЭБ	12-1	15
ҲИСОБВАРАҚЛАР ВА МОДДАЛАР БЎЙИЧА ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ		
Узоқ муддатли ижарадаги асосий воситалар эскириши ҳисобланди	20,35	02-2
Материаллар берилди:		
а) асосий ишлаб чиқаришга	20,35	10
б) ёрдамчи ишлаб чиқаришларга	23,35	10
в) умумий ишлаб чиқариш эҳтиёжларига	25,35	10
г) умумий хўжалик эҳтиёжларига (давр харажатлари)	26-1	10
Қуйидагиларда фойдаланила бошланган АТЭБ 50% эскиргани ҳисоблаб ёзилди:		
а) асосий ишлаб чиқаришда	20,35	13
б) ёрдамчи ишлаб чиқаришларда	23,35	13

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
в) маъмурий-хўжалик биносида	26-4	13
Асосий ишлаб чиқариш харажатлари сифатида ҳисобдан чиқарилди:		
а) ёрдамчи ишлаб чиқаришлар харажатлари	20,35	23
б) умумий ишлаб чиқариш харажатлари	20,35	25
Давр харажатлари ҳисобдан чиқарилди	80-2	26
Асосий ишлаб чиқариш харажатлари кассадан тўланди	20,35	50
Ҳисоб-китоб варағидан қилинган асосий ишлаб чиқариш харажатларига ўтказилди	20,35	51
Қуйидаги ходимларга иш ҳақи ҳисоблаб ёзилди:		
а) асосий ишлаб чиқариш	20,35	70
б) ёрдамчи ишлаб чиқаришлар	23,35	70
в) асосий ишлаб чиқариш муҳандислари	25,35	70
г) бошқариш ходимлари	26	70
Асосий ишлаб чиқариш бўйича номоддий активлар амортизацияси ёрдамчи ишлаб чиқаришга ўтказилди	20,23,35	05
Тугалланмаган ишлаб чиқариш суммалари кўпайтириб қайта баҳоланди (асосий цехларда) — қўшимча баҳолаш	20,35	14
Материаллар қиймати фарқининг тегишли улуши асосий ишлаб чиқаришга ўтказилди	20,35	16
Корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар асосий ишлаб чиқаришга ўтказилди	20,35	21
Брак туфайли йўл қўйилган йўқотишлар маҳсулот таннархига киритилди	20,35	28
Келажак даврлар харажатларига довр маҳсулот таннархига ўтказилди	20,35	31
Маҳсулот етказиб берувчиларнинг бевосита ишлаб чиқариш цехларига берилган материаллар бўйича тўловномалари акцептланди	20,35	60

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Маҳсулот етказиб берувчиларнинг бевосита маъмурий-хўжалик харажатларига, яъни давр харажатларига берилган материаллар бўйича тўловномалари акцептланди	26	60
Бошқариш ходимларига тааллуқли мулкни суғурта қилиш юзасидан қарзлар суммаси акс эттирилди	26	65
шунинг ўзи асосий ишлаб чиқариш бўйича	20,35	65
Бюджетдан ташқари фондларга тўланиши керак бўлган суммалар қайд этилди	20,35	67
Асосий ишлаб чиқаришга берилган тайёр маҳсулот ҳисобдан чиқарилди	20,35	40
Сотиб олинмаган, асосий ишлаб чиқаришга берилган товарлар ҳисобдан чиқарилди	20,35	41
Ҳисобдор шахс харажатлари асосий ишлаб чиқариш чиқимларига ўтказилди	20,35	71
шунинг ўзи давр харажатлари бўйича	26	71
Тугалланмаган ишлаб чиқаришдаги ортиқча товарлар кирим қилинди	20,35	80
Тугалланмаган ишлаб чиқаришнинг бир қисми қимматли қоғозлар бўйича узоқ муддатли молиявий қўйилмалар тартибда бошқа корхоналарга берилди	48 (06)	20,21 48)
Маҳсулот чиқарилиши ҳақиқий таннарх бўйича қайд этилди ёки корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган товар сифатида кирим қилинди	40,41	20,35
Аукционда сотиб олинган мулкнинг харид ва баҳоланган қийматлари тенг улушларда аста секин ҳисобдан чиқарилди	26	04
Давр харажатларига тааллуқли бўлган, ҳисоб-китоб, валюта ҳисобварағидан ёки кассадан тўланган айрим харажатлар	26	51,52, 55,50
Илгари умумий хўжалик харажатларига киритилган йўқотишларнинг бир қисми айбдор ходимларнинг иш ҳақидан ушлаб қолинди	70	26
Омборлардаги товарлар ва тайёр маҳсулотнинг ортиқ чиққан қисми кирим қилинди	40,41	80-3

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Чет ташкилотлар кўрсатган хизматлар асосий ишлаб чиқариш харажатларига ўтказилди	20,35	76
ИШЛАБ ЧИҚАРИШДАГИ БРАК		
Бракни тузатиш учун материаллар сарфланди	28	10
Брак туфайли йўл қўйилган, тиклаб бўлмайдиган йўқотишлар ҳисобдан чиқарилди	28	20,23, 25,21, 35,26
Брак билан боғлиқ турли харажатлар (ташвиш, алмаштириш, қайтариш ва ҳ.к.) пули тўланди	28	51,52, 50,55
Бракни тузатиш учун иш ҳақи суммалари ҳисобланди	28	70
Брак тузатилгани учун ҳисобланган иш ҳақи суммаларидан ижтимоий сугуртага ажратмалар ўтказилди	28	69
Брак туфайли юз берган, хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришларда таннархга қўшилган йўқотишлар акс эттирилди	29	28
Аввалги йилларда брак туфайли йўл қўйилган, зарар ҳисобига ўтказилган, компенсацияланмайдиган йўқотишлар	26	28
Маҳсулот етказиб берувчиларнинг бракни тузатиш бўйича кўрсатилган хизматлар учун тўловномалари акцентланди	28	60
НОКАПИТАЛ ИШЛАР		
Муваққат титулли ва титулсиз бинолар, иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар барпо этиш учун машина-ускуналар берилди	30	07
Муваққат титулли ва титулсиз бинолар, иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар барпо этиш учун материаллар берилди	30	10
Муваққат титулли ва титулсиз бинолар, иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар барпо этиш чоғида фойдаланиш учун АТЭБ ҳисобдан чиқарилди	30	12
Муваққат титулли ва титулсиз бинолар, иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар	30	16

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
барпо этиш учун берилган материаллар нархидаги фарқ ҳисобдан чиқарилди		
Муваққат титулли ва титулсиз бинолар, иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар барпо этиш вақтида ёрдамчи ишлаб чиқаришлар кўрсатган хизматлар ҳисобдан чиқарилди	30	23
Хусусийлаштирилган корхона мулки таркибида сотиб олинган нокапитал ишлар бўйича танавор захиралари акс эттирилди	30	67
Нокапитал ишлар билан шуғулланувчи ходимларга иш ҳақи ҳисобланди	30	70
Нокапитал ишлар билан машғул ходимларга иш ҳақи бўйича ижтимоий суғурта учун ажратмалар қилинди	30	69
Нокапитал ишлар бажарилганда чет ташкилотлар кўрсатган хизматлар бўйича қарз ҳисобга олинди	30	76
Асосий воситаларга кирадиган муваққат (титулли) бино ва иншоотларни қуришга доир нокапитал ишлар тугалланганидан кейин, қилинган ҳамма харажатлар суммаси қайд этилди	01	30
Нокапитал ишлар тугалланганидан кейин материаллар қолдини кирим қилинди	10	30
АТЭБга кирадиган муваққат (титулли) бино ва иншоотларни қуришга доир нокапитал ишлар тугалланганидан кейин акс эттирилди	12	30
Бошқа ташкилот ва корхоналар учун бажарилган нокапитал ишлар	76	30
БИТКАЗИЛМАГАН ИШЛАРНИНГ БАЖАРИЛГАН БОСҚИЧЛАРИ		
Белгиланган тартибда қабул қилинган, буюртмачи пулини тўлаган тугалланган иш босқичлари қиймати	36	46
Буюртмачи пулини тўлаган босқичлар қиймати ишларнинг барча босқичлари тугалланганидан кейин ҳисобдан чиқарилади	62	36

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
МАҲСУЛОТ ЧИҚАРИШ (ИШЛАР, ХИЗМАТЛАР)		
Асосий, ёрдамчи ва хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлар тайёрлаган маҳсулотнинг амалдаги таннархи ҳисобдан чиқарилди	37	20,35, 29,23
Корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган, кирим қилинган материалларнинг меъёрий (режалаштирилган) таннархи акс эттирилди	10	37
Корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар меъёрий (режадаги) таннархда акс эттирилди	21	37
Харидорга брак ўрнига қобулланган маҳсулот таннархи акс эттирилди	28	37
Тайёр маҳсулот чиқариш ва корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган товарлар меъёрий (режадаги) таннарх бўйича акс эттирилди	40,41	37
Буюртмачига ишлар тоширилди ёки хизматлар кўрсатилди; амалдаги таннархнинг меъёрий (режалаштирилган) таннархдан фарқи акс эттирилди (37-ҳисобварақ спилиши)	46	37
Корхонанинг алоҳида баданга ажратилган бўлинмаларига кўрсатилган хизматлар меъёрий (режадаги) таннарх бўйича акс эттирилди	79	37
ЮКЛАБ ЖЎНАТИЛГАН ТОВАРЛАР		
Четта берилган материаллар қиймати ҳисобдан чиқарилди	45	10
Четта берилган ҳайвонлар қиймати ҳисобдан чиқарилди	45	11
Четта берилган АТЭБ қиймати ҳисобдан чиқарилди	45	12
Четта берилган материаллар қийматидаги фарқлар акс эттирилди	45	16
Бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар, жумладан энергия, буғ, сув ва шу кабилар қиймати акс эттирилди	45	20,23,29
Четта берилган ярим тайёр маҳсулотлар қиймати ҳисобдан чиқарилди	45	21

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Харидорларга тайёр маҳсулот юклаб жўнатилди	45	40
Харидорларга товарлар юклаб жўнатилди	45	41
Маҳсулот етказиб берувчиларнинг маҳсулот юклаб жўнатилаётганда улар кўрсатган хизматлар учун тўловномалари акцептланди	26	60
Маҳсулот жўнатиш билан боғлиқ хизматлар кўрсатгани учун турли корхона ва ташкилотлардан қарзлар акс эттирилди	45	76
Илгари юклаб жўнатилган, сотилган маҳсулот ҳақ тўланишига қараб ҳисобдан чиқариб борилди	46	45
Илгари юклаб жўнатилган деб қайд этилган бойликлар камомади аниқланди	84	45
Корхона бўлинмалари юклаб жўнатган маҳсулот акс эттирилди	79	45
ТАЙЁР МАҲСУЛОТ		
Асосий ишлаб чиқариш тайёр маҳсулоти оморга амалдаги таннархда қабул қилинди	40	20,35
Асосий ишлаб чиқариш тайёр маҳсулоти оморга меъёрий (режадаги) таннархда қабул қилинди	40	37
Корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар оморга қабул қилинди	40	21
Хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришларнинг тайёр маҳсулоти оморга қабул қилинди	40	29,35
Тайёр маҳсулот қимматлаштирилди ёки арзонлаштирилди	40 14	14 40
Хусусийлаштирилган корхона мулки таркибида сотиб олинган тайёр маҳсулот захиралари ҳисобга олинмоқда	40	67
Тайёр маҳсулот сотиб олинган узоқ муддатли қимматли қоғозлар учун ҳақ сифатида берилди	46 (06)	40 46)
Тайёр маҳсулот сотиб олинган қисқа муддатли қимматли қоғозлар учун ҳақ сифатида берилди	46 (58)	40 46)

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган тайёр маҳсулот материаллар таркибига қўшилди	10	40
Тарқатиш (сотиш) операциялари жараёнида ишлатиладиган тайёр маҳсулот (корхона-нинг ўзи ишлаб чиқарган идишлар ва ҳ.к.)	26	40
Тайёр маҳсулот табиий офатлар, ёнғин, авария ва шу каби ҳолатлар натижасида компенсацияланмайдиган тарзда йўқотилиши	80-5	40
Тайёр маҳсулот камомати акс эттирилди	84	40
Ҳомийлик бадали ва ёрдами сифатида бепул берилган тайёр маҳсулот қиймати	46 26	40 46
Асосий, ёрдамчи ишлаб чиқаришда ўз эҳтиёжлари учун фойдаланилган тайёр маҳсулот	20,23	40
ТОВАРНИ ХАРИД ҚИЛИШ ВА БОШҚА ТАРЗДА ОЛИШ		
Нақд пулга ёки нақдсиз пул ўтказиш йўли билан товарлар олинди	41	50,51,52
Товар қўшимча баҳолашди ёки арзонлаштирилди	41 14	14 41
Корхонанинг ўзида ишлаб чиқариладиган товар чиқарилиши акс эттирилди	41	20,23, 29,35
Маҳсулот етказиб берувчидан омборга товарлар олинди	41-1	60
Ой охиридаги ҳолатга қўра пули тўланган йўлдаги товарлар акс эттирилди	41	60
Омборга буюртмада кўзда тутилмаган товар олинди	41	63
Бўнак ҳисоботи асосида ҳисобдор шахдан товар олинди	41	71
Муассисдан устав фондига улуш сифатида товар олинди	41	75
Кирим қилинган товарлар бўйича савдо устамаси акс эттирилди	41	42
Хусусийлаштирилиб сотиб олинган корхона таркибига қабул қилинган товарлар ҳисобга олинди	41	67

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебити	Ҳисоб-варақ кредити
Шуьба (қарам) корхоналар ёки бўлинмалардан товарлар келиб тушиши	41	78,79
Бошқа корхоналардан товарлар бепул олинди	41	85-3
Сотиб олинган узоқ муддатли қимматли қоғозлар қийматини қоплаш учун товарлар берилди	46 (06)	41 (46)
Сотиб олинган қисқа муддатли қимматли қоғозлар қийматини қоплаш учун товарлар берилди	46 (58)	41 (46)
Илгари товар сифатида кирим қилинган материаллар энди материаллар таркибига киритилди	10	41
Товарларнинг табиий офатлар, ёнгин, авария ва шу кабилар натижасидаги қопланмайдиган йўқотилиши	80-5	41
Товарлар бўйича камомад акс эгтирилди	84	41
Тарқатиш-сотиш операциялари жараёнида фойдаланиладиган товарлар (корхонанинг ўзида ишлаб чиқарилган товарлар ва ҳ.к.)	26	41
САВДО УСТАМАСИ		
Кирим қилинган товарлар бўйича савдо устамаси акс эгтирилди	41	42
Сийлов (устама)лар суммаларининг сотилган товарларга тегишли қисми сторно қилинди	46	42
Нархлардаги тафовут (масалан, идишлар бўйича ва ҳ.к.) савдо корхоналари бўйича корхона даромадига кўшилди	42	80
Сийлов (устама)лар суммаларининг кам чиққан товарлар ва идишларга тегишли қисми ҳисобдан чиқарилди	42	83
ТИЖОРАТ ЧИҚИМЛАРИ ҲИСОБИ		
Асосий воситалар бўйича эскириш ҳисобланди	26-1	02
Арзон ва тез эскирувчи буюмлар эскириши ҳисобланди	26-2	13
Материаллар сарфланди	26-2	10

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган идишлар товарни жойлашга сарфланди	26-1	40
Қондирилмайдиган эътирозлар суммалари акс эттирилди ва чиқимга қўшилди	26-1	63
Номоддий активлар эскириши тижорат чиқимлари ҳисобига ўтказилди	26-2	05
Реклама мақсадида ишлатилган товарлар ҳисобдан чиқарилди	26-1	41
Тижорат чиқимлари кассадан тўланди	26-1	50
Реклама ёки бошқа харажатлар ҳисоб-китоб варағидан тўланди	26-1	51
Ҳисобдор шахс тижорат чиқимлари қилди	26-1	71
Воситачилик фирмасидан қарз (воситачилик хизматлари учун) тижорат чиқимларига ўтказилди	26-1	76
Шуъба (қарам) корхоналарга ёки бўлинмаларга кўрсатилган хизматлар суммаси акс эттирилди	26-1	78,79
Тижорат фаолияти билан боғлиқ банк кредитлари учун фондлар бўйича қарз акс эттирилди	80-4	90
Жорий ва капитал ремонт учун таъмирлаш фонди бўйича тасдиқланган сметага мувофиқ машина-ускуналарни тузатиш мақсадида суммалар резервга қўйилди	20,23	89
Хусусийлаштирилган корхона мулки таркибидаги товарлар қолдиги юзасидан тижорат чиқимлари ҳисобга олинган	26-1	67
Ой охирида тижорат чиқимлари ҳисобдан чиқарилди	80-2	26
САВДО, ВОСИТАЧИЛИК, ТАЪМИНОТ-СОТИШ ВА БОШҚА ТАШКИЛОТЛАРНИНГ МУОМАЛА ЧИҚИМЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШИ		
Асосий воситалар эскириши ҳисобланди	26-1	02
Арзон ва тез эскирувчи буюмлар эскириши ҳисобланди	26-1	13
Материаллар сарфланди	26-1	10

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Номоддий активлар эскириши тижорат чиқимларига киритилди	26-1	05
Корхонанинг ўзида ишлаб чиқарилган идишлар товарни ўраб-жойлаш учун сарфланди	26-1	40
Идишлар қиймати муомала чиқимларига чиқарилди	26-1	10-4
Муомала чиқимларига чиқариш юзасидан белгиланган метёрлар доирасидаги брак товарлар	26-1	41
Товарни етказиб бериш ҳамда сотишга доир транспорт чиқимлари ва бошқа харажатлар кассадан тўланди	26-1	50
Реклама харажатлари ҳисоб-китоб варағидан тўланди	26-1	51
Транспорт корхонасидан товар етказиб берилгани учун транспорт ҳақини тўлаш тўғрисида тўловнома олинди	26-1	60,76
Товар сотиш билан шуғулланувчи ходимларга иш ҳақи ҳисобланди	26-1	70
Сотув соҳасидаги ходимларга тўланадиган иш ҳақи суммаси ҳисобидан куйидагилар учун бадал ҳисобланди:		
а) ижтимоий суғурта учун	26-1	69-1
б) пенсия фондига	26-1	69-2
Чет ташкилотлар кўрсатган хизматлар муомала чиқимларига чиқарилди	26-1	76,60
Чиқимлар таркибига кирадиган ҳамда маҳсулотни тарқатиш ва сотиш вақтида ҳисобланадиган солиқлар ва йиғимлар бўйича бюджет олдидаги қарзлар акс эттирилди	26-1	68
Шуъба (қарам) корхоналарга ёки бўлинмаларга кўрсатилган хизматлар суммаси акс эттирилди	26-1	78,79
Тижорат фаолияти билан боғлиқ банк кредитлари учун фондлар бўйича қарздорлик акс эттирилди	80-4	90

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Жорий ва капитал ремонт учун таъмирланг фонди бўйича тасдиқланган сметага мувофиқ машина-ускуналарни тузатиш мақсадида суммалар резервга қўйилди	26-1	89
Хусусийлаштирилган корхона мулки таркибидаги товарлар қолдини юзасидан муомала чиқимлари ҳисобга олинган	26-1	67
Ой охирида тижорат чиқимлари ҳисобдан чиқарилди	80-2	26-1
ТОВАР САРФИ		
Сотини учун омордан олинган товарлар	41-2	41-1
СОТУВ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ		
Махсус манбалар ҳисобидан аниқ мақсадли тадбирлар учун маҳсулот бериш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш	96	46
Корхонанинг ўз' капитал қурилишига киритилган маҳсулот, ишлар ва хизматлар қиймати тушум сифатида акс эттирилди	08	46
Сотувчи корхонага маҳсулотни мулк қилиб бериш, унинг учун ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш йўли билан қимматли қоғозлар сотиб олинди	06,58 (46,47, 48	46,47 48,40, 01,12, 10)
Маҳсулот сотини, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан кассага маблағ тушди	50	46
Харидор, буюртмачидан бажаришган ишлар, кўрсатишган хизматлар, жўнатишган маҳсулот учун ҳисоб-китоб варағига пул тушди	51,52	46
Харидорлардан маҳсулот учун қайта ҳисоб-китоб бўйича тушган суммалар акс эттирилди	51,52	46
Сотилган ва пули тўланган маҳсулот учун юборилган, лекин ҳали ҳисоб-китоб варағига келиб тушмаган маблағ (йўлдаги пуллар)	57	46
Буюртмачи, харидорга қабул қилинган ишлар, маҳсулот, товарлар, хизматлар учун ҳисоб-китоб ҳужжатлари тақдим этилди	62-1	46
Қарз айирбошланг (бартер) ҳисобига жўнатишган маҳсулот қийматига камайтирилди	60	46,47,48

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Илгари харидорлардан бунак тарзида олинган маблағлар акс эттирилди	64	46
Ишлар, хизматлар, маҳсулот корхонанинг меҳнат жамоаси аъзоларига сотилди	73	46
Воситачилик операциялари бўйича миқоз тўлаши керак бўлган воситачилик ҳақи суммаси акс эттирилди	76	46
Шуъба корхоналарга маҳсулот сотилди	78	46
Бўлималарга маҳсулот сотилди	79	46
Амалда қилинган куйидаги харажатлар ҳисобдан чиқарилди:		
қурилиш ишларига	46	20,35
бажарилган илмий-техникавий ишларга	46	20,35
ёрдамчи ишлаб чиқаришлар чет танкилотлар учун бажарган ишларга	46	23,35
чиқарилган маҳсулотта (меъёрий таннарх бўйича)	46	37
Тайёр маҳсулотни харидорларга сотиш (жўнатилиш)	46	40
бузюртмачига берилган товарлар	46	41
Давр харажатлари бўйича чиқимлар ҳисобдан чиқарилди	80-2	26
Маҳсулот сотишдан зарар кўрилди	80-1	46
Товарлар сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан олинган фойда	46	80-1
МАТЕРИАЛЛАР, АТЭБ, АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ВА БОШҚА АКТИВЛАРНИ СОТИШ		
Материаллар четга сотилди	48	10
АТЭБ четга сотилди	48	12
Номоддий активлар сотилди	48	04
Узоқ ёки қисқа муддатли қимматли қоғозларни сўндириш (қайта сотиб олиш) (баланс қиймати)	48	06,58
Четга берилган материаллар қийматидаги фарқ ҳисобдан чиқарилди	- 48	16

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Корхона хорижий валютани сотув кунидagi курс буйича қайта ҳисоблаш суммасида сотиши (жумладан, мажбурий сотув)	48	52
Хорижий валютани сотиш харажатлари ҳисобдан чиқарилди	48	50,51, 52,76
Бўрдоқига боқилган ва парваришланган моллар четга сотилиши акс эттирилди	48	11
Бошқа активларни сотиш билан боелиқ солиқлар ва йиғимлар буйича бюджет олдидagi қарз акс эттирилди	48	68
Корхона бўлиналари томонидан бошқа активлар сотилди	48	79
Чиқиб кетган номоддий активлар буйича ҳисобланган амортизация (эскириш) ҳисобдан чиқарилди	05	48
Чиқиб кетган АТЭБ буйича ҳисобланган амортизация (эскириш) ҳисобдан чиқарилди	13	48
Бошқа активларни сотишдан нақд тушум олинди	50	48
Бошқа активларни сотишдан ҳисоб-китоб ва валюта ҳисобварақларига нақд тушум олинди	51,52	48
Сотиб олинаётган акциялар ҳақи бошқа активлар билан тўланди	58,06	48
Хорижий валютани сотиш натижасида ҳисоб-китоб варағига биржа курси буйича пул тушди (банк воситачилик ҳақи чегириб қолинган)	51,76	48
Бошқа активлар сотилиши акс эттирилди	62	48
Илгари бошқа активлар харидорларидан олинган бўнақ ҳисобга олиними	64	48
Бошқа корхоналарнинг уларга сотилган бошқа активлар учун қарзи акс эттирилди	76	48
Ижара берувчида узоқ муддатли ижаранинг тўлиқ муддати учун келиб тушини керак бўлган ижара тўловлари суммаси акс эттирилди	09	47
Асосий воситаларни сотиш	47	01

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Чиқиб кетган асосий воситалар эскириши акс эттирилди	02	47
Асосий воситаларни тугатишдан қолган материаллар, АТЭБ кирим қилинди	10,12	47
Бошқа корхонада улушли иштирок этиш учун машина-ускуналар берилди	47 (06)	07 (47)
Молдаввий натижа — асосий воситалар чиқиб кетишига доир операциялардан кўрилган фойда ёки зарар акс эттирилди:		
фойда олинганда	47	80-3
зарар кўрилганда	26	47
Материаллар, АТЭБни нақд пулга сотишдан кассага пул тушди	50	48
Айирбошлаш (бартер) ҳисобига берилган асосий воситалар қиймати қарз суммасидан айириб ташланди	60,76	47
Материаллар, АТЭБ учун харидор тўлаши керак бўлган сумма	62-1	48
Материаллар, АТЭБни сотишдан фойда кўрилди	48	80-3
Материаллар, АТЭБни сотишдан кўрилган зарар ҳисобдан чиқарилди	26	48
КАССАДАГИ ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ БИЛАН ОПЕРАЦИЯЛАР		
Куйидагиларни сотиш натижасида кассага пул тушди:		
а) маҳсулот, ишлар, хизматлар	50	46
б) асосий воситалар	50	47
в) номоддий активлар, материаллар	50	48
Чек бўйича банкдан олинди	50	51
Ходимнинг иш ҳақи бўйича қарзи киритилди	50	70
Ҳисобдор шахс фойдаланилмаган бўнакни қайтарди	50	71
Маъмурий-хўжалик харажатлари кассадан тўланди	26	50

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Банкка кассадан нақд пул тўланди	51	50
Кассадан ходимларга иш ҳақи тўланди	70	50
Ҳисобот топшириш шarti билан кассадан сумма берилди (ёки бунак ҳисоботи бўйича ходим олдидаги қарз сўндирилди)	71	50
Ходимларга кассадан компенсация тўланди	73	50
Кассадан ходимга қарз берилди	73	50
Кассадан моддий ёрдам берилди	26	50
ҲИСОБ-КИТОБ ВАРАҒИДАГИ ОПЕРАЦИЯЛАР		
Жўнатилган товарлар учун ҳисоб-китоб варағига келиб тушди	51	46
Сотилган асосий воситалар эъзига ҳисоб-китоб варағига келиб тушди	51	47
Сотилган номоддий активлар, материаллар, АТЭБ учун ҳисоб-китоб варағига келиб тушди	51	48
Харидор, буюртмачидан ҳисоб-китоб варағига келиб тушди	51	62
Маблағлар ҳисоб-китоб варағига нотўғри киритилган	51	63
Буюртмачидан бунак олинди	51	64
Бошқа кредиторлардан ҳисоб-китоб варағига келиб тушди	51	76
Бошқа дебиторлардан ҳисоб-китоб варағига келиб тушди	51	76
Ҳисоб-китоб варағига келиб тушган жарималар, пенялар, бурдсизлик тўловлари	51	80-3
Маҳсулот етказиб берувчининг тўловномаси ҳисоб-китоб варағидан тўланди	60	51
Ҳисоб-китоб варағидан қилинган харажатлар асосий ишлаб чиқариш харажатларига кўшилди	20,35	51
Ҳисоб-китоб варағидан қилинган харажатлар (телефон, почта хизматларига доир ва шу каби чиқимлар, ҳисоб-китоб-касса	26	51

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
хизматлари учун ҳақ) давр харажатларига қўшилди		
Ҳисоб-китоб варағидан сумма янглишиб олинган	63	51
Бюджетдан ташқари фондларга тўловлар ўтказилди	67	51
Бюджетга тўловлар ўтказилди	68	51
Ижтимоий сугурта ва ижтимоий таъминот бўйича тўловлар ўтказилди	69	51
Ходимнинг иш ҳақи жамғарма банкдаги шахсий ҳисобвараққа ўтказилди	70	51
КУРСЛАРДА ФАРҚ ЧИҚҚАНДА ВАЛИЮТА ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ		
Тушумни банк кўчирмасига кўра у олинган кун учун Марказий банк белгилаган курсда конвертациялаш	52	51
Мусбат курс тафовути олинганда курсдаги фарқни акс эттириш	52	80-4
курсдаги фарқ манфий бўлганда ҳам, шундай	80-4	52
Марказий банк 1 АҚШ доллари учун белгилаган курс бўйича 30% устама қўйиб сотилган товарлардан тушум олинди (курс тафовути ҳам шу тушум таркибида)	51	46
шу товарнинг харид қийматига	46	41
товар сотишдан олинган умумий молиявий натижа (курс тафовутини ҳам қўшиб ҳисоблаганда)	46	80
Божхонадан ўтказиш кунига Марказий банк 1 АҚШ доллари учун белгилаган курс бўйича импорт товар-моддий бойликлар сотиб олинди	41,10	60
Мусбат курс тафовути олинганда ҳақ тўлаш кунин учун Марказий банк белгилаган курс бўйича сотиб олинган товар қиймати тўланаётганда курсдаги фарқни акс эттириш	60	80-4
Манфий курс тафовути олинганда ҳам, худди шундай	80-4	60

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
МАҲСУЛОТ ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИЛАР ВА ПУДРАТЧИЛАР БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Товар-моддий бойликлар учун уларни етказиб берувчига пул ўтказилди:		
а) ҳисоб-китоб варағидан	60	51
б) лимитланган чек дафтарчаси чеки билан	60	55
Бажарилган ишлар учун пудратчига ўтказилди	60	51
Маҳсулот етказиб берувчининг рақиблан- ган ҳужжатлари бўйича материаллар кириш қилинди	10	60
Қуйидаги харажатларга киритилган ишлар пудратчидан қабул қилинди:		
а) асосий ишлаб чиқариш	20,35	60
б) ёрдамчи ишлаб чиқариш	23,35	60
в) ёрдамчи хўжалик	29,35	60
Транспорт харажатлари муомала чиқим- ларига қўшилди (ноншлаб чиқариш корхо- наларида)	26,1	60
Пул тўланганидан кейин товар етказиб берувчи ёки пудратчининг тўловномасида хато борлиги аниқланди	63	60
Товар етказиб берувчига ёки пудратчига тўланган қўшилган қиймат солиғи ҳисобга олинди	19	60
БЎНАКЛАР БЎЙИЧА ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Товар-моддий бойликлар етказиб берили- ши, ишлар бажарилиши ва хизматлар кўрсатилиши учун бўнак берилди	61	51
Илгари берилган бўнак маҳсулот етказиб берувчи ёки пудратчи билан узил-кесил ҳисоб-китоб қилинаётганда ҳисобга олинди	60	61
Шартнома бекор қилинганда аввал берил- ган бўнак қайтариб олинди	51	61

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Товар-моддий бойликлар етказиб бериш ёки ишлар бажариш учун бўнак олинди	51	64
Илгари олинган бўнак харидор ёки буюртмачи билан узил-кесил ҳисоб-китоб қилинаётганда эътиборга олинди ёхуд	64 64	46 62
Шартнома бекор қилинганда илгари олинган бўнак қайтарилди	64	51
ХАРИДОРЛАР ВА БУЮРТМАЧИЛАР БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Харидор ва буюртмачи қуйидаги ҳисоб-китоб ҳужжатларини тақдим этди:		
а) бажарилган ишлар ва тайёр маҳсулот учун	62	46
б) сотилган асосий воситалар учун	62	47
в) сотилган ноликвидлар ва номоддий активлар учун	62	48
Харидор ва буюртмачи илгари тақдим этган ҳисоб-китоб ҳужжатлари бўйича тўлов тушди	51	62
ЭЪТИРОЗ (ДАЪВО)ЛАР БҮЙИЧА ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Олинган товар-моддий бойликлар сифати андозаларга ёки шартнома шартларига (мутлақо ёхуд қисман) тўғри келмаслиги аниқланди	63	60
Пудратчи бажарган ишлар сифати шартнома шартларига тўғри келмаслиги аниқланди	63	60
Асосий ишлаб чиқаришда маҳсулот етказиб берувчи ёки пудратчилар айби билан йўл қўйилган брак ҳамда бекор туриб қолишлар учун олинishi керак бўлган сумма ҳисобга олинди (тўловчи тан олган ёки суд ҳукм қилган миқдорда)	63	20,35,28
Сумма ҳисоб-китоб варағидан янглиши чиқарилган	63	51
Илгари янглиши чиқарилган сумма ҳисоб-китоб варағига киритилди	51	63

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Сумма ҳисоб-китоб варағига янглиш келиб тушган	51	63
Илгари нотўғри келиб тушган сумма қайтарилди	63	51
Илгари биддирилган даъволар бўйича тўловлар тушди	51	63
МУЛКИЙ ВА ШАХСИЙ СУҒУРТА БЎЙИЧА ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Корхона ходимлари мулкани суғурта қилиш бўйича суғурта тўлови ҳисобланди:		
давр харажатлари ҳисобидан	26	65
Шахсий суғурта бўйича суғурта тўловлари ни ҳақидан ушлаб қолинди	70	65
Мулкий ва шахсий суғурта бўйича суғурта тўловлари ўтказилди	65	51
Суғурта ҳолати бўйича йўқотишлар ҳисобдан чиқарилди:		
а) асосий воситалар	65	01
б) материаллар	65	10
в) тайёр маҳсулот	65	40
г) товарлар	65	41
д) пул маблағлари	65	50
Корхона ходимларини суғурталаш шартномаси бўйича тўланиши керак бўлган суғурта қопламаси суммаси ҳисобга олинди	65	73
Суғурта таъкилотларидан суғурта қопламаси олинди	51	65
Суғурта қопламалари билан компенсацияланмайдиган йўқотишлар зарар ҳисобига ўтказилди	80-5	65
БЮДЖЕТ БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Фойда солиғи ҳисобланди	81	68
Қўшилган қиймет солиғи ва акциз солиғи ҳисобланди	46	68

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Ходимлар иш ҳақидан даромад солиғи ҳисобланди	70	68
Моддий ресурслар, ишлар ва хизматлар бўйича ҚҚС суммаси ҳисобланди	19	60
Моддий ресурслар ишлаб чиқариш ёки харажатлар ҳисобига ўтказилишига қараб, уларга тегишли ҚҚС (ишлар ва хизматлар бўйича ҳам) акс эттирилди	68	19
Бюджетга солиқлар ўтказилди	68	51
ПЕНСИЯ ФОНДИ БИЛАН, ИЖТИМОЙ СУҒУРТА ВА МАЖБУРИЙ ТИББИЙ СУҒУРТА БЎЙИЧА ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Куйидагилар ходимларини ижтимоий суғурта қилиш учун бадал ҳисобланди:		
а) асосий ишлаб чиқариш	20,35	69
б) ёрдамчи ишлаб чиқариш	23,35	69
в) хизмат кўрсатувчи хўжаликлар	29,35	69
г) маъмурий-бошқарув ходимлари	26-2	69
д) ишлаб чиқариш соҳаси корхоналари	26-1	69
Касаллик варақлари бўйича ҳақ ҳисобланди	69	70
Пенсия фонди маблағлари ҳисобидан нафақалар ва пенсиялар ҳисобланди	69-2	70
Ходимлар иш ҳақидан пенсия фондига бадал ушлаб қолинди	70	69
Куйидаги бадаллар ўтказилди:		
а) ижтимоий суғурта бўйича	69	51
б) пенсия фондига	69	51
ИШ ҲАҚИ БЎЙИЧА ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Куйидагиларга иш ҳақи ҳисобланди:		
а) асосий ишлаб чиқариш ходимларига	20,35	70
б) ёрдамчи ишлаб чиқариш ходимларига	23,35	70

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
в) хизмат кўрсатувчи хўжаликлар ходимларига	29,35	70
г) асосий ишлаб чиқаришга дахли йўқ маъмурий-бошқарув ходимларига	26-2	70
д) сотув, савдо соҳаси ходимларига	26-1	70
е) таътиллار ҳақини тўлаш учун резерв ҳисобидан	89	70
Иш ҳақидан даромад солиғи ушлаб қолинди	70	68
Ижро варақаси бўйича иш ҳақидан ушлаб қолинди	70	76
Ходимларга кассадан иш ҳақи тўланди	70	50
Иш ҳақи жамғарма банкдаги ҳисобвараққа ўтказилди	70	51
Иш ҳақи депозитга қўйилди	70	76
ҲИСОБДОР ШАХСЛАР БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Ҳисобот топшириш шарти билан нақд пул берилди	71	50
Ҳисобдор шахсдан олинган қуйидаги нарсалар кирим қилинди:		
а) материаллар	10	71
б) товарлар	41	71
в) АТЭБ	12	71
Ҳисобдор шахс қилган харажатлар қуйидагилар ҳисобига ўтказилди:		
а) асосий ишлаб чиқариш	20,35	71
б) ёрдамчи ишлаб чиқариш	23,35	71
в) хизмат кўрсатувчи хўжалик	29,35	71
г) давр харажатларига кирувчи маъмурий-хўжалик чиқимлари	26-2	71
Ҳисобдор шахс тўлаган ҚҚС ҳисобга олинди	19	71

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Ҳисобдор шахс қилган ортиқча харажат тўловга тақдим этилган бўнақ ҳисоботи асосида тўланди	71	50
Ҳисобдор шахс сарфламаган бўнақ суммаси кассага қабул қилинди	50	71
Ҳисобдор шахсга берилган ва муддатида қайтарилмаган бўнақ суммалари ҳисобга олинди	84	71
Илгари берилган ва муддатида қайтарилмаган бўнақ суммалари ҳисобдор шахс иш ҳақидан ушлаб қолинди	70	84
БОШҚА ОПЕРАЦИЯЛАР БЎЙИЧА ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Банк кредитлари ҳисобидан ходимга товарлар сотиб олиш учун кредит берилди	73-1	93
Кредитни қайтариш учун ҳисобланган навбатдаги тўлов ходим иш ҳақидан ушлаб қолинди	70	73-1
Ходимдан ушлаб қолинган сумма банк кредитини қайтариш учун ўтказиляпти	93	51
Корхона ҳисобидан ходимга қарз берилди ёки	73-2 73-2	50 51
Қарзни қошлаш учун навбатдаги тўлов киритилди	50	73-2
Ходим аризасига кўра унинг иш ҳақидан қарзни қайтариш учун навбатдаги тўлов ушлаб қолинди	70	73-2
ТУРЛИ ДЕБИТОРЛАР ВА КРЕДИТОРЛАР БИЛАН ҲИСОБ-КИТОБЛАР		
Ҳисоб-китоб варағига турли дебиторлар ва кредиторлардан келиб тушди	51	76
Ҳисоб-китоб варағидан турли дебиторлар ва кредиторларга ўтказилди	76	51
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ		
Тайёр маҳсулотни сотиш, ишлар ва хизматларни тошширишдан фойда олинди	46	80-1
Асосий воситалар сотилиши ва бошқача реализациясидан фойда олинди	47	80-3

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Корхона оборот маблағлари ва номоддий активлари ҳисобланувчи моддий бойликларни сотишдан фойда олинди	48	80-3
Мулкни ижарага беришдан даромад олинди, узоқ муддатлисидан ташқари	51	80-3
Олинишига умид қолмагани учун аввалги йилларда зарар ҳисобига ўтказилган дебиторлик қарзи тўлови сифатида тушган суммалар ҳисобга олинди	51	80-3
Қарздор тан олган ёки суд ҳукми қилган жарималар, пенялар, бурдсизлик тўловлари олинди	51	80-3
Валюта ҳисобварағи бўйича мусбат курс тафовути ҳисобга олинди	52	80-4
Асосий воситалар сотилиши ва бошқача реализациясидан зарар кўрилди	26	47
Оборот воситалари ва номоддий активлар ҳисобланувчи моддий бойликларни сотишдан зарар кўрилди	26	48
Куйидагилар зарар ҳисобига ўтказилди:		
а) табиий офатлар, ёнгин, авария ва экстремал вазият келтириб чиқарган фавқулод- да ҳолатлар натижасида юз берган, ўрни қопланмайдиган йўқотишлар	80-5	10
б) оқибатларни тугатиш харажатлари	26	70
в) оқибатларни тугатиш билан боғлиқ пул маблағлари чиқимлари	26	51
Даъво муддати тугагани туфайли олинмишига умид қолмаган дебиторлик қарзини ҳисобдан чиқариш натижасида зарар кўрилди	26	62
Ишлаб чиқариш буюртмаларини бекор қилишга доир ишлаб чиқариш харажатлари зарар ҳисобига ўтказилди	26	20,35
Валюта ҳисобварағи бўйича манфий курс тафовути зарар ҳисобига ўтказилди	80-4	52
Аукциондан хорижий валюта сотиб олиш билан боғлиқ харажатлар зарар ҳисобига ўтказилди	26	51

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Ҳисобот йилининг 31 декабридаги ҳолатга кўра туланган суд чиқимлари ва ҳакамлик йиғимлари зарар ҳисобига ўтказилди	26	51
ҲОЙДАНИ ТАҚСИМЛАШ		
Ҳойда солиғи ҳисобланди	81	68
Ҳисобварақлар бўйича қуйидагиларга маблағ ажратилди:		
а) ҳойда ҳисобидан корхона резерв сар-моясига	81	85-3
б) тақсимланмаган ҳойдага	81	87
Тақсимланмаган ҳойда ҳисобидан аниқ мақсадли мол-иялаш маблағлари шакллан-тирилди	87	96,88
ШУБҲАЛИ ҚАРЗЛАР БҲЙИЧА РЕЗЕРВ		
Шубҳали қарзлар бўйича резерв ташкил қилинди	26	82
Илгари шубҳали деб ҳисобга олинган, та-лаб қилинмаган қарзлар балансида ҳисобдан чиқарилди	82	62
Шубҳали қарзлар бўйича резервлар сумма-лари кейинги йил ҳойдасига қўшилди	82	80-3
МОДДИЙ ЗАРАР ҲРНИНИ ҚОПЛАШ ХАРАЖАТЛАРИ		
Қуйидагилар камомати ҳисобга олинди:		
а) материаллар	84	10
б) тайёр маҳсулот	84	40
в) товарлар	84	41
Моддий жавобгар шахслардан ундирилиши керак бўлган қуйидаги суммалар ҳисобга олинди:		
а) амалдаги таннарх ёки ҳисобга олинган нархлар бўйича	73-3	84
б) таннарх ёки ҳисоб нархи билан амалда ундириладиган сумма орасидаги фарқ	73-3	83-3

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Зарарни қоплаш суммаси кассага киритилди	50	73-3
Зарарни қоплаш суммаси иш ҳақидан ушлаб қолинди	70	73-3
Таннарх билан амалда ундирилаётган сумма орасидаги фарқ бу пул тушганидан кейин тақсимланмаган фойдага қўшилади	83-3	80-3
Айбдор шахс тўловга лаёқатсизлиги туфайли ундириб бўлмайдиган камомат суммаси ҳисобдан чиқарилди:		
а) амалдаги таннарх бўйича	26	76
б) таннарх билан ундирилиши керак бўлган маблағ орасидаги фарқ суммасида	83-3	73-3
РЕЗЕРВ ВА ҚўШИЛГАН САРМОЯ БАРПО ЭТИШ		
Фойдадан резерв сармоясини ташкил этилди	81,87	85-3
Корхона акциялари ҳақи тўланаётганда уларнинг сотув ва номинал қийматлари орасидаги фарқ суммаси қўшилган сармояга киритилди	51	85-2
Резерв сармоя маблағлари ҳисобот йилида фойда камлиги ёки йўқлиги сабабли корхона иштирокчиларига даромад тўлаш учун сарфланди	85-3	75
БАНКНИНГ ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАРИ		
Банкдан қисқа муддатли кредит олинди:		
а) кассага нақд пул билан	50	90
б) ҳисоб-китоб варағига	51	90
в) валюта ҳисобварағига	52	90
г) аккредитивга	55-1	90
д) чек дафтарчасига	55-2	90
Вексель ушловчи векселарни ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олди (агар харидорлар, буюртмачилар векселар воситасида ҳисоб-китоб қилган бўлсалар):		
а) номинал қийматда	51	90

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
б) банкка тўланган ҳисоб фойзи суммасида	80-4	90
Векселлар ёки бошқа қарз мажбуриятлари пули тўлангани тўғрисида банкдан хабарнома олинди	90	62
Банкнинг қисқа муддатли кредити қайтарилди:		
а) кассадан нақд пул билан	90	50
б) ҳисоб-китоб варағидан	90	51
в) валюта ҳисобварағидан	90	52
г) фойдаланилмаган аккредитивдан	90	55-1
д) чек дафтарчасидаги фойдаланилмаган лимит суммасида	90	55-2
БАНКНИНГ УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАРИ		
Банкдан узоқ муддатли кредит олинди:		
а) ҳисоб-китоб варағига	51	92
б) валюта ҳисобварағига	52	92
в) аккредитивга	55-1	92
г) чек дафтарчасига	55-2	92
д) маҳсулот етказиб берувчиларнинг тўлов-номалари суммасини тўлаш юзасидан	60	92
Вексель шловчи векселларни ва бошқа қарз мажбуриятларини ҳисобга олди (агар харидорлар, буюртмачилар векселлар воситасида ҳисоб-китоб қилган бўлсалар):		
а) номинал қийматда	51	92
б) банкка тўланган ҳисоб фойзи суммасида	80-4	92
Қуйидаги векселлар ёки бошқа қарз мажбуриятлари пули тўлангани тўғрисида банкдан хабарнома олинди:		
а) харидорлар ва буюртмачилардан олинган	92	62
б) эътирозлар бўйича олинган	92	63
в) бошқа дебиторлардан олинган	92	76

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ лебети	Ҳисоб-варақ кредити
Банкнинг узоқ муддатли кредити қайтарилди:		
а) кассадан нақд пул билан	92	50
б) ҳисоб-китоб варағидан	92	51
в) валюта ҳисобварағидан	92	52
г) фойдаланилмаган аккредитивдан	92	55-1
д) чек дафтарчасидаги фойдаланилмаган лимит суммасида	92	55-2
ХОДИМЛАРГА КРЕДИТ ҲИСОБИДАН ҚАРЗ БЕРИШ		
Корхона ходимларига кредитга сотилган товарлар ҳақи банк томонидан тўланди	73-1	93
Ходимларга қарз бериш учун корхона томонидан ҳисоб-китоб варағига банк кредитлари суммалари олинди	51	93
Корхоналар ходимлари учун берилган банк кредитлари қайтарилди	93	51
БОШҚА КОРХОНАЛАР, ТАШКИЛОТЛАР ВА ШАХСЛАРДАН ОЛИНГАН ҚАРЗ МАБЛАҒЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ		
Бошқа корхоналар, ташкилотлар ва шахслардан қисқа муддатли қарзлар олинди	51	94
Жалб этилган маблағлар учун фоиз тўланди	80-3	76
Қисқа муддатли қарз маблағлари қайтарилди	94	51
Бошқа корхоналар, ташкилотлар, шахслардан узоқ муддатли қарзлар олинди	51	95
Узоқ муддатли кредитлар қайтарилди (сўндирилди)	95	51
Ҳисоб-китоб варағига аниқ мақсадли молиялаш маблағлари олинди	51	96
Бирга фаолият юритиш тўғрисидаги шартномалар бўйича бажарилган ишларни аниқ мақсадли молиялаш маблағлари сарфланди	96	20,35

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
АКЦИЯЛАР ЧИҚАРИШ ВА УЛАР УЧУН ҲИСОБ-КИТОБ ҚИЛИШ БУЎИЧА АСОСИЙ БУХГАЛТЕРИЯ ПРОВОДКАЛАРИ		
Акцияларни уларнинг номинал қийматидан ортиқ баҳода сотиш:		
— номинал қийматда	51,50	75
— акция нархи билан номинал қиймати орасидаги тафовут суммасида (эмиссия даромади)	26	75
Акциялар А.Жнинг тақсимланмаган фойдаси ҳисобидан меҳнат жамоаси аъзоларига бепул берилди	87	75
АЖ акциялари акциядорлардан курс қиймати бўйича сотиб олинди	56	50,51
Устав сармоясига камайишига қараб бекор қилинган акциялар номинал қийматда ҳисобдан чиқарилди	85-1	56
Акцияларнинг номинал қиймати улар резерв фонди ҳисобига сотиб олинishi қийматидан ортиқ чиқишига доир фарқ эмиссия даромади кулайиши ҳисобига ўтказилди	56	85-3
Акциялар акциядорлардан сотиб олинганидан кейин корхонанинг ўз ходимларига тарқатилди ёки қайта сотилди:		
— акциялар номинал қийматида	50,51	56
— акцияларнинг номинал қиймати улар қайта сотилгандаги нархдан ортиши суммасида	26	56
— қайта сотиш нархи акцияларнинг номинал қийматидан ортиши суммасида	56	85-3
Акциялар ва бошқа қимматли қоғозларни чиқариш ҳамда тарқатиш билан боғлиқ харажатлар акс эттирилди	80-4	51
ХУСУСИЙЛАШТИРИЛАЁТГАН КОРХОНА УСТАВ ФОНДИНИ ШАКЛЛАШТИРИШ		
Таъсис ҳужжатларига мувофиқ устав сармоясига қўлон қилинди	75-4	85-1-1

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Акциядорлик жамияти ишгирокчилари обуна ўтказдилар	85-1-1	85-1-2
Акциядорлик жамияти обуна қатнашчи- лари суммани тўладилар	51	75-4
Обуна қатнашчилари суммани тўлаётган пайтнинг ўзидаги проводка	85-1-2	85-1-3
Қонунга мувофиқ белгиланган муддатларда обуна тўлиқ ўлмагани муносабати билан обуна муддати тугаганидан сўнг эълон қилинган устав сармояси камайиши	85-1-1	75-4
Акцияларга обуна бўлган шахслар АЖ рўй- хатдан ўтган вақтгача тўлаган маблағлар:		
— пул маблағлари	50,51	75-4
— валюта маблағлари	52	75-4
— машина-ускуналар, капитал қўйилма- ларга доир тугалланмаган объектлар	07,08	75-4
— моддий бойликлар	10,12	75-4
— турли товарлар	41	75-4
— қимматли қоғозлар	06,58	75-4
— мулкдан фойдаланиш ҳуқуқи ва бошқа номоддий активлар	04	75-4
Рўйхатдан ўтиш вақтгача асосий восита- лар қолдиқ қийматида ёки келишилган нархда улуш қилиб қўйилди:		
— дастлабки қиймат ҳажмида	01	75-4
— эскириш суммасида	75-4	02
Акцияларга обуна бўлиш тўғрисида битим тузилди	75-4	85-1-2
Акциялар ҳақини узил-кесил тўлаш ҳисобига АЖга мулк қилиб олинди:		
— пул маблағлари	50,51	75-4
— моддий бойликлар	10,12	75-4
— қимматли қоғозлар	06,58	75-4

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Акциялар ҳақини узил-кесил тўлаш ҳисобига моддий бойликлар ва бошқалар АЖга мулк қилиб олинди	04	75-4
АКЦИЯДОРЛАР УМУМИЙ ЙИҒИЛИЦИНИНГ ҚАРОРИГА КЎРА УСТАВ САРМОЯСINI УЗГАРТИРИШ		
АЖ акциялари бекор қилиш учун акциядорлардан сотиб олинди	56	52,51,50
Акциялар номинал қийматда бекор қилиниши ҳисобига устав сармоясини камайтирилди	85-1-3	56
Акцияларнинг номинал қиймати билан харид нархи орасидаги фарқ эмиссия даромади ҳисобига ўтказилди:		
— эмиссия даромади камайтириш ҳажмида	85-2	56
— эмиссия даромади кўпайтириш ҳажмида	56	85-2
Янги акциялар чиқариш ҳисобига устав сармоясини кўпайтирилди	75-4	85-1-1
Устав сармоясини кўпайтириш тўғрисидаги қарор рўйхатга олингунигача иштирокчилардан кўшимча бадаллар тузди (иккиламчи эмиссия)	50,51	75
1995 йил 1 январдаги ҳолатга кўра қайта баҳолаш муносабати билан устав сармоясини кўпайтирилди	85-3	85-1-3
Устав сармоясини резерв сармоясини ҳисобига кўпайтирилди	85-2	85-1-3
Устав сармоясини кўшилган сармоя ҳисобидан кўпайтирилди	85-2	85-1-3
Устав сармоясини аввалги йиллардаги тақсимланмаган фойда ҳисобига кўпайтирилди	87	85-1-3
Корхона муассисларига уларнинг улушлари қайтарилиши ақс эттирилди	85	75
Акциялар шубба корхоналарга берилди	78	75
Шубба корхоналардан акциялар олинди	06,58	78

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
ВЕКСЕЛЛАР БИЛАН ОПЕРАЦИЯЛАРГА ДОИР АСОСИЙ БУХГАЛТЕРИЯ ПРОВОДКАЛАРИ		
Жўнатилган маҳсулот ҳақи сифатида вексель олинди	62-3	46
Фойзли кредитга сотилган товарлар учун қисқа муддатли вексель олинди:		
— қарз суммасига	62-3	62
— фойзлар суммасига	62-3	83
Кредитга сотилган асосий воситалар учун узоқ муддатли вексель олинди	62,3	47
Кредитга сотилган асосий воситалар учун қисқа муддатли вексель олинди		
Вексель эвазига узоқ муддатли пулли қарз берилди	62-3	50,51,52
Вексель эвазига қисқа муддатли қарз берилди	62-3	50,51,52
Суммаси кредит учун фойзларни ўз ичига олган вексель эвазига пулли қарз берилди:		
— асосий қарз суммасига	62-3	51,52
— фойзлар суммасига	62-3	83
Берилган, вексель билан таъминланган қарз бўйича ҳисобот даври охирида фойзлар ҳисобланди	76	80-3
Қарзни таъминлаш учун вексель берилди	62	76,62
Кредитга етказиб берилган моддий бойликлар ёки бажаришган ишлар учун қисқа муддатли вексель берилди	60	94
Кредитга етказиб берилган товарлар учун узоқ муддатли вексель берилди	60	95
Берилган вексель эвазига қисқа муддатли қарз олинди	51,52	94
Берилган вексель эвазига узоқ муддатли қарз олинди	51,52	95

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Вексель бўйича қарздорлик суммасига киритилган фоизлар қарз муддати мобайнида тенг улушларда ҳисобдан чиқарилди (тўловчида)	80-3	94,95
Вексель бўйича қарздорлик суммасига қўшилмаган, тўланиши керак бўлган фоизлар ҳисобланди (тўловчида)	80-4	76
Фоизли кредитга олинган товарлар учун ўтказма вексель акцептланди:		
— асосий қарз суммасига	60	62-3
— кредит учун фоизлар суммасига	80-3	62-3
Индоссамент бўйича ўтказма вексель олинди	58,06	76,62
Индоссамент бўйича ўтказма вексель берилди	76,60	62-3
Вексель бўйича ҳақ олинди	51,52	62-3
Тақдим этилган вексель бўйича пул тўланди	62-3	51
Банк акцептлаган вексель қарз ҳисобидан тўланди	62-3	90,92,60
Берилган вексель бўйича тўланиши керак бўлган фоизлар тўланди	76	51,52
Индоссамент бўйича ўтказма вексель олинди	58,06	76,62
Индоссамент бўйича ўтказма вексель берилди	76,60	62-3
Вексель бўйича тўлов олинди	51,52	62-3
Тақдим этилган вексель бўйича тўлов ўтказилди	62-3	51
Банк акцептлаган вексель пули қарз ҳисобидан тўланди	62-3	90,92,60
Берилган вексель бўйича тўланиши керак бўлган фоизлар тўланди	76	51,52
Ўтказма вексель тақдим этилган операцияда маҳсулот етказиб берувчилар ёки вексель шловчининг топшириғига кўра бошқа кредиторлар тақдим этган ҳисоб-китоб-тўлов ҳужжатлари тўловчи томонидан вексель бўйича тўланди	94,95	51

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Тўлов муддати келмаган вексель эвазига банкдан қарз олинди:		
— қарз ҳажмида	51,52	90,92
— банкка тўланган фойз ҳажмида	80-4	90,92
Векселлар пули тўлангани тўғрисида банкдан хабарнома олинди (дисконт операцияси ёшилди):		
— берилган қарзлар бўйича	90,92	62-3
— харидорлар ва буюртмачилардан	90,92	62-3
— эътирозлар бўйича олинган	92	63
— бошқа дебиторлардан олинган	92	62-3
Харидор тўловга лаёқатсиз бўлган ҳолларда товар етказиб берувчининг ҳисоб-китоб варағидан вексель эвазига берилган қарзини банк ҳисобдан чиқарди	90,92	51
Харидор вексель пулини муддатида тўлашдан бош торган ҳолларда унга вексель суммасида даъво билдирилди	63	62-3
Илгари билдирилган эътирозлар бўйича тўловлар келиб тушди	51	63
Даъво муддати ўтиб кетган векселлар зарар ҳисобига ўтказилди	26	62-3
Векселнинг харид ва номинал қийматлари орасидаги фарқдан даромад олиш мақсадида қисқа муддатли векселлар сотиб олинди:		
— векселнинг номинал қийматиغا	62-3	51,52
— харид ва номинал нархлар орасидаги фарқ суммасига	62-3	80-3
Векселнинг харид ва номинал қийматлари орасидаги фарқдан даромад олиш мақсадида узоқ муддатли векселлар сотиб олинди:		
— векселнинг номинал қийматиغا	62-3	51,52
— харид ва сотув қийматлари орасидаги фарқ суммасига	62-3	83

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Давводан сўнг вексель пули тўланганда фонизлар ва пенялар ҳам тўланди	26,80-4	50,51
Векселларни сақлаш ва инкассация қилиш хизматлари курсатгани учун банкка воситачилик ҳақи тўланди	26	51
ОПЦИОНЛАР, ФЬЮЧЕРЛАР, ОРДЕРЛАР БИЛАН ОПЕРАЦИЯЛАР		
Қимматли қоғозларни сотиш учун опцион ёки фьючерс сотилди (устхат ёзилди) — опцион (фьючерс) қийматида	51,50	83
Сотилган (устхат ёзилган) опцион ёки фьючерс бўйича қимматли қоғозлар сотилди:		
— қимматли қоғозларнинг сотув нархиға	51	48
— қимматли қоғозларнинг ҳисобга олин- ган қийматиға	48	58,06
— опцион (фьючерс) қийматиға	83	48
Сотилган (устхат ёзилган) опцион ёки фьючерс бўйича қимматли қоғозлар номи- нал қийматдан арзон нархда сотиб олинди:		
— қимматли қоғозлар қийматиға	06,58	51,50
— опцион (фьючерс) қийматиға	83	80-3
Сотилган (устхат ёзилган) опцион ёки фьючерс бўйича қимматли қоғозлар номинал қийматдан юқори баҳода сотиб олинди:		
— қимматли қоғозлар қийматиға	06,58	51,50
— опцион (фьючерс) қийматиға	83	80-3
— қимматли қоғозларнинг харид ва номи- нал қийматлари орасидаги фарқ ҳажмида (лекин опцион ёки фьючерс қийматидан кўп эмас)	80-3	06,58
Сотилган (устхат ёзилган) опцион бўйича қимматли қоғозлар сотиб олиш тўғриси- даги битимдан воз кечилгани ҳақида билдирувнома олинди	83	80-3

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Қимматли қоғозларни сотиш учун опцион ёки фьючерс сотиб олинди		
— опцион (фьючерс) қийматиға	06,58	51,50
Харид қилинган опцион ёки фьючерс бўйича қимматли қоғозлар сотилди:		
— қимматли қоғозларнинг сотув нархида	51,50	48
— қимматли қоғозларнинг ҳисобга олинган қийматида	48	06,58
— опцион (фьючерс) қийматида	48	06,58
Опцион ёки фьючерс қимматли қоғоз сифатида сотилди:		
— сотув нархи ҳажмида	51,50	48
— харид нархи ҳажмида	48	58
Қимматли қоғозлар депозитарийларда, банкларда сақлангани учун воситачилик ҳақи тўланди	26	51
Қимматли қоғозларни биржада котировкаланадиган қимматли қоғозлар рўйхатиға киритганлик учун воситачилик йиғими тўланди, қимматли қоғозлар листингини қўллаб-қувватлаш учун бадал тўланди	26	51
ДИВИДЕНДЛАРНИ ВА ОБЛИГАЦИЯЛАР БҲЙИЧА ФОЙЗЛАРНИ ҲИСОБЛАШ ОПЕРАЦИЯЛАРИ		
Имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар ҳисобланди:		
— резерв сармояси ҳисобидан	85-3	70,73,75
ёки		
— тақсимланмаган фойда ҳисобидан	87	70,73,75
Оддий акциялар бўйича дивидендлар ҳисобланди	87	70,73,75
Қимматли қоғозлар бўйича даромадлардан солиқлар ушлаб қолинди (даромад тўлаш манбаида)	70,73,75	68
Инвесторда олиниши керак бўлган дивидендлар ҳисобланди (даромад солигини чегириб ташлаб)	78,76	80-4

Операциялар номи	Ҳисоб- варақ дебети	Ҳисоб- варақ кредити
Хорижий валютада тўланиши керак бўлган дивидендлар олинди:		
— пул эквивалентида амалда олинган суммада	52	78,76
— маблағлар ҳисобвараққа киритилган кундаги мусбат курс тафовути ҳажмида	78,76	80-4
— маблағлар ҳисобвараққа киритилган кундаги манфий курс тафовути ҳажми	80-4	78
Қимматли қоғозлар бўйича даромадлар тўланди ва солиқлар ушлаб қолинди	70,73,7	50,51,52
Қимматли қоғозлар бўйича даромадлар корхона чиқарган тайёр маҳсулот (ишлар, хизматлар) билан тўланди	75	46
Акцияларнинг давлатга тегишли улушига ҳисобланган дивидендларнинг бир қисмини дивидендларни бериш тўғрисидаги тегишли шартнома имзоланганидан кейин корхонани таъмирлаш ва ривожлантириш мақсадлари учун бериш	75	96
Дивидендлар акциялар билан тўланди	75	56
Акциялар бўйича дивидендлар ва облигациялар бўйича фондлар олинди	50,51,52	80-4
ИНВЕСТИЦИЯ ФОНДЛАРИДА ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ОПЕРАЦИЯЛАРИ		
Акциялар ҳақи сифатида пул маблағлари ва бошқа мулк келиб тушди	51,52, 01,50	85-1
Инвестиция фонди акциялари номинал қийматдан ортиқ нархда сотилди:		
— акциялар номинал қийматида	50,51	75
— сотув ва номинал қийматлари орасидаги фарқ суммасида (эмиссия даромади)	50,51	85-2
Акциялар инвестиция фонди ушловчиларидан уларнинг номинал қийматидан ортиқ нархда сотиб олинди:		
— акциялар номинал қийматида	75	50,51
— акциялар харид қийматининг номинал қийматдан ортиқ суммасида	85-3, 85-2	

Операциялар номи	Ҳисоб-варақ дебети	Ҳисоб-варақ кредити
Акциялар инвестиция фондлари ушловчиларидан уларнинг номинал қийматидан арзон нархда сотиб олинди:		
— харид қиймати ҳажмида	75	50,51
— акциялар харид қийматининг номинал қийматдан ортиқ суммасида	75	80-4
Инвестиция фонди акциялари бўйича дивидендлар ҳисобланди	87	75
Акциядорларга дивидендлар тўланди	75	70,50, 51,52
Инвестиция фонднинг рўйхатдан ўтказиш, лицензия олиш, акциялар бланklarини харид қилиш, фонд акциядорларига махсус ҳисобварақлар очиб юзасидан депозитарий кўрсатган хизматлар ҳақини бирийўла тўлаш, эмиссия проспектини рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ харажатлар қилинди	04	50,51
Қимматли қоғозлар сотиб олинаётганда ёки сотилаётганда инвестиция фонди воситачилар хизмати учун ҳақ (воситачилик ҳақи, мукофот) тўлади	26	50,51
Инвестиция фонди қимматли қоғозлар билан операциялар ўтказгани учун солиқ тўлади	26	50,51
Инвестиция фонднинг харажатлари молиявий натижалар ҳисобига ўтказилди	80-2	26

АДАБИЁТЛАР

1. *Каримов И.* Ўзбекистон: иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлидан. — Тошкент: Ўзбекистон, 1995 йил.

2. *Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэл Д.* Принципи бухгалтерского учета.

3. *Воронина Л. И.* Основы бухгалтерского учета и аудита.

4. «Бухгалтер кутубхонаси» китоблар туркуми. — Тошкент: «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи, 1996-1998 йй.

5. *Ходжаев Б., Гафуров Ш., Шаулов Д., Кан У.* Справочник акционера-предпринимателя. — Ташкент: «Финансовое законодательство», 1997 г.

6. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси.

7. Ўзбекистон Республикасида 1996-1998 йилларда қабул қилинган йўриқномавий материаллар ва қонун ҳужжатлари.

МУНДАРИЖА

- 58-§. Корхонада унинг ўзида ишлаб чиқарилган ярим тайёр маҳсулотлар ҳисобини юритиш 3
- 59-§. Корхонада ёрдамчи ишлаб чиқариш бўйича харажатлар ҳисобини юритиш тартиби 4
- 60-§. Корхонада умумишлаб чиқариш харажатларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби 6
- 61-§. Давр харажатларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби 7
- 62-§. Ишлаб чиқаришда йўл қўйилган брак ҳисобини юритиш тартиби 17
- 63-§. Корхонада хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришдаги харажатлар ҳисобини юритиш тартиби 17
- 64-§. Нокапитал ишлар бўйича харажатлар ҳисобини юритиш тартиби 20
- 65-§. Корхонада келгуси даврлар харажатлари ҳисобини юритиш тартиби 23
- 66-§. Чиқарилган маҳсулот (ишлар, хизматлар) меъёрий таннархининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби 24
- 67-§. Корхонада ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби 25
- 68-§. Савдо, таъминот ва сотиш корхоналари харид қилган товарларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби 39
- 69-§. Савдо устамалари ва сийловлари ҳисобини юритиш тартиби 42
- 70-§. Корхона томонидан сотилган маҳсулот, ба- жарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби .. 45

71-§.	Асосий воситалар сотилиши ёки чиқиб кетишининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	50
72-§.	Бошқа активлар сотилиши ҳисобини юритиш ..	52
73-§.	Касса операциялари бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	54
74-§.	Ҳисоб-китоб варағи бўйича нақд пулсиз операциялар бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	67
75-§.	Корхонанинг валюта ҳисобварағи бўйича валюта операциялари бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	81
76-§.	Корхоналар банкларда очилган махсус ҳисобварақларда бажариладиган пул операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиши тартиби	82
77-§.	Корхона кассасидаги пул ҳужжатларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	93
78-§.	Йўлдаги ўтказмалар ҳисобини юритиш тартиби	99
79-§.	Корхонанинг қисқа муддатли молиявий қўйилмалари бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	99
80-§.	Маҳсулот етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	102
81-§.	Моддий ресурслар учун маҳсулот етказиб берувчиларга тўланган бўнақлар бўйича бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	109
82-§.	Харидорлар ва буюртмачилар билан қилинган ҳисоб-китоблар бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	109
83-§.	Даъволар бўйича ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	117

84-§.	Маҳсулот етказиб бериш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш учун буюртмачилардан олинган бўнаклар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисобини юритиш тартиби	119
85-§.	Корхоналарда мол-мулкни ва шахсни суғурта қилиш бўйича ҳисоб-китоблар ҳисоби	120
86-§.	Бюджетдан ташқари турли фондларга тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисобини юритиш тартиби	121
87-§.	Бюджетга тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисобини юритиш тартиби	122
88-§.	Ижтимоий суғурта ва ижтимоий таъминот бўйича ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	125
89-§.	Корхона ходимларига иш ҳақи тўлашга доир ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	126
90-§.	Корхонада ҳисобдор шахслар билан қилинадиган ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	128
91-§.	Бошқа операциялар бўйича ходимлар билан ҳисоб-китоблар тартиби	134
92-§.	Муассислар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	137
93-§.	Акциядорлик жамиятларида дивидендларни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби	140
94-§.	Турли дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китобларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	150
95-§.	Ички хўжалик ҳисоб-китоблари ҳисобини юритиш тартиби	157
96-§.	Корхонада олинган фойда ва зарарнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби	158

97-§. Корхонада сарфланган фойда ҳисобини юри- тиш тартиби	166
98-§. Ҳумонли қарзлар бўйича резервлар ҳисоби- ни юритиш тартиби	167
99-§. Бўлғуси даврлар даромадлари ҳисобини юри- тиш тартиби	168
100-§. Бойликлар ишдан чиқиши бўйича камомад ва талафотларнинг бухгалтерия ҳисобини юри- тиш тартиби	170
101-§. Устав сармояси ҳисобини юритиш тартиби	174
102-§. Тақсимланмаган фойда (қопланмаган зарар)- нинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби ..	182
103-§. Бўлғуси харажат ва тўловлар резервлари ҳисобини юритиш тартиби	184
104-§. Корхонага банк берган қисқа муддатли кре- дитлар ҳисобини юритиш тартиби	186
105-§. Банк корхонага берган узоқ муддатли кредит- лар ҳисобини юритиш тартиби	188
106-§. Корхона ходимларига берилган банк кредит- лари ҳисобини юритиш тартиби	190
107-§. Қисқа муддатли қарзлар (заёмлар) ҳисобини юритиш тартиби	191
108-§. Узоқ муддатли қарзлар (заёмлар) ҳисобини юритиш тартиби	192
109-§. Мақсадли маблағ ажратиш (молниялаш) учун тушган маблағлар ҳисобини юритиш тарти- би	198
110-§. Ижара мажбуриятлари ҳисобини юритиш тартиби	199
Илова	201
Адабиётлар	251

Бухгалтерия ҳисоби ва унинг хусусиятлари
2-қисм

Менежер *Б. С. Муслимов*
Таржимон *У. Умаров*
Мухаррир *А. Имомназаров*
Мусаххих *М. Мирмахмудова*
Компьютерда саҳифаловчи *Н. Киселева*
Муқова макетини *В. Лена* тайёрлаган

Рус тилидан таржима қилинди

Ҳажми 16,0. Бичими $54 \times 90 \frac{1}{16}$. Адади 2000 нусха.
Буюртма К-6945.

Тошполиграфкомбинат ижара корхонасида чоп этилди.
Тошкент ш., Навоий кўчаси, 30-уй.